

**T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE
MODEL İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye KAYA

Düzce

Mart, 2022

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE
MODEL İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye KAYA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Düzce

Mart, 2022

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE
MODEL İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sümeyye KAYA tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ

Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Süleyman KAYA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 18/03/2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
<i>İTHÂF</i>	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
2. Araştırmanın Sınırlandırılması	2
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM AÇISINDAN İNSAN

1. İNSANIN DEĞERİ VE YARATILIŞ GÂYESİ	5
1.1. Yeryüzünün Halîfesi Olarak İnsan	7
1.2. Allah Teâlâ'ya Kulluk Etmek Üzere Yaratılan İnsan	9
1.3. İmtihan Sürecindeki İnsan	10
2. İNSANIN YAPISI	12
2.1. Fıtrat, Şahsiyet, Karakter ve Kişilik	13
2.2. İnsanın Olumlu ve Olumsuz Davranışları	15
3. İNSANIN ÖLÜMÜ	17

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE
MODEL İNSAN

1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE MODEL İNSANIN NİTELİKLERİ -----	23
1.1. Model İnsanın İman ile İlgili Nitelikleri-----	24
1.1.1. Muttakî Olması-----	34
1.1.2. Muhsin Olması -----	35
1.2. Model İnsanın Amel/İbadet ile İlgili Nitelikleri -----	37
1.3. Model İnsanın Ahlâkî Nitelikleri -----	47
1.3.1. Model İnsanda Bulunması Gereken Güzel Vasıflar/Hasletler -----	49
1.3.1.1. Doğruluk/İstikâmet Üzere Olmak -----	50
1.3.1.2. İffetli ve Hayâ Sahibi Olmak-----	53
1.3.1.3. İnsanı Yücelten Haslet: Tevâzu -----	59
1.3.1.4. Karşılık Beklemeden Allah İçin Vermek: Cömertlik -----	61
1.3.1.5. Maddî-Mânevî Denge: Sabır -----	62
1.3.1.6. Öfkeden Uzaklaştıran: Hilm/Yumuşak Huyluluk-----	65
1.3.2. Model İnsanın Uzak Durması Gereken Vasıflar/Hasletler -----	67
1.3.2.1. İnsanın İtibarını Zedeleyen: Yalan -----	68
1.3.2.2. Beşerî Münâsebetleri Zayıflatan: Riyâ, Kibir, Gurur -----	69
1.3.2.3. İnsanın Mânevî Dünyasına Zarar Veren: Zan, Tecessüs, Gıybet -----	71
1.3.2.4. İnsanı Helâk Eden: Cimrilik -----	75
1.3.2.5. Menfî Hususlara Zemin Hazırlayan: İstihzâ/Alay Etmek -----	77
1.3.2.6. Bâki Olanı Bırakıp Geçici Olana Meyletme: Dünyevîleşme -----	80

2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE ZİKREDİLEN MODEL ŞAHSİYETLER VE ÖNE ÇIKAN VASIFLARI -----	83
2.1. Çağları Aşan Vasıflarıyla En Güzel Örnek Hz. Muhammed (s.a.s.)-----	84
2.2. Hz. İbrâhim (a.s.)'i Yüce Allah'a Dost Kılan Yol Haritası-----	89
2.3. İhlâsı ve Samimiyetiyle Model Hz. Mûsâ (a.s.) -----	97
2.4. Şükür ve Sabırda Örnek Hz. Nûh (a.s.) -----	100
2.5. İffetin Eşsiz Örneğiyle Saraydan Zindana Hz. Yûsuf (a.s.)-----	104
2.6. Sabır ve Tahammül Timsali Hz. Eyyûb (a.s.)-----	109
2.7. Hayat Bahşeden Öğütleri ile Hz. Lokmân (a.s.) -----	112
2.8. İman ve Kararlılık Örneği Hz. Âsiye -----	117
2.9. İffet ve İtaat Âbidesi Hz. Meryem -----	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODEL İNSANIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1. MODEL İNSANIN TOPLUMA KATKI SAĞLADIĞI HUSUSLAR -----	125
1.1. Adâletli Olma -----	126
1.2. İyiliği Emretme, Kötülükten Nehyetme -----	128
1.3. Kardeşlik Bağlarını Güçlü Tutma-----	133
1.4. Emânete Riâyet Etme -----	137
1.5. İstişâreye Önem Verme-----	139
1.6. Selâmlaşma -----	140
2. TOPLUMU OLUMSUZ ETKİLEYEN HUSUSLAR -----	141
2.1. İnsan Hakları İhlâli ve Zulüm-----	142
3. TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİNDE MODEL İNSANIN ROLÜ -----	144
3.1. Toplumun Değişim ve Dönüşümüne Etkisi-----	145
3.1.1. İnanç Yönünden Değişim ve Dönüşümüne Etkisi-----	148
3.1.2. İlim ve Bilgi Yönünden Değişim ve Dönüşümüne Etkisi -----	150
SONUÇ -----	153
KAYNAKÇA -----	156

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah’a sonsuz hamd ve senâlar, tüm insanlığa örnek/model olan Rasûlullah’a (s.a.s.) âl ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Kur’ân-ı Kerîm, insanın hayatına dâir bütün hususları ihtiva eden, insanın hayatını iyiye, güzele yönlendiren, yolunu aydınlatan ilâhî kelâmdır. O, insanların huzurunu temin edecek, onları karanlıklardan aydınlığa çıkaracak olan kurtuluş çarelerini sunmaktadır. Bu bağlamda Kur’ân, insanın dünyevî ve uhrevî kazanımlarını belirtmiş, onun olumlu yönde değişim ve dönüşümünü istemiştir. İnsan, hayatını Kur’ân’a göre şekillendirip ona uygun yaşamasıyla yaratılışının en ulvî gâyesine yaklaşmış olmaktadır. Bundan dolayıdır ki Kur’ân’ın asıl hedefi örnek/model insan üzerinden güzel bir toplum oluşumunu sağlamaktır.

Model insan hayatını Kur’ânî öğretiler ve Nebevî ölçüler ile tezyîn eder, kendi hayatını bu mânâda şekillendirdiği gibi başka insanların da hayatlarını güzelleştirir, güzel olan hayatların da istikâmet üzere kalmalarını sağlar. Zira “model insan” olmak ne kadar mühimse ömrün son ânına kadar “model insan” olarak kalabilmek daha da mühimdir.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın amacı, önemi, sınırlandırılması, yöntemi ve kaynaklarından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Kur’ân-ı Kerîm açısından genel mânâda insan ve insanla ilgili hususlar ele alınmıştır. İnsanın dünya hayatında varlığını anlamlı hâle getirmesi için yapması gerekenler belirtilmiştir. Kur’ân’ın insana verdiği değer anlaşılmaması, insanın iyi bir kişi olma yolunda neleri gerçekleştirip, nelerden sakınması gerektiği izah edilmiştir. Mesuliyet sahibi insanın yapıp ettikleriyle imtihana tâbi tutulacağına, halîfe olarak yaratıldığına, Yüce Allah’a karşı ibadet ve kulluğunu ifâ etmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda insanın yapısını oluşturan hususiyetlere de dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde Kur’ân-ı Kerîm’e göre örnek/model insanın tanımı yapılmış, model insanın iman, amel ve ahlâk olmak üzere farklı niteliklerinden bahsedilmiştir.

Model insandan tezâhür eden güzel vasıflar/hasletler ile iyi insan olma yolundan uzaklaştıran vasıflar aktarılmıştır. İnsanın iyi vasıflarla muttasıf olması, kötülüklerden kendisini uzak tutması istenmiştir. Bu bağlamda iyi ve kötü davranışın neticeleri belirtilmiş, iyi insanın toplum üzerindeki yansımaları da açıklanarak günümüz dünyasında model insanın etkileri tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Kur'ân-ı Azîm'de bazı model şahsiyetler ve bunların öne çıkan belirgin vasıfları takdim edilmiştir. Bu şahsiyetlerin öncelikle peygamberler ve sâlih kimseler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hz. İbrâhim (a.s.)'ın Kur'ân'da örnek insan (üsve-i hasene) olarak ismi bizzat zikredilen şahsiyetler olduğuna dikkat çekilmektedir. Günümüz toplumunda model şahsiyetlerin varlığına duyulan ihtiyaçtan da bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm ise çalışmamızın son kısmını oluşturmaktadır. Burada Kur'ân çerçevesinde toplumun oluşumuna katkı sağlayan temel esaslar ele alınmıştır. Toplumların tahrip olmasına yol açan etkenlerden bahsedilmiş ve oluşan problemlere çözüm önerileri sunulmuştur. Böylelikle model insanın örnek bir toplum oluşum sürecine sağladığı katkılar da göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmamızla ilgili elde edilen bilgiler sonuç kısmında değerlendirilmiş ve sunulan önerilerle çalışmamız tamamlanmıştır.

Tezimin oluşum sürecinde değerli katkılarıyla çalışmamı yönlendiren, tenkit ve teşvikleriyle çalışmama nitelik kazandıran danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ders döneminde fikirlerinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim hocam Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ'e de ayrıca teşekkür ederim.

Ayrıca bu meşakkatli süreçte göstermiş oldukları sabır ve etmiş oldukları içten dualarıyla her dâim yanımda olan, desteklerini her zaman hissettiğim aileme en kalbî teşekkürlerimi sunarım. Başarı ve yardım ancak Yüce Allah'tan gelir. Şüphesiz en büyük teşekkür O'nadır.

Sümeyye KAYA

İstanbul, 2022

ÖZET

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE

MODEL İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sümeyye KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kadri Ziyaettin COŞAN

Mart, 2022, 161+xii, Sayfa

Kur'ân-ı Kerîm tüm insanlığa sunulmuş örnek/model bir hayat kitabı olduğu gibi tüm çağlara hitap eden bir kılavuzdur. İnsanın dünyevî hayatta var olmasının belli bir maksadı vardır. Bu mânâda Yüce Allah insana bir kısım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. İnsanın yaratılış gâyesine ulaşması, varlığını anlamlı kılması için örnek/model bir insan olması ve bu yol üzere ilerlemesi gerekir. İnsanın tutum ve davranışları iyi yönde, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde gerçekleşirse “model insan” teşekkül eder. Model insan model toplum oluşumuna etki eder. Bu toplumda da İslâmî, insanî, ahlâkî olan bütün güzel değerler tezâhür eder. Bu değerler toplumda model şahsiyetlerden akseden örnek vasıflarla ön plana çıkar. Hayatını Kur'ân-ı Kerîm'in öğretileriyle şekillendiren model insan bu bağlamda toplumun iyi ve güzel yönde değişimine öncülük etmiş olur. Bu mânâda Hz. Peygamber (s.a.s.) başta olmak üzere diğer tüm peygamberlerin ve sâlih kimselerin hayatları insanlara örnek olarak sunulmuştur. Böylelikle onların örnekliliği üzerinden tüm insanlığa her çağda geçerliliğini koruyan mesajlar verilmiş olmaktadır.

İnsan ile ilgili meseleler ve ona etki eden unsurlar her geçen gün değişmektedir. İnsanın zaman içerisinde örnek insan merkezinden uzaklaştığı ve sıradanlaştığı görülmektedir. Bu sebeple günümüz toplumunda örnek/model insanların azalmış olması problemine dikkat çekilmiştir. Bunun neticesinde Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde hayatını şekillendirmiş insanların varlığına duyulan ihtiyaçtan bahsedilmiştir. Yüce Allah insanın güzel ve iyi davranışlar ortaya koyarak örnek/model insan olmasını, böylelikle güzel bir sona ulaşmasını istemektedir. Bu

bağlamda çalışmamızda model insan ve onunla ilgili temel hususlar bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak model insana dâir bilgilerin zihinlerde şekillendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bakımdan model insanın ortaya koymuş olduğu/gerçekleştireceği güzel, iyi hasletlerin/vasıfların önem teşkil ettiğine vurgu yapılarak her yönden iyi, örnek insanların toplumda yeniden hayat bulması için yapılması gerekenler, dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın temel konusu olarak “Kur’ân-ı Kerîm’e göre model insan ve toplum üzerindeki etkisi” başlığıyla bu hususların incelenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle insanın dünyevî ve uhrevî kurtuluşa ermesi hedeflenmiştir.

Öncelikle konumuzla ilgili âyet ve hadîsler belirlenerek genel olarak klasik kaynaklardan istifade edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında mevcut diğer ilim dallarına başvurularak bunlarla ilgili eserlerden de faydalanılmış ve konulu tefsir metodu ile araştırmamız derinleştirilmek istenmiştir.

Araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz bilgilere göre insanın dünya hayatında tek başına yürümesinin mümkün olmadığı, bu yolda kendisine rehberlik edecek model insanlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Model insanın söz ve davranış bütünlüğünde, Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına uygun yaşamıyla örnek olabileceği ve bu güzel niteliklerini her koşulda sürdürmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan model insan olmak varoluş sebebine uygun yaşamayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca örnek insanın ferdî ve içtimâî mânâda önem taşıyan vasıfları ile iman, amel ve ahlâkî açıdan çeşitli görev ve sorumlulukları mevcuttur. Bu bağlamda model şahsiyetler her alanda iyi yönde değişim ve dönüşüme öncülük ettikleri böylelikle insan ve toplum üzerinde önemli etkilerinin bulunduğu, bu açıdan günümüz toplumunda sayılarının ve etkinliklerinin artması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Tefsir, Peygamber, Model İnsan, Örnek Vasıflar.

ABSTRACT
THE ROLE MODEL HUMAN ACCORDİNG TO THE QUR'AN
AND
HİS İMPACT ON SOCIETY

Sümeyye KAYA

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Asst. Prof. Kadri Ziyaettin COŞAN

March, 2022, 161+xii, Pages

On top of being an example/model life book which is presented to whole of humanity, Qur'an is a guidance to be designed to appeal to centuries. The existence of human being in the world is for a particular reason. In this sense Allah the Almighty assigns some duties and responsibilities on human being. For human being in order to fulfill the aim and give meaning to his/her existence, he/she should be a role model and progress on that path. If human being adopts an attitude in good sense, in accordance with Qur'an and Sunnah, model human being takes shape. That model human being will affect the embodiment of model society. In that society all of İslamic, humanitarian and moral values will come on the scene. These values will be more apparent in the society with the help of model personalities. The model human being, who structures his/her life on the teachings of Qur'an, helps to the transformation of of the society in a good direction. Primarily Prophet Muhammed (pbuh), all the other prophets and the pious human beings lives are put forward as exemplary. In that sense their lives give messages to whole of humanity which keep their validity for centuries.

İssues related with human being and the factors which effects it vary day by day. It is observed, after a while, human being backs out of the gravity center of exemplary human and gets ordinary. We try to attract attention to the problem of the decreasing number of exemplary human being's existence and the need to people who structure their lives on the merits of Qur'an and Sunnah. Allah the Almighty wish for human

beings is by behaving in a good manner they arrive to a happy end. Because of that in that study model human being and the core issues related with it are handled in a holistic approach. By that, the aim is to help to the formation of knowledge about model human being in the minds. We lay stress on the importance of model human being's good qualities, behaviours and the points to which attention should be paid, attitudes which should be shown for the reemergence of model human beings in the society. In the study we aim to plunge into the matters which has any kind of affect on "model human being to the Qur'an and his/her affect on the society." In this way it is aimed for human being to reach to the worldly and otherworldly salvation.

Primarily by determining the verses and hadiths related to our subject, it has been tried to benefit from classical sources in general. In addition, by applying to other existing branches of science, the works related to them were also benefited from and we went into the depths of our research with the themed tafsir method.

According to the information we have obtained as a result of our research, it is seen that it is not possible for a person to walk alone in the life of the world, and she/he needs model people to guide her/him on this path. It is understood that the model person can be an example in the integrity of his words and behavior, by living in accordance with the orders and prohibitions of Almighty Allah, and that he should maintain these beautiful qualities under all circumstances. In this respect, being a model human makes it necessary to live in accordance with the reason for existence. In addition, the exemplary human being has various duties and responsibilities in terms of faith, practice and morality, as well as the qualities that are important in the individual and social sense. In this context, it has been concluded that model personalities lead change and transformation in every field in a good way, thus they have important effects on people and society, and in this respect, their numbers and activities should increase in today's society.

Key Words: Qur'an, Tafsir, Prophet, Model Human, Exemplary Qualities.

İTHÂF

Tez yazım sürecinde varlıklarıyla huzur bulduğum, göz aydınlığı yeğenlerim Abdullah, Meryem ve Zeynep Serra'nın nezdinde dünyevî hayatın en masum duygularına sahip olan tüm çocukların hayatları boyunca Kur'ânî ve Nebvî ölçüler çerçevesinde model bir insan olabilmeleri/kalabilmeleri temennisiyle...

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin, ibn
c.c.	: Celle Celâluhu
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşr, neşreden
r.a.	: Radiyallâhu anh
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
şrh.	: Şerh, şerh eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkîk eden
trc.	: Tercüme, Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı, vefat tarihi
v.dğr.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayınevi Yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'ân-ı Kerîm insanı farklı nitelikleri ile birçok boyutta ele almaktadır. Kur'ân, insanın huyu, mizacı, yapısı, karakteri, şahsiyeti, davranışları, olumlu ve olumsuz yönleri, ahlâkı, zaafı, yetenekleri, eğilimleri ve benzeri hususiyetlerini anlatır. Nitekim insanla ilgili belirttiğimiz tüm bu meselelerin mahiyetini bilmemiz gerekir. Çünkü kendi yapısını tanıyan, yaratılış gâyesini bilen insan vazife ve sorumluluklarını da bilir. Böylelikle insan örnek davranışlarda bulunarak model insan mertebesine ulaşmaya çalışır. Dolayısıyla yaratılış gâyesinin şuuruna varır ve bu doğrultuda hareket eder.

Çalışmamızın amacı Kur'an-ı Kerim penceresinden model insanı tanıtmaktır. Ayrıca Kur'ân'ın sunmuş olduğu örnek/model insanların hayatlarını izah ederek onlardan akseden model davranışlara dikkat çekebilmektir. Kur'ân bütünlüğünde model insanın sahip olduğu/olması gereken örnek vasıflar tespit edilerek bunlardan bazılarını çalışmamızda yer verilmiştir. Bu şahsiyetler peygamberler ve onların yolundan giden iyi, sâlih kimselerdir. Böylelikle rol model bir insanın, model bir mü'minin, örnek bir Müslümanın nasıl olması gerektiği sorularına cevaplar bulmaya çalışılmıştır. Kur'ân'da zikredilmiş olan model şahsiyetlerin öne çıkan vasıflarıyla insan ve toplum üzerinde oluşturduğu etkileriyle çalışmamızın önemi ortaya koyularak bu şahsiyetlerin vermiş oldukları mesajlar günümüz insanının dikkatine sunulmuştur.

Hız. Peygamber (s.a.s.) ile Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen örnek şahsiyetlerin tüm insanlığa model ve rehber olması günümüz açısından da değerlendirilmiştir. Bu model davranışların örnek alınarak söz ve davranış bütünlüğünde tatbik edilmesi çalışmamızın esas gâyesini teşkil etmektedir. Model insanın iman edip inanmasıyla Yüce Allah'a, insanlara ve topluma karşı sorumluluğu başlamış olmaktadır. Bu mânâda insanın sorumluluğunu yerine getirmesi için Kur'ân'da bildirilen esasları öğrenmesi ve uygulaması gerekir. Bu açıdan bakıldığında çalışmamızın günümüz insanına Kur'ân'ın hedeflediği "model insan" tanımına uygun tutum ve davranışları yeniden gösterebilmesi imkânı sağlamış olacağını öngörmekteyiz.

Gelişen ve değişen çağ ile beraber günümüz toplumunda bir kısım değerler bozulmaya başlamıştır. Sadece kendi menfaatini önceleyen, haz ve hız peşinde koşan, insanî, ahlâkî değerlerden uzak yaşayan insan profilleri günümüz dünyasında büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki; mânevî değerlerimize dönebilmek ve model bir toplum oluşumuna katkı sağlayabilmek amacıyla örnek insanların varlığına her zamankinden daha fazla ihtiyaç hissedildiği çağımızda model insanla ilgili tüm hususların bütüncül olarak öğrenilmesi temel hedeflerimizden biri olmuştur. Böylelikle belirlemiş olduğumuz bazı temel sorularla çalışmamızın asıl maksadı daha da anlam kazanacaktır:

- İnsanın dünya hayatında var olma sebebi, yaşama amacı nedir?
- Kur'ân-ı Kerîm'in sunmuş olduğu model insan nasıldır?
- Kendimize örnek aldığımız rol model şahsiyetler var mı?
- Güzel örnek/model insanın nitelikleri nasıl olmalıdır?
- Günümüzde model insanların varlığına ihtiyaç duyuyor muyuz?
- Model insanların toplum üzerinde etkisi var mıdır?
- Model insanın topluma katkı sağladığı hususlar nelerdir?
- Model bir toplumun oluşumunu engelleyen hususlar nelerdir?
- Günümüz toplumunda tanımladığımız model insan ile Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki model insan vasıfları benzerlik gösteriyor mu? Bu belirlemiş olduğumuz sorulara cevaplar arayarak çalışmamız tamamlanmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Sınırlandırılması

Kur'ân-ı Kerîm'de model insana ait birçok bilgi verilmekte ve tüm yönleriyle anlatılmaktadır. Bu bakımdan insan ve onunla ilgili birçok husus çalışmamızın inceleme alanına girmektedir. İnsana dâir bazı hususiyetler, model insanın örnekliği ve vasıflarından bahsedilerek toplum üzerinde bıraktığı etkiyle araştırmamız sınırlandırılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok model şahsiyet yer almaktadır. Bunların başında peygamberler gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bütün model şahsiyetleri ele almak ve

onların örnek vasıflarına ayrıntılı bir şekilde yer vermek mümkün değildir. Zira peygamberlerin model insan olması hasebiyle göstermiş olduğu model davranışları, vasıfları geniş bir yere sahiptir. Bu bağlamda belirlemiş olduğumuz bazı model şahsiyetler en belirgin örnek davranışları ve nitelikleriyle ele alınarak tahlil edilmeye çalışılmış böylelikle araştırmamız daraltılmıştır. Araştırma konumuzla ilgili daha öne çıkan bilgilere yer verilerek çalışmamız genel hatlarıyla aktararak sınırlandırılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmamızın en temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Araştırmamızın esas konusu model insan ve toplum üzerinde bıraktığı etkidir. Buradan hareketle model insan ve toplumla ilgili özellikler belirlenmiş, bunlara tesir eden temel etkenler Kur'ân-ı Kerîm açısından ele alınarak değerlendirilmiştir. Konumuzla ilgili âyet-i kerîmeler tespit edilmiş, mümkün olduğunca ilk kaynaklara başvurularak muhtelif müfessirlerin tefsirlerinden faydalanılmıştır. Araştırma konumuz geniş bir muhtevaya sahip olduğu için mevcut diğer ilmî kaynaklara da müracaat edilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca konumuz çerçevesinde hadîs-i şerîflerden de istifade edilmiştir.

Kur'ân bütünlüğü gözetilerek çalışmamız konulu tefsir metodu ile ele alınarak araştırılmıştır. Böylelikle model insan ile ilgili hususlar bütün olarak belirtilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Tahlil ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Konu bütünlüğünü bozmadan anlaşılır ifadeler kullanılarak araştırmamız tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM AÇISINDAN İNSAN

Kur'ân-ı Kerîm'in merkezinde insan yer alır. Bundan dolayıdır ki Kur'ân'ın muhtevasını insan ve onunla ilgili meseleler oluşturmaktadır. Âyet-i kerîmeler müşahade edildiğinde “ey insan”, “ey insanlar” gibi hitablarda bu açıkça görülmektedir. İnsan için doğru ve yanlış olan tüm hususlar Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. Bu mânâda Kur'ân insanlara yol gösterici bir görevi de üstlenmiş olmaktadır.

İnsan mefhumu; Arapça ins kelimesinden türetilmiştir. Beşer, insan topluluğu mânâsına gelen “ins”, daha çok insan türünü ifade etmekte olup bu türün erkek veya dişi her bireyine “insî/enesî” veya “insân” denilmektedir. Kelimenin aslının “unutmak” anlamındaki “nesy”den insiyân olduğu da ileri sürülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de altmış beş yerde insan, on sekiz yerde ins, bir yerde de insî geçmektedir.¹

Kur'ân-ı Kerîm'e göre insanın varlığının kaynağı Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ ile insan arasında yaratan ve yaratılmış ilişkisi bulunmaktadır.² Kur'ân-ı Kerîm'de insan bütün yönleriyle dile getirilmektedir. İnsanın en güzel şekilde yaratıldığı³ daha sonra Cenâb-ı Hakk'ın insanı tamamlayarak şekillendirip, ona kendi ruhundan üflediği, insan için kulaklar, kalpler ve gözler yarattığı⁴ beyan edilmektedir. İnsanın ilk olarak çamurdan yaratıldığı⁵ ifade edilir. Burada çamurdan yaratılan insan ile anlatılmak istenen Hz. Âdem (a.s.)'dir.⁶

¹ İlhan Kutluer, “İnsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/320-321.

² Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 114.

³ et-Tîn 95/4.

⁴ es-Secde 32/9.

⁵ es-Secde 32/7.

⁶ Ebu'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Seyyid Zekeriyâ, (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.), 1/914.

Kur’ân-ı Azîm insanı, maddî ve mânevî bir bütün olarak ele alır. İnsanın madde ve ruhun birleşiminden oluştuğunu, ikisinin birbirine bağlı olarak ortak hareket ettiğini anlatır. Nitekim insan, üstün bir varlık olarak yaratılmıştır.⁷

Ruh, akıl ve cismin bir arada bulunup birbiriyle bağdaştığı tek varlık insandır. Bunların hepsi birbirleriyle irtibat halinde faaliyet gösterirler. Bunlar birbirlerinden ayrıldıkları takdirde hepsi ölür. Bu bakımdan insan bu unsurlarla bir bütündür.⁸ Zira insanı diğer varlıklardan ayıran ve güzel kılan, insana has olarak verilmiş olan ruh ve akla sahip olmasıdır.

İnsan yapıp ettiklerinden sorumlu tutulan bir varlık olarak yaratılmıştır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “Allah, her insanı ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu tutar. Herkesin ettiği iyilik kendine, yapacağı kötülük de kendinedir.”⁹ Bu mânâda mükellef kılınan insana sorumluluk yüklendiğine göre hayır/iyilik veya şer/kötülük olarak yapıp ettiklerinden de mesuldür.

1. İNSANIN DEĞERİ VE YARATILIŞ GÂYESİ

İnsanın varlığını anlamlı bir hâle getirmesi için yaratılış gâyesine uygun bir hayat sürmesi gerekir. Zira insanın yaratılış amacı Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilmiş, peygamberler vasıtasıyla insanların, hayatları boyunca yerine getirmeleri gereken temel esaslar anlatılmıştır. İnsan ancak ilim, inanç, amel, ahlâk ve benzeri tüm hususlarda her yönden iyi ve güzel olanı gerçekleştirmesiyle yaratılış amacına ulaşabilir.

İslâm’a göre insan hata yapmaya müsait olmakla birlikte, doğuştan temiz ve günahsız bir şekilde yaratılmıştır.¹⁰

⁷ Muhammed Fâzıl Cemâli, *Kur’ân’a Göre Eğitim Felsefesi*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Rahmi Özer, (İstanbul: Özdemir Basımevi, ts.), 11.

⁸ Muhammed Kutub, *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi*, trc. Ali Özek, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1975), 34.

⁹ el-Bakara 2/286.

¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Kur’ân-ı Kerîmden Öğütler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 159.

Yüce Allah insanı eşref-i mahlûkât olarak yaratmıştır:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ

عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

“Biz, gerçekten insanoğlunu üstün bir şekilde yarattık. Onların, çeşitli vasıtalardan karada ve denizde ulaşımını sağladık, kendilerine güzel rızıklar verdik. İnsanı yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”¹¹ âyeti ile insanın yaratılış itibarıyla diğer yaratılmışlardan şeref ve değer açısından farklılık gösterdiğine işaret edilmektedir. Zira Kur’ân’da insanın değerli kılınmasıyla onun örnek/model davranışlar gerçekleştirmesi hedeflenmektedir.

Yüce Allah kâinattaki tüm varlıkları da insanın emrine vererek¹² insanın bunlardan istifade etmesini sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında da insana her türlü değer verildiği görülmektedir.

İslâm insana sadece tek yönlü bir üstünlük vermemiştir. İnsan, insan olması, inanan olması ve çalışkan olması sebebiyle üstündür. İnsan vasfı kişiye doğuştan Allah Teâlâ tarafından yani fıtrattan verilmiştir. İnsanoğlu bu özelliğini maddî ve mânevî hiçbir karşılıkla kazanamaz.¹³ İnsana verilen en kıymetli bir lütuf olan aklı sayesinde insan diğer yaratılmışlardan üstün bir konuma gelmiş ve onları yönetebilme yeteneğine de sahip olmuştur.¹⁴ Bu kadar üstün meziyetlerin kendisine bahşedildiği insanın, yaratılış hikmetini idrâk edip buna uygun davranışlar ortaya koyması gerekir. Bunu da iman ettikten sonra yaratılışının asıl hedefine kendisini ulaştırması için verilen akıl nimeti vasıtasıyla gerçekleştirir. Böylelikle ilâhî vahyin hakikatlerine iman etmesiyle, tüm bu hak ve hakikatleri hayatında tatbik etmeye başlar.

¹¹ el-İsrâ 17/70.

¹² Lokman 31/20.

¹³ Muhammed Abdullah Draz, *İslâm’ın İnsana Verdiği Değer*, çev. Nureddin Demir, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1993), 2. Baskı, 48.

¹⁴ Kadri Ziyaettin Coşan, *Hitab Açısından Kur’ân-ı Kerîm’in Zaman ve Mekân Boyutu*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 2.

İslâm daha geniş kapsamlı bir maksadın gerçekleşmesi için gönderilmiştir. İslâm'ın ehemmiyetle üzerinde durmuş olduğu bu esas maksat, iyi insan yetiştirmektir.¹⁵

İnsanın Yüce Allah katındaki değerini iyi ve faydalı ameller ortaya koyması oluşturur. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “*Mal ve evlâtlar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevap bakımından hem de ümit bağlama yönünden daha hayırlıdır.*”¹⁶ Görüldüğü üzere dünyevî hayatın süsü olan mal ve evlâtlar kalıcı değildir. Allah Teâlâ katında kalıcı olan ise yapılan sâlih amellerdir. Esas olan da bu amelleri gerçekleştirmeye gayret göstermektir. Zira bu ameller dünya hayatının süslerinden daha değerlidir.¹⁷

İnsan en güzel şekilde Kur’ânî öğretiler çerçevesinde yaratılış gâyesine uygun bir hayat ortaya koymasıyla, geçici olan dünyevî şeyleri terk etmesiyle hayatına anlam kazandırabilir. İnsan, yaratılışının esas gâyesine onu ulaştıracak güzel, iyi hâl, hareket ve tavırlarda bulunmalıdır. Zira insan ancak böylelikle Allah katında bir değer kazanır ve kulluğunu yerine getirerek şükrünü edâ etmiş olur. Ayrıca insan, esas zenginlik kaynağı olan uhrevî hayata yaptığı yatırımlar ile sâlih amellerini çoğaltmasıyla hayatını değerli kılmış olur.

1.1. Yeryüzünün Halîfesi Olarak İnsan

Kur’ân-ı Kerîm’de “halîfe” kavramıyla insanın Allah’ın yeryüzündeki halîfesi olarak iyi olanı temsil edip, faydalı işler yapmasıyla Yüce Allah’ın huzuruna çıkmakla mükellef olduğu anlatılmaktadır.¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de insanın halîfe olarak yaratılması şöyle açıklanmaktadır:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ
الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

¹⁵ Kutub, *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi*, 19.

¹⁶ el-Kehf 18/46.

¹⁷ Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1964), 4/1964.

¹⁸ İsmail Karagöz, v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 259.

*“Hani Rabbin meleklere: Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım, dedi. Onlar: Biz seni hamdedip tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak, orada kan dökecek birini mi halîfe kılıyorsun? dediler. Allah (c.c.) da onlara: Sizin bilmediklerinizi ben bilirim, dedi.”*¹⁹ Burada ifade edilmek istenen insanın yaratılışı değil, Yüce Allah tarafından ona verilen nitelikler, mesuliyet, vazife ve nimetlerdir. Bunlardan en önemlisi insanın hilafet özelliğidir. Hilafet; “Bir kimsenin başka birinin yerine geçmesi, onu temsil etmesi, onun yetkilerini kullanması anlamlarına gelir.”²⁰

Bu âyet-i kerîme ile melekler; *“Yeryüzünde bozgunculuk çıkarıp, kanlar dökecek kimseler mi yaratacaksın?”* diye sormuşlardır. Meleklerin bu duruma itiraz etmeleri kıskanma sebebiyle değil, fitne çıkarıp, kanlar dökecek kişilerin yaratılmasının maksadını sorgulayarak buradaki hikmeti anlamaya çalışmak istemeleridir. Allah Teâlâ’nın buna karşılığı ise; *“Sizin bilmediklerinizi ben bilirim”* olmuştur.²¹

Cenâb-ı Hak; *“O, sizi yeryüzünün halîfeleri yapan, verdiği nimetlerle sizi imtihana tabi tutmak için bir kısmını derecelerle bir kısmına üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin cezası çabuk olandır ayrıca O, çok bağışlayan ve merhamet edendir.”*²² âyet-i kerîmesi ile tüm insanlara vermiş olduğu üstünlüğü ve seçkin nimetleri hatırlatmaktadır. Birçok yaratılmışın dünyada soyu tükendiği halde Allah Teâlâ yarattığı nesillerle insanları birbirine halef kılmıştır.²³ Buradaki bazısını bazısına üstün kılma durumu Cenâb-ı Allah’ın hikmetinin gereğidir. Bu hikmet emirlerini yerine getiren ve getirmeyenleri ortaya çıkarmasıyla olabileceği gibi, insanların ruhî durumlarını ortaya çıkarmasıyla da olabilir.²⁴

¹⁹ el-Bakara 2/30.

²⁰ Hayreddin Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 4.Baskı, 1/100.

²¹ İbn Kesîr Ebu’l Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav’b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, (Riyâd: Dâru’t Tayyibe, 1420/1999), 1/221.

²² el-En’âm 6/165.

²³ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/497.

²⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân*, thk. İsam Faris el-Harastânî, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 1.Baskı, 3/394-395.

İnsan maddî varlığı açısından Yüce Allah katında basit olmasına rağmen üstlenmiş olduğu vazife bakımından varlık âleminde en üst konumda yer almaktadır. Böylelikle insan bu özelliği sebebiyle halîfe olarak tanımlanmıştır.²⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de “*Hatırlayın ki, Allah Teâlâ Âd kavminden sonra onların yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzüne sizi yerleştirdi: Orada düzlüklerde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık hepiniz Allah’ın nimetlerini anın da yeryüzünde fesat çıkarıp taşkınlık yapmayın.*”²⁶ buyrulmaktadır. Mevdûdî (v.1979) bu âyet-i kerîme ile Âd kavminin düştüğü durumdan ibret alınması gerektiğini, Cenâb-ı Hakk’ın kendilerini sapkınlıklarından dolayı yok edip yerlerine başkalarını getirdiği ve onların da aynı duruma düştükleri takdirde onları da yok edip yerine başkalarını getirme kudretine sahip olduğunu izah eder.²⁷ Buradan hareketle Yüce Allah’ın geçmişte yaşanmış bir durumu geleceğe örnek vererek, birinin yerine bir diğerini getirebilecek güçte olduğunu göstererek insanların dikkatini bu noktaya çektiği görülür.

Görüldüğü üzere insan temsil vazifesini gerçekleştirmek üzere yaratılmıştır. Bu sebeple insanın dünya hayatında iyi ve güzel olanı gerçekleştirmesi gerekmektedir.

1.2. Allah Teâlâ’ya Kulluk Etmek Üzere Yaratılan İnsan

İnsanoğlunun yaratılış maksadı Kur’ân-ı Kerîm’de açıkça ifade edilmektedir.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım.”²⁸ Âyet-i kerîmesiyle Allah Teâlâ insanlara ve cinlere ibadet sorumluluğu yüklemiştir. Bu bağlamda Yüce Rabbimiz insana sorumluluğunun gereğini yerine getirmesi için akıl ve irade de bahşetmiştir.²⁹

²⁵ Süleyman Kaya, “Kur’an’ın İnsana Atfettiği Değer”, 2.Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Düşüncesinde İnsan”, ed. Abdulcebbar Kavak (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2018), 236.

²⁶ el-A’râf 7/74.

²⁷ Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 2.Baskı, 2/57.

²⁸ ez-Zâriyât 51/56.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 19/506.

Allah Teâlâ'ya ibadet ve kulluk vazifesini yerine getirmenin bir gereklilik olduğu, ölüm gelinceye kadar da bu durumun sürdürülmesi gerektiği âyet-i kerîmeden anlaşılmaktadır.³⁰ Şüphesiz ölüm kaçınılmaz bir hakikattir. Bu hakikate ulaşınca kadar kulluk vazifelerini yerine getirmek gerekir. Ayrıca kullukta ihlâs ve samimiyet de önemli bir husustur.³¹

İnsanın kullukta devamlılık göstermesi esastır. Bu hususla ilgili olarak âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *“İnsanlardan bir kısmı Allah’a sadece bir yönden kulluk eder. Eğer ki, kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de felâkete uğrarsa dinden yüz çevirir. Bu kimseler dünyasını da âhiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.”*³² Anlaşıldığı üzere insanın iyi bir ânındaki kulluğu ile başına gelen bir musibet esnasında gösterdiği ve yerine getirdiği kulluğu birbiriyle uyumlu olmalıdır. Buradaki yegâne gâye dünyevî beklentilerden uzak yalnızca Allah Teâlâ’nın hoşnutluğunu kazanmak arzusuyla samimi bir niyetle olmalıdır. Böylelikle insan vazifelerini lâıykıyla yerine getirip sadece Cenâb-ı Hakk’a kul olmasıyla en üstün değere ulaşmış olur.

1.3. İmtihan Sürecindeki İnsan

İnsanoğlu dünya hayatına çeşitli yönlerden imtihana tâbi tutulmak üzere gönderilmiştir.³³

Kur’ân-ı Kerîm’de:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ

*“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu sınamak maksadıyla ölümü ve hayatı yaratan O’dur. O, mutlak kuvvet sahibi olan ve çok bağışlayandır.”*³⁴ buyrulmaktadır. Allah Teâlâ maddî ve mânevî âlemin varlığına dikkati çekerek insanın iyi davranışlarda bulunmasının ehemmiyetine işaret etmektedir. Burada imtihanın boyutunun açıklanmasından sonra öncelikle ölümün daha sonra da dünya hayatının

³⁰ el-Hicr 15/99.

³¹ el-Beyyine 98/5.

³² el-Hacc 22/11.

³³ el-Bakara 2/155.

³⁴ el-Mülk 67/2.

yaratılmasının ifade edilmesinin sebebi ölümün hüznü veren bir niteliğinin olmasıdır.³⁵ Bu bağlamda imtihan edilmek üzere yaratılan insana sorumluluk da yüklenmiş olur. Zira mesuliyet duygusuyla hareket etmesi istenen insanın imtihanın farklı aşamalarından başarılı çıkabilmesi için Kur’ân’ın çizmiş olduğu esaslara uygun yaşaması gerekir.

İnsan, yeryüzünde nice imtihanları ve güçlükleri aşmak üzere yaratılmıştır. *“Biz, insanı karşı karşıya geleceği bir kısım zorluklar içinde yarattık.”*³⁶ âyet-i kerîmesiyle insan hayatının anne karnının karanlığında başlayan ve dünya hayatının sonu olan ölümle nihâyete eren bir meşakkatten müteşekkil olduğu beyan edilir. Âyet Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Kureyş’te çektiği zorluk ve sıkıntılara karşılık teselli mahiyetindedir.³⁷

Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: *“İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor?”*³⁸ *“Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin gerçekten bize geri döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”*³⁹ âyet-i kerîmeleri üzerinde düşünüldüğü zaman insanın belli bir maksat için yaratıldığı görülmektedir. Böylelikle insanın belli bir amaç üzere yaratıldığına vurgu yapılarak vazife ve sorumluluğu neticesinde onun iyi insan olması istenmektedir.

İnsan, nimetlere kavuşması ile Allah Teâlâ katında makbul kişi olduğunu garantilememeli bilakis bunlarla imtihan edildiğinin farkında olmalıdır.⁴⁰

Ölümle biten dünyevî hayat, ardından uhrevî hayatı getirir. İmtihanın esas boyutu da ancak bu âlemde ortaya çıkar. Bu mânâda çekilen sıkıntı ve zorlukların insanlar için imtihan vesilesi olduğu bilincini taşımak gerekir. Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) ve diğer tüm peygamberler dahi imtihan âleminde pek çok çetin zorluklarla karşılaşmışlardır. Bütün bunlar mü’minler için örneklik teşkil eder.

³⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, 21/109.

³⁶ el-Beled 90/4.

³⁷ Ebû Saîd Nâsırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 1.Baskı, 5/313.

³⁸ el-Kiyâme 75/36.

³⁹ el-Mü’minûn 23/115.

⁴⁰ Süleyman Kaya, *Kur’an’da İmtihan*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 237.

2. İNSANIN YAPISI

İnsanın yapısını anlayabilmemiz için ona bahşedilmiş olan meziyetleri bilmemiz gerekir. İnsan toplum üzerinde iyi veya kötü anlamda etki sahibidir. Bundan dolayıdır ki insanı tüm boyutlarıyla bilmemiz bizler için fayda sağlayacaktır. İnsan ailesiyle, çevresiyle, arkadaşlarıyla ve diğer tüm insanlarla ilişkiler kurar. Böylelikle onun diğer insanlarla münâsebet kurması sebebiyle belirtmiş olduğumuz faktörlerin de onu etkilemesiyle onda müsbet veya menfî yönde davranışlar meydana gelmiş olur.

İnsan kendisinde bulunan iman, akıl, irade ve vicdan gibi unsurlarla hareket eder. Böylelikle iyi ve kötünün muhasebesini yapmış olur. Bu bilinçle insan Yüce Allah'ın rızasını kazanacağı davranışlara yönelir ve kötü davranışlardan uzak durur. Zira insanın her dâim iyi olanı ortaya koyması, bu doğrultuda hareket etmesi kendi yararına olan bir durumdur.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk âyetine bakıldığında insanı nasıl tanıttığı, insanın özünü ve temelini nasıl beyan ettiği görülmektedir.⁴¹ Bu ilk âyet-i kerîmede insanın alak (zigot)'tan yaratıldığı belirtilmiştir.⁴² Âyet-i kerîmede insanın yaratılışı ile ilgili insanın nutfе haline getirildiği, nutfenin alaka, alakanın et haline sokulup kemiklere çevrilip, kemiklerin etlerle kaplandığı, sonra onun insan hâline getirildiği, şekil verenlerin en güzelinin Allah Teâlâ olup, O'nun yüceliği ifade edilmektedir.⁴³ Görüldüğü üzere insanın yapısı Yüce Allah tarafından maddî ve mânevî olarak en güzel şekilde yaratılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de insan kelimesinin geçtiği âyet-i kerîmelerde umûmiyetle insanın yaratılışı, farklı mizaçları, insanın insanla ve diğer varlıklarla alâkaları, Allah'a davet ve benzeri konular ele alınmıştır.⁴⁴

⁴¹ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Kur'ân'da İnsan ve Medeniyet*, çev. Resul Tosun, (İstanbul: Risale Yayınları, 1987), 41.

⁴² el-Alâk 96/1-2.

⁴³ el-Mü'minûn 23 / 12-14.

⁴⁴ Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 34.

Netice itibariyle insanın yapısını oluşturan unsurlar ile ona ait olan meziyetlerin öğrenilmesi, Yüce Allah'ın bizlerden neler beklediğini bilmek ve dünyadaki var oluş sebebini anlamak açısından önem taşımaktadır.

2.1. Fıtrat, Şahsiyet, Karakter ve Kişilik

İnsanın yapısını oluşturan bazı unsurlar bulunmaktadır. İnsanın yapısını daha iyi idrâk edebilmek için bu kavramlar hakkında bilgi sahibi olmak yerinde olacaktır: Terim olarak fıtrat: “Allah Teâlâ'nın yarattıklarını kendisini bilip tanıyacak ve idrâk edecek bir hâl, bir kabiliyet üzere yaratmasıdır.”⁴⁵ Fıtrat, yaratılış ve yaratma demektir. Kur'ân ve hadislerde fıtrat; “ağırlıklı olarak Allah'a yönelme, tevhîd inancı ve dinin özünü koruma şeklinde geçmektedir.”⁴⁶

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“(Rasûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmiyor.”⁴⁷ Bu âyette geçen “fıtrat” Taberî (v.310/923)'ye göre; “gerçek olan dine dönmek, Yüce Allah'ın insanda bulundurduğu huy, akl-ı selim, tabiat ve karakterdir.” Ayrıca fıtrattan anlaşılanın ise yaratılma şekli, din, ihlâs, tevhîd ve Allah (c.c)'a verilen söz mânâlarında olduğunu da beyan eder.⁴⁸ Burada dosdoğru din diye kastedilen ise İslâm dinidir.⁴⁹ Yüce Allah insanın iyi ve güzel bir karakter oluşturmaya ilgili tüm hususlarını Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmiştir. Cenâb-ı Hak insanın iyi bir karaktere sahip olması için gerekli olan ilkelerin uygulamasını ise Hz. Peygamber (s.a.s.) vasıtasıyla öğretmiştir. Böylelikle Allah Teâlâ insanın Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde karakterini de en iyi yönde inşâ etmesini istemektedir.

⁴⁵ İbn Manzûr Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el- Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), “f-t-r”, 5/55.

⁴⁶ Karagöz, v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 186.

⁴⁷ er-Rûm 30/30.

⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/104.

⁴⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/421.

Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Her çocuk, fıtrat üzere (tevhîde meyilli) doğar; sonra ana-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecûsi yapar.*”⁵⁰ Hadîs-i şerîften de anlaşıldığı üzere Allah Teâlâ insanı tevhîde yatkın fıtratta yaratmıştır fakat temiz bir fıtratla yaratılan beşer bazı etkenlerin kendisine tesiriyle zamanla bozulabilmektedir.

Kişilik veya şahsiyet bireyin karakteridir.⁵¹ Bir bireyi diğerlerinden ayırt eden, alışkanlığa dönüşmüş hareket ve tepki tarzlarının tümüne “karakter” denir. Ahlâkî mânâda karakter ise “nefse hâkim olma ve davranışlarımızın sözlerimize uygunluğudur.” Şahsiyetimizin davranışlarımızda ortaya çıkan vasıflarıdır.⁵² Zira karakter kişiliğin bir yönünü oluşturur ve insan davranışlarındaki tutarlılığı gösterir. Bu tutarlılık iyi yönde gelişirse insan güzel karakterli, olumsuz yönde gelişirse çirkin, kötü karakterli olarak adlandırılır. Karakterimiz davranışlarımıza yansır, bu yansıma insanların duygu ve davranışları birbirinden farklı olması sebebiyle her insanda başka bir şekilde tezâhür eder.

“Kişilik (şahsiyet) her insanın kendine özgü davranış eğilimlerinin dinamik bir bütünüdür.” Buradaki tanımla, her insanın belli bazı hallerde nasıl bir davranışta bulunacağı, bu davranış için kendisinde hazır bir temayül bulunduğu kabul edilir. Bu temayüllere kişilik vasıfları da denir. Burada dinamik bir bütün ifadesiyle tüm bu niteliklerin özenli bir halde bir arada bulunduğu ve her birinin diğerleriyle ilişkili olduğu belirtilir.⁵³

قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرُبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا

“Ey Peygamberim! De ki: Herkes, mü’min de kâfir de kendi mizaç ve karakterine (şâkile) uygun iş yapar. Rabbiniz kimin doğru yolda olduğunu en iyi bilendir.”⁵⁴ âyet-i kerîmesinde insan yapısını anlatan “şâkile” kavramı geçmekte ve “tabiat, âdet, din, niyet, mizaç, yaratılış, birbirine benzeyen yollar” mânâlarına gelmektedir. Bu kelimenin en geniş anlamı ise insanın aynı yollarda hâline ve mizacına

⁵⁰ Buhârî, “Cenâ’iz”, 79, 80, 93; Müslim, “Kader”, 22, 25.

⁵¹ Nurettin Topçu, *Psikoloji*, haz. Ezel Erverdi, İsmail Kara, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), 1.Baskı, 153.

⁵² Topçu, *Psikoloji*, 158.

⁵³ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997), 12-13.

⁵⁴ el-İsrâ 17/84.

uygun hareket etmesidir. Fakat herkesin tabiatına uygun hareket etmesi doğru bir yolda ilerlediğini göstermez. Doğru olan mizaç ise Cenâb-ı Hak ile Rasûlullah (s.a.s.)’in bildirdiklerine olan uygunluğumuz ölçüsündedir.⁵⁵ Bu bağlamda insanlar birbirlerinden ayrılarak farklılıklar gösterir. Davranışlarına yansıyan bu farklılıklar ise insanın kişiliğinin oluşumuna zemin hazırlar.

Herkes karakterine uygun tavır gösterir. Tüm insanlar hidâyet ve dalâlette nasıl bir duruma girer ve kime benzerse ona göre davranır.⁵⁶ Bu âyet-i kerîme psikolojik bir hakikate de işaret etmektedir. Zira insan davranışlarının esasını ruhî yapısındaki psikolojik eğilimler oluşturur. Bu eğilimlerin oluşumuna doğuştan getirdiği karakteri ve almış olduğu eğitim ve öğretim de etki eder.⁵⁷

Netice olarak insanın yapısına ve kişiliğine etki eden pek çok unsur bulunur. Bunlar; insanın yetiştiği aileyle başlar, bulunduğu çevre, aldığı eğitim ile devam eder. Ayrıca kişinin aklı ve iradesi de yapısına etki eden bir kısım faktörlerdendir. İşte bütün bu etkenlerle kişilik menfî ya da müsbet mânâda şekillenir. Kişilik güzel hasletlerle doyuma ulaştırıldığı takdirde davranışlar ulvîleşerek örnek/model insan mertebesine ulaşılabilir. Her şart ve koşulda özünü, fıtratını muhafaza edebilen insan Cenâb-ı Hakk’ın buyruklarına uyarak gereğini yapar. Bu itibarla Hz. Peygamber (s.a.s.)’in model yaşantısının İslâm öncesi dönemine bakıldığı vakit, temiz yaşantısını o dönemde dahi sürdürmekte ve bu konuda insanlara örnek olduğu görülmektedir.

2.2. İnsanın Olumlu ve Olumsuz Davranışları

“Birine veya bir şeye karşı alınan tavır; muamele, hareket tarzı ve tutum” davranış olarak ifade edilir.⁵⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de insanın olumlu ya da olumsuz davranışları belirtilmiştir. İnsan, iyi ve kötünün kendisinde teşekkül ettiği iki yönlü bir varlıktır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk’ın istediği esaslara uyması ve iyi olanı gerçekleştirmesiyle insan iyi yönünü açığa çıkarmış olur. Fakat insan Allah Teâlâ’nın emirlerinin dışında bir hayat yaşadığı takdirde çirkin davranışlar sergileyerek kötü tarafını ortaya çıkarır. Bu bağlamda insandan istenen olumlu, iyi yönünü geliştirmesi,

⁵⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 5/3196.

⁵⁶ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 3/265; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, 1/622.

⁵⁷ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/516.

⁵⁸ Nevin Kardaş, v.dğr., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 1/594.

olumsuz, kötü taraflarını ise yok etmesidir. Zira insanın bu hususlarla ilgili takip etmesi gerekli olan yol da Kur’ân-ı Azîm’de belirtilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır:

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ

“Biz ona hayır ve şer olmak üzere iki yol gösterdik.”⁵⁹ İnsan mizacının hayırdan çok şerri sevdiği ve insanda şerre olan eğilimin daha çok olduğu düşüncesi doğru değildir. İnsan tabiatı bu ikisine de aynı oranda eğilimlidir. Birisinin diğerine olan üstünlüğü sonradan oluşan sebeplerledir. Âdem’in günahı şeytanın aldatmasına kanmasındandır. Öyleyse nefis-i emmarenin kötülüğü emretmesi fitrattan sapmanın bir sonucudur. İnsanın zâlim, cahil olması da yaratılıştan değil, sonradan oluşan sebep ve illetlerdendir. Bu bakımdan insan ahlâkını güzelleştirebilir ya da bozabilir. İnsan hayır veya şer hangisini gâye edirse ona gider. Nefis iyiliği emredici olursa insanı Cenâb-ı Allâh’a yaklaştırır. İnsan ruhu hayrı da şerri de yapmaya yeteneklidir. Bazısında biri, bazısında bir diğeri daha çok gelişmiştir. Hangisi gelişirse insanın âkıbeti de o olur.⁶⁰

Bir diğer âyet-i kerîmede:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

“Şüphesiz biz, insana hidâyet ve dalâlet yolunu gösterdik. O ya iman edip şükreden ya da inkâr edip nankörlük eden olur.”⁶¹ buyrulmaktadır. Bu âyetteki “yol göstermek” ifadesiyle hidâyet yollarının hepsi kastedilir. Bunlara misal verecek olursak; ahlâkî duygu bunlardan birisidir. İnsan kendisine verilen bu duyguyla iyi veya kötüyü birbirinden ayırabilecek konumdadır. Diğerleri ise; insanı iyi ve kötü durumlarında ikâz eden vicdanı, insanın önüne gerçeğe ulaşmak için Allâh Teâlâ tarafından serilmiş olan alâmetler, insanın tecrübeleri, aklı ve fitratıdır. Ayrıca Yüce

⁵⁹ el-Beled 90/10.

⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/5839-5840.

⁶¹ el-İnsân 76/3.

Allah bu hidâyet vasıtaları ile birlikte insanlara doğru yolu göstermek için peygamberler ve kitaplar da göndermiştir.⁶²

Kur’ân-ı Kerîm’de insanın zayıf yaratıldığından,⁶³ aceleci olduğundan,⁶⁴ dosdoğru olup, aşırı gidilmemesi gerektiğinden,⁶⁵ çok zâlim ve cahil olmasından,⁶⁶ hırslı, cimri, kendisine kötülük dokunduğunda sızlanan,⁶⁷ tartışmayı çok seven,⁶⁸ karamsar, nankör, şımarık, kibirli,⁶⁹ dünya malına düşkün olmasından,⁷⁰ bahsedilir. İnsanların yararlı, iyi işler yapması, sâlih ameller işlemesi istenmektedir: “*Ancak tevbe eden, inanıp yararlı davranışlarda bulunanlar başkadır, Allah Teâlâ bağışlayan ve sonsuz merhamet sahibidir.*”⁷¹ Ayrıca Yüce Allah iman ettikten sonra sâlih amellerde bulunanlara bir kısım mükâfatlarda bulunacağını da belirtmiştir.⁷²

Netice olarak insan davranışlarının olumlu ve olumsuz olarak nitelenmesine yol açan etkenler Kur’ân’da zikredilmiştir. İnsanda hangi davranış daha çok ön plana çıkarsa insan o yönüyle vasıflandırılır ve Allah katında da o davranışına göre muamele görmüş olur.

3. İNSANIN ÖLÜMÜ

“Kur’ân-ı Kerîm’de ebedî bir hayatın karşısı olarak canlının hayatına son verme (imate) ve ruhunu teslim etme (teveffî) kavramları geçmektedir.”⁷³

İnsanın yaratılışı ile ilgili âyet-i kerîmelerden sonra insanın ölümüyle ilgili âyetler de Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilir. Ölümün kaçınılmaz bir hakikat olduğuna vurgu yapılır.

⁶² el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/557-558.

⁶³ en-Nisâ 4/28.

⁶⁴ el-İsrâ 17/11.

⁶⁵ Hûd 11/112.

⁶⁶ el-Ahzâb 33/72.

⁶⁷ el-Meâric 70/19-21.

⁶⁸ el-Kehf 18/54.

⁶⁹ Hûd 11/9-10.

⁷⁰ el-Âdiyât 100/8.

⁷¹ el-Furkân 25/70.

⁷² el-Bakara 2/25.

⁷³ Bekir Topaloğlu, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/34.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

*“Her can (nefis) ölümü tadacaktır. Sonunda sadece bize döndürüleceksiniz.”*⁷⁴

Bu âyetten önce Cenâb-ı Hak inanan kullarına dinin emirlerini yerine getirebilmeleri için hicret etmelerini emretmektedir. Zira bulunduğumuz yer neresi olursa olsun ölüm herkese ulaşır.⁷⁵

Bir diğer âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak *“Her canlı ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tamamen verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa o, şüphesiz kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metâından başka bir şey değildir.”*⁷⁶ buyurarak bütün yaratılmışların ölümlü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu âyetle tüm insanlar teselli edilir. Böylelikle Allah Teâlâ’nın zerre miktarı dahi olsa kimseye zulmetmeyeceği belirtilir.⁷⁷

Ölüm, Allah Teâlâ’nın izni doğrultusunda gerçekleşir. *“Hiçbir kimse yok ki, ölümü Allah’ın iznine bağlı olmasın. Ölüm belli bir süreye göre yazılmıştır. Her kim, dünya nimetlerini isterse, kendisine istediğinden veririz; kim de âhîret nimetlerini isterse, ona da istediğinden veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız.”*⁷⁸

Elmalılı (v.1942)’nın görüşüne göre ise; ölümün nedenleri çoktur. Bunlardan sakınmak gerekir fakat bu sakınma ilâhî iradeyi ve takdir edilmiş eceli asla değiştirmez. Zira hayata ve ölüme karşı Allah’tan başkasının etkisi yoktur.⁷⁹

Cenâb-ı Hak *“Her insan ve her canlı, dünyada ölümü tadacaktır. Biz, sizi dünyada hayır ile de, şer ile de imtihan ederiz ve kıyamet kopunca siz, bize döndürüleceksiniz.”*⁸⁰ buyurarak zenginlik ve fakirliğin insanı nasıl bir hâle dönüştürdüğünü imtihan ederek insanı sınamaktadır. Bunlar birer imtihandır, insanın

⁷⁴ el-Ankebût 29/57.

⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 6/290-291.

⁷⁶ el-Âl-i İmrân 3/185.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 2/177.

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/145.

⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/1196.

⁸⁰ el-Enbiyâ 21/35.

bunlara aldanmaması istenir. Nitekim önemli olan bu imtihanı başarıyla geçebilmektir.⁸¹

Dönüş Allah'adır, O, yapılanları haber verecektir⁸² ve ölüm eninde sonunda herkesi bulacaktır.⁸³ Mü'minlerin her zaman ölümü hatırlayarak ona göre bir hayat sürme gâyesi taşımaları gerekir. Zira ölüm dünya hayatının sonudur. İnsanın bu sona ulaşmadan iyi ve güzel olanı ortaya koyması için ölüm güzel bir hatırlatma olarak önümüzde durmaktadır.

⁸¹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3/307.

⁸² el-En'âm 6/60.

⁸³ el-Cum'a 62/8.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE

MODEL İNSAN

Kur'ân-ı Kerîm insana has olan hususiyetleri bildirmiş, onun iyi, güzel olan davranışları gerçekleştirmesini ve böylelikle “model insan” olmasını istemiştir. Bu bağlamda Kur'ân'da “model insan” bütün yönleriyle ele alınmıştır.

İnsanların muhakkak örnek aldığı kimseler bulunur. Bu durum insanın doğmasıyla başlayıp, insanla beraber gelişir.⁸⁴ Allah Teâlâ insanlar içinden bir kısmını olgunluk örneği, fazilet numûnesi olarak ve yolunu şaşıran kimselere rehberlik edip, onları İslâm'a çağırmaları gâyesiyle seçmiştir. Bu seçkin kullar rasûller ve nebîlerdir. Allah Teâlâ rasûller ve nebîlerin terbiyesini bizzat kendisi yapmış ve onları iyi vasıflarla donatarak dünyevî ve uhrevî işlerde insanlığa örnek olarak sunmuştur.⁸⁵

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ
وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

Âyet-i kerîmede “Ey mü'minler! Gerçekten sizin için, özellikle Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, öldükten sonra diriltileceğine ve hesaba çekileceğine iman eden ve Allah'ı çok zikreden kimseler için Allah'ın peygamberinde alınması gereken güzel örnek vardır.”⁸⁶ buyrulmaktadır.

Müfessir es-Sâbûnî (v.2021) tefsirinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bütün söz, fiil ve davranışlarında uyulması gereken en yüce örnek olduğunu, kendi hevâ ve hevesine göre değil, vahye dayalı ilâhî bilgiler çerçevesinde konuşup, bunları bizzat tatbik ettiğini, bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yoluna girip O'na uymanın ve O'nu örnek almanın bir tercih değil, gereklilik olduğunu belirtir.⁸⁷

⁸⁴ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v)*, (Konya: Selâm Yayınevi, ts.), 20-21.

⁸⁵ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Kur'ân'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, çev. Suat Cebeci, Bilâl Delice, (İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, ts.), 18.

⁸⁶ el-Ahzâb 33/21.

⁸⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/520.

Âyet-i kerîmelerden de anlaşıldığı üzere Kur’ân-ı Kerîm’de bizzat örnek/model olarak zikredilen peygamberler Rasûlullah (s.a.s.) ve Hz. İbrâhim (a.s.) olmakla birlikte tüm peygamberler ve onların yolundan giden sâlih kimseler örnek/model şahsiyetler olarak gösterilmektedir:

“İbrâhim’de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır.”⁸⁸ “Biz, İbrahim, İshak ve Yakup’u emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve biz onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar, sadece bize ibadet eden kimselerdi.”⁸⁹

“Güzel bir örneklik olarak açıklanan üsve-i hasene (أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) bir liderde bulunması gereken özellikler hususunda önemli bir yer tutan” davranış modeli veya numûne, örnek kişilik mefhumlarını çağrıştırır. Bu mefhum Ahzâb Sûresi 21. âyet-i kerîmede Hz. Peygamber (s.a.s.) için kullanılmış, mü’minlerin O’nu rol model almaları istenmiştir. Ayrıca Mümtehhine Sûresi 4. ve 6. âyet-i kerîmelerde de Hz. İbrâhim (a.s.) ve O’na uyan kimseler için de kullanılmıştır.⁹⁰

“Üsve (أُسْوَةٌ); teessî edilecek, yani iktidâ olunacak, arkasından gidilecek, uyulacak, örnek, meşk, numûne-i imtisâl demektir.”⁹¹ Ayrıca “üsve” insanın “iyilik, kötülük, bolluk, darlık” gibi hususları ile kişinin başkaları için örnek olduğu her durumunu belirtmesine de denir.⁹²

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: *“İşte o peygamberler Allah’ın doğru yola ulaştırdığı kimselerdir. Sen de o halde onların yoluna uy (iktidâ et)...”*⁹³ Burada geçen “iktidâ (uymak)” kelimesiyle de bir kimsenin davrandığı gibi davranmak kastedilmiştir. Bu duruma “sabreden kimse gibi sabretmek” örnek verilebilir.⁹⁴

⁸⁸ el-Mümtehhine 60/4-6.

⁸⁹ el-Enbiya 21/73.

⁹⁰ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/312.

⁹¹ ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu’l Belâga*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 1/28. ; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/4840.

⁹² Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), “e-s-v”, 18.

⁹³ el-En’âm 6/90.

⁹⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, 8/452.

Ayrıca “ittibâ” kelimesi de bir kimsenin izinden gitmek, onu örnek almak mânâlarına gelir.⁹⁵

“Güzel huy ve tabiat ve yüksek fazilet sahibi olan kimseye insân-ı kâmil denir.”⁹⁶ “İnsân-ı kâmil” Cenâb-ı Hak ile yaratılan arasında köprü görevi görür. Gerçek insân-ı kâmil Hz. Peygamber (s.a.s.)’dir. O, Yüce Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanmıştır.⁹⁷

Ayrıca model kavramı “örnek, örnek alınacak kişi ya da şey, kendine örnek almak, onun gibi olmaya çalışmak, tip”⁹⁸ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bir diğer ifadeyle ise “numûne, benzer, aynı, örnek alınacak bir niteliği olan”⁹⁹ mânâlarına gelmektedir.

Davranışları mükemmel olan, kendisine benzemek istenilecek kadar üstün niteliklere sahip olan kimse “örnek” mefhumuyla, “örnek olmak” ise iyi davranışları ve özellikleriyle çevresindekilere etki eden, başkasının kendisine benzemesini sağlayan¹⁰⁰ olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle kısaca, örnek olan, örnek alınan, örnek alınmaya değer bir niteliğe sahip olan nesne veya kimseye model denilmektedir.¹⁰¹

“Başkalarını yönetme, esinlendirme, onlara kılavuzlukta bulunma yeteneği ve durumu” ise önderlik olarak ifade edilmektedir.¹⁰²

Malum olduğu üzere insan sevdiği ve onun için mükemmel olan şahsiyetleri örnek alıp, taklit etme temayülünde bulunur. Bu, kuru bir taklitten öte özü ve ruhu kavrayıp ona göre davranabilmekle anlam kazanır. İnsan değerli ve üstün bir varlık olarak yaratılmasına rağmen zaman zaman zaaflarına da yenik düşen bir varlıktır.

⁹⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, “t-b-a”, 72.

⁹⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1984), 6.Baskı, 526.

⁹⁷ Mehmet S. Aydın, “İnsân-ı Kâmil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330.

⁹⁸ Tahsin Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 1976), 2/846.

⁹⁹ Kardaş, v.dğr. , *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 3/1996.

¹⁰⁰ Kardaş, v.dğr. , *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 3/2230.

¹⁰¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011), 2/2.

¹⁰² Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981), 2.Baskı, 123.

Dolayısıyla insan, bu zaafılarını ancak Kur'ân'da beyan edilmiş olan model şahsiyetlerin vasıflarını örnek alıp, mesajlarını da dikkate almak suretiyle giderebilir.

1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE MODEL İNSANIN NİTELİKLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de örnek/model insan imanî, amelî, ilmî, ahlâkî, içtimâî gibi çeşitli yönlerden ele alınmaktadır. Bu hususlar iyi insan olabilmenin temel nitelikleridir. Zira Allah Teâlâ insanı tanımlarken onun her yönden örnek olmasını istemektedir.

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerine baktığımız vakit model insanın nitelikleri şöyle tarif edilmektedir: “İman edip, iyi davranışlarda bulunan, Cenâb-ı Hakk'a şirk koşmayan,¹⁰³ anne ve babasına itaat ve iyilik eden,¹⁰⁴ iffetini koruyan, haramdan sakınan, zinâ yapmayan,¹⁰⁵ namazını dosdoğru kılan, zekâtını veren, iyiliği emreden, kötülükten nehyeden,¹⁰⁶ harcamalarında ölçülü olan,¹⁰⁷ emanete riâyet eden, ahidlerine sâdık kalan,¹⁰⁸ yetim malı yemeyen,¹⁰⁹ haksızlık etmeyen,¹¹⁰ insanlarla alay etmeyen, tecessüsten sakınan, gıybet etmeyen,¹¹¹ bolluk ve darlıkta infak edip, öfkelenildiğinde öfkesini yenen, günahlarında ısrar etmeyen,¹¹² iyilik ve takvâ üzerine yardımlaşan¹¹³ akrabaya, uzak ve yakın komşuya, yoksullara, yolcuya iyilik eden,¹¹⁴ kötülükleri iyilikle savan,¹¹⁵ işlerini istişâre ile yapan,¹¹⁶ yalan yere şahitlik etmeyen”¹¹⁷ kimselerdir.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz âyet-i kerîmelerden başka Kur'ân-ı Kerîm'in farklı âyetlerinde de örnek/model insanın vasıflarına yer verilmiştir. Bu kimseler Rahmân'ın has kulları olarak belirtilmişlerdir. Ayrıca bunlar cennette en yüce makâma

¹⁰³ en-Nûr 24/55.

¹⁰⁴ Lokman 31/14-15.

¹⁰⁵ el-Mü'minûn 23/5-6.

¹⁰⁶ et-Tevbe 9/71.

¹⁰⁷ el-Furkân 25/67.

¹⁰⁸ el-Mü'minûn 23/8.

¹⁰⁹ en-Nisâ 4/6.

¹¹⁰ eş-Şuarâ 26/181-182.

¹¹¹ el-Hucurât 49/11-12.

¹¹² Âl-i İmrân 3/134-135.

¹¹³ el-Mâide 5/2.

¹¹⁴ en-Nisâ 4/36.

¹¹⁵ Fussilet 41/34.

¹¹⁶ eş-Şuarâ 42/38.

¹¹⁷ el-Furkân 25/72.

sahip olacaklardır. Bu kimseler “tevâzu ile yürürler, kendilerine kötü bir söz söylense dahi karşılık vermezler, gecelerini Allah Teâlâ’ya secde ile geçirirler, Cenâb-ı Hakk’ın azâbından korkarlar, harcadıklarında israf ve cimrilik etmezler, Allah (c.c.)’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zinâ etmezler, yalan yere şahitlik etmezler, boş söz ve işlere rastladıklarında vakarla oradan geçip giderler. Kur’ân âyetleri okunduğunda bu kimseler ibret ve öğüt olarak gereğini yerine getirirler. Yüce Allah’tan kendilerine temiz, sâlih eş ve çocuklar nasip etmesi için dua ederler.”¹¹⁸ Bu âyet-i kerîmelerde Cenâb-ı Hakk’ın razı olduğu kulların vasıfları belirtilmiştir. Bu vasıflarla donanmış olan kimseler bu güzel meziyetleri sebebiyle Allah Teâlâ’nın rahmet ve sevgisine mazhar olmuşlardır.¹¹⁹ Bu âyetler çerçevesinde Kur’ân model mü’minin hususiyetlerini belirlemiş olmaktadır.

Netice olarak zikredilmiş olan bu âyet-i kerîmelerdeki niteliklerin tutum ve davranışlara yansıtılıp hayatın her aşamasında bunların uygulanması ilâhî bir emirdir. Bu bakımdan bunların gerçekleşmesi için gayret sarf eden kimseler örnektir. Allah Teâlâ’nın sevdiği ve razı olduğu şekilde model bir insan, bir mü’min olunması O’nun emir ve yasaklarına uyulduğu takdirde gerçekleşir. Bu bağlamda iyi insan, güzel Müslüman her hususta örnek olmaya çalışır.

Bütün bu ifade ettiklerimizden yola çıkarak şunu diyebiliriz ki burada esas olarak ele alacağımız müsbet anlamda örnek olan, iyi ve güzel davranışlar sergileyen ve bu vasıflarıyla diğer kimseleri de etkileyen şahsiyetlerdir.

Ayrıca model kavramını çağrıştıran onunla yakın anlam ifade eden kelimeler bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmamızda model insandan bahsederken sadece “model” kavramı kullanılmayarak ona yakın anlamları ihtiva eden “örnek, iyi, güzel, kâmil, sâlih insan” ve benzeri kullanımlarına da yer verilmiştir.

1.1. Model İnsanın İman ile İlgili Nitelikleri

Model bir mü’minin temel niteliklerinin başında iman etmesi gelir. İman ile örnek mü’minin Allah Teâlâ’ya karşı sorumluluğu da başlamış olur. Bu sorumluluk

¹¹⁸ el-Furkân 25/63-74.

¹¹⁹ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/137.

insan hayatının tüm alanlarını kapsar. İman etmeyen ve inanmayan bir kimsenin yapmış olduğu hiçbir amelin Cenâb-ı Hak katında değeri yoktur.¹²⁰

“E-m-n (ع م ن)” kökünden gelen iman, “söylenileni tasdik edip benimsemek, güven vermek ve şüpheye düşmeden inanmak” mânâlarına gelir.¹²¹ İman; “Allah Teâlâ’nın dinini kalp ile kabul etmek, Rasûlullah (s.a.s.)’ın bildirdiği şeyleri kat’i surette kalben tasdik eylemektir.”¹²² İman bir kalp ve gönül meselesidir; iman esaslarını kavrayan akıl, onların hakikat olduğunu tasdik eden ise kalptir.¹²³ Bundan dolayı bir şeye iman, o şeyi kalp ile tasdik etmekle gerçekleşir. Dil ile ikrâr ise kalp ile tasdik edileni başkalarına bildirerek, ona inandığını ilan etmek içindir.¹²⁴

İmanî hususlar zaman, mekân ve hitap edilen bireylere göre değişmez, her çağda doğruluklarını korur. Bundan dolayıdır ki tüm peygamberlerin insanlığa tebliğ etmiş olduğu iman esasları aynıdır.¹²⁵

İman başka bir açıdan ise, ilâhî iradeye teslimiyet ve bağlanmadır.¹²⁶ İman ile kişilik birbiriyle bağlantılıdır. İman tüm kişiliği kuşatır.¹²⁷ Bu bağlamda iman insanın kötülüklerden sakınmasını, iyilikleri ortaya koymasını sağlayan önemli bir güçtür.

Yüce Rabbimiz, “iman edip iyi işler yapanların varılacak güzel bir yer olan cennetle müjdelendiğini¹²⁸ ve onların orada ebedî kalacaklarını”¹²⁹ bizlere bildirmektedir. Allah Teâlâ “imanlarını daha çok artırmaları için mü’minlerin kalplerine güven (sekînet) vermiştir.”¹³⁰

Bir kimse ölümle ebedî bir hayatın başlayacağını ve burada mükâfat ya da mücâzât olarak ilâhî adâletin gerçekleşeceğine inanır. Mü’minler âhirete inanırlar, Allah’ın emir ve yasaklarına da uymaya çalışırlar. Böylece topluma fayda sağlayan

¹²⁰ el-A’râf 7/146-147; el-Mâide 5/5.

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “e-m-n”, 13/21.

¹²² Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, nşr. Ali Avni Bilmen, (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1962), 10.

¹²³ Bekir Topaloğlu, v.dğr., *İslâm’da İman Esasları*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 2. Baskı, 60.

¹²⁴ Ali Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 58.

¹²⁵ Topaloğlu, v.dğr., *İslâm’da İman Esasları*, 56.

¹²⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 163.

¹²⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 187.

¹²⁸ er-Ra’d 13/29.

¹²⁹ el-Bakara 2/82.

¹³⁰ el-Fetih 48/4.

insan olurlar. İmanı zayıf kimse ise âtıl bir halde yaşayarak amel bakımından eksiklik gösterir ve ilâhî cezaya müstehâk olur.¹³¹

Allah Teâlâ'nın hoşnutluğu sadece iman ile değil, o imanın neticesinde ibadet, güzel ahlâk, sâlih amel gibi inanılan şeylerin bizzat uygulanmasıyla kazanılır. Mü'minin iman etmesi hasebiyle amel de etmesi gerekir. Zira kalpten çıkıp hayata aksettirilmeyen imanın amelî olarak değerli olması mümkün değildir. Çünkü iman insanı iyiye, güzele, doğruya ulaştıran bir güç olarak yaşantıya geçirilerek kişiyi ve etrafını aydınlatmalıdır. Müslüman bir kimsenin imanı sadece kalpte kalmayıp onu amel ve ibadete sevk edip, hâl ve hareketlerine etki ederek güzelliği yaymalıdır.¹³²

Allah'ın varlığını ve birliğini ifade eden Tevhîd; “bir şeyin tek olduğuna hükmederek ve onun böyle olduğunu bilmek” anlamına gelir. Allah'ın zâtını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve vesveseden soyutlamaktır. Tevhîd üç şekilde olur; Yüce Allah'ın ulûhiyetini tanımak, birliğini tasdik etmek ve O'na hiçbir eş ve ortak kabul etmemektir.¹³³

İnsan kendi varlığının bilincinde olan şuurlu bir varlıktır. Akli ve şuuru yerinde olan her insan Allah Teâlâ'nın varlığını kabul eder. Çünkü bu, yaratılışının ve aklını kullanmanın doğal bir sonucudur.¹³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de “*De ki: O, Allah birdir.*”¹³⁵ âyetiyle Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfat ve fiillerinde tek olduğu, O'nun zât-ı ilâhîsinde çokluğun, başkaları ile tasavvur edilmiş ortaklığının mevcut olmadığı, “birlik” sıfatının sadece O'na has kılındığı belirtilmektedir.¹³⁶

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “*Ey Rabbimiz! Biz, “Rabbimize inanın!” diye imana çağıran bir davetçiyi işittik, hemen iman ettik.*”¹³⁷ Rasûlullah (s.a.s.)'ın “Rabbimize iman ediniz” çağrısı vicdanlara etki ederek iman edilmiştir. Buna

¹³¹ Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 135.

¹³² Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 134.

¹³³ Karagöz, v.dğr. , *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 659-660.

¹³⁴ Topaloğlu, v.dğr., *İslâm'da İman Esasları*, 67-69.

¹³⁵ el-İhlâs 112/1.

¹³⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 8/4115.

¹³⁷ Âl-i İmrân 3/193.

sebepe âlemin düzenli ve hikmetli yaratılışının görülerek bu çağrıya cevap verilmesidir.¹³⁸

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “İnsanlardan bazıları Allah’tan başkasını Allah’a denk tutarlar, onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a olan sevgileri ise daha fazladır.”¹³⁹ Bu âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere iman edenlerin Allah (c.c.)’a duydukları sevgi diğer kimselere duydukları sevgiden daha fazladır. Zira Allah (c.c.)’tan başka varlıkları sevme durumu Yüce Allah’ın sevgisinin önüne geçerse tevhiid inancı zarar görmüş olur. Örnek/model bir Müslüman imanının önüne Yüce Allah’tan başkasının sevgisini geçirmeyen kimsedir. Nitekim örnek insan olma vasfının kaybedilmemesi için kişinin bu hususlara dikkat etmesi gerekir.

Meleklerle iman etmek de model insan olmanın en temel hususiyetlerindendir. Çünkü melekler vahyi ve peygamberliği, görülmeyen âlemden görünen âleme nakleden varlıklardır. Öyleyse vahye ve peygamberliğe inanmak meleklerle inanmakla olur. Çünkü peygamberliği getiren meleklerdir. Bu sebeple meleklerle iman, peygamberlere iman demektir. Bundan dolayıdır ki, Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hakk’a imandan sonra meleklerle iman zikredilmiştir.¹⁴⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ

Yaratılış gâyesinin tahakkuk etmesi için Cenâb-ı Hakk’ın yaratmış olduğu insanın dünyada bilinçli bir şekilde hayatını idâme ettirmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesi kitaplara iman ile olur.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا

“Biz, onların düşünüp ders almaları için bu Kur’ân’da çeşitli ikâz ve ihtârları çeşitli şekillerde açıkladık. Fakat bu, onların daha da kaçıp uzaklaşmasına yol

¹³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/1263.

¹³⁹ el-Bakara 2/165.

¹⁴⁰ Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 289.

açtı.”¹⁴¹ Nitekim zikredilen bu âyetle insanların bilinçli davranışlarda bulunmaları hususunda ikâz edildikleri görülmektedir.

İlâhî kitaplar lâfız ve mânâ itibariyle Yüce Allah’ın kelâmı olup insanları kötü yollardan uzaklaştırarak, onları doğru ve iyi yollara iletmek, hak olana ve hidâyete ulaştırmak maksadıyla gönderilmiştir.¹⁴²

“Daha önce de insanlara doğru yolu göstermek üzere Furkân’ı indirmiştir...”¹⁴³ âyetinde ilâhî kitaplarda, Yüce Allah’ın insanlar için tanzim etmiş olduğu hak ve bâtılın yer aldığı belirtilir.

Allah Teâlâ, insanlara hak ve hakikati bildirmek üzere göndermiş olduğu peygamberlere kitaplar ile suhuflar göndermiştir. Bunun sebab-i hikmeti âyet-i kerîmelerde beyan edilmektedir: “İnkâr edenler: Kur’ân ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için parça parça indirdik ve onu tane tane, ayırarak okuduk.”¹⁴⁴ âyet-i kerîme ile Cenâb-ı Hak münkirlerin her şeye karşı tepki gösterip, kendileriyle ilgili olmayan hususlarda dahi ısrarcı olduklarını belirtmiştir.¹⁴⁵

Kitaplar insanları hidâyete sevk etmek üzere gönderilmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca gönderilmiş olan kitaplar ile insanlar için açıklanan şeyleri bilmenin ve ona göre yaşamanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁷

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; şüphesiz onu yine biz koruyacağız.”¹⁴⁸ Kur’ân-ı Kerîm korunan bir “zikir”dir. Kur’ân’a karşı olumsuz tavırlar sergilemek

¹⁴¹ el-İsrâ 17/41.

¹⁴² Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 301.

¹⁴³ el-Âl-i İmrân 3/4.

¹⁴⁴ el-Furkân 25/32.

¹⁴⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 5/469.

¹⁴⁶ en-Nahl 16/102.

¹⁴⁷ el-Mâide 5/15.

¹⁴⁸ el-Hicr 15/9.

O'nun değerinden bir şey kaybettirmez. Dolayısıyla hiçbir kimsenin Kur'ân'ı tahrif etmesi mümkün değildir.¹⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm nâzil olduğu günden bugüne bir kelimesi dahi değiştirilmeden ilâhî hüviyetini korumuştur. Bu, dayanağı olmayan bir iddia değil, tarihî ve ilmî bir gerçektir.¹⁵⁰

Âyet-i kerîmede “İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi.”¹⁵¹ buyrulmuştur. Görüldüğü üzere Allah Teâlâ'nın insanı kendi haline bırakması hikmet-i ilâhîye uygun değildir. Bu mânâda Cenâb-ı Hak, onlara hak ve hakikati bildirip doğru olana çağırın, yol gösteren peygamberler göndermiştir:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا

لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi günahlardan arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir peygamber gönderdik.”¹⁵² Böylelikle peygamberlerin gönderilme sebepleri, vazifeleri bildirilmiş olup, insanlar üzerinde bıraktıkları etkiye de vurgu yapılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'yı ve peygamberlerini inkâr edenlerin küfre düştükleri ve bu inkârcıların azapla cezalandırılacağı bildirilmiştir.¹⁵³ Yüce Allah peygamberlerin inananlar için inzâr ve tebşîr ile görevlendirildiğini belirtir.¹⁵⁴ Ayrıca peygamberler tebliğle vazifelendirilmişlerdir.¹⁵⁵ Peygamberlerin “her yönden güvenilir kimseler olduğu,¹⁵⁶ mü'minlere öğüt vererek onları uyarmakla görevlendirildikleri”¹⁵⁷ de belirtilmiştir.

¹⁴⁹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/564-565.

¹⁵⁰ Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 317.

¹⁵¹ el-Bakara 2/213.

¹⁵² el-Bakara 2/151.

¹⁵³ en-Nisâ 4/150-151.

¹⁵⁴ el-A'râf 7/188.

¹⁵⁵ el-Mâide 5/67.

¹⁵⁶ eş-Şuarâ 26/107.

¹⁵⁷ el-En'âm 6/90; ez-Zâriyat 51/55.

Nitekim peygamberler insanların her yönden örnek alacağı meziyetlere sahip, en güzel rol model şahsiyetlerdir. Onlar insanları ve toplumu güzelleştirmede örnek mücadeleler vermişlerdir. Birçok güzel hasletler onların şahsiyetinde teşekkül etmiştir. Bu bağlamda peygamberler örnek alınacak insanlar olmuşlardır. Ayrıca peygamberler ilâhî vahyi sadece bildirip bırakmamış, tebliğ etmiş oldukları hususları bizzat yaşamış ve yaşanması için de gayret sarf etmişlerdir böylece insanlığın kurtuluşunu hedeflemişlerdir.

Âhiret gününe iman eden model insan âhirete iman etmekle, dünya hayatını hesâb gününe göre düzenler. Âyet-i kerîmede örnek/model insanların vasıflarından bahsedilirken “o kimselerin Allah’a ve âhiret gününe inananlar oldukları zikredilir.”¹⁵⁸ Âyette “dünya hayatının oyun ve eğlenceden ibâret olduğu, asıl hayatın âhiret hayatı olduğunun idrâkine varılması gerektiği bildirilmiştir.”¹⁵⁹ “Kıyamet günü gelmeden insanın hak olan dine yönünü çevirmesi istenmiştir.”¹⁶⁰ Bu itibarla âhiret inancına sahip olan iyi Müslüman kendisinden sâdır olan tüm söz ve fiillere daha fazla dikkat eder.

*“Allah’a kavuşmayı yalanlayanlar gerçekten kaybedenlerdir. Kıyamet saati onlara âniden gelince, ağırlıklarını sırtlarına yüklenerek, ‘Dünyada işlediğimiz büyük hatalardan dolayı yazıklar olsun bize’ derler. Dikkat edin, yüklendikleri şeyler ne kötüdür!”*¹⁶¹ Âyetinde Allah Teâlâ’nın “Allah’a kavuşmayı yalanlayanlar, gerçekten ziyana uğramışlardır” ifadesi ile kastedilen öldükten sonra dirilmeyi ve amellerin karşılığının verilmesini yalanlamaktır. Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.)’nin Hz. Peygamber (s.a.s.)’den rivâyetine göre bu âyet-i kerîmeyle cehennemlikler cennetteki konak yerlerini görerek bunun üzerine: “Yazıklar olsun bize” diyeceklerdir.¹⁶²

Âhiret hayatının varlığını inkâr eden kimseler yeniden diriltilmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir.

¹⁵⁸ Âl-i İmrân 3/114.

¹⁵⁹ el-Ankebût 29/64.

¹⁶⁰ er-Rûm 30/43.

¹⁶¹ el-En’âm 6/31.

¹⁶² el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 8/356-359.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ
وَذَلِكُمْ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

“İnkâr edenler âhiret hayatının varlığını kabul etmeyerek, diriltilmeyeceklerini öne sürdüler. Andolsun ki kesinlikle diriltileceksiniz, sonra yapmış olduklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah’a göre pek kolaydır.”¹⁶³ âyette geçen “Allah’a kolaydır” ifadesi ile Allah’a göre öldükten sonra yaratmanın pek kolay olduğu, bunu inkâr edenlere ise Yüce Allah aklen yeniden diriltmenin, yoktan var etmekten daha kolay bir husus olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁴

Kur’ân-ı Azîm’de şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

“Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.”¹⁶⁵ Her şey bir hikmete mebnî olarak takdir edilmiştir, o şey oluşmadan evvel levh-i mahfuzda belirlenmiştir.¹⁶⁶

“Allah Teâlâ her şeyi yaratmış, ona ölçü, biçim ve düzen vermiştir,¹⁶⁷ O’nun katında her şey ölçü ileler.”¹⁶⁸ “Gaybı Allah’tan başkası bilemez. Her şeyi bilen O’dur. O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez.”¹⁶⁹ “Başımıza gelen her belâ ve musibet daha önce yazılmıştır, bu Allah’a göre gayet kolaydır.”¹⁷⁰

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

Kur’ân-ı Kerîm’de; “De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlâmızdır. Mü’minler yalnızca Allah’a tevekkül etsinler.”¹⁷¹

¹⁶³ et-Tegâbün 64/7.

¹⁶⁴ Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu ’l-Gayb (et-Tefsiru ’l-Kebir)*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 30/23.

¹⁶⁵ el-Kamer 54/49.

¹⁶⁶ el-Beydâvî, *Envâru ’t-Tenzil ve Esrâru ’t-Te’vîl*, 5/168.

¹⁶⁷ el-Furkân 25/2.

¹⁶⁸ er-Ra’d 13/8.

¹⁶⁹ el-En’âm 6/59.

¹⁷⁰ el-Hadîd 57/22.

¹⁷¹ et-Tevbe 9/51.

buyrulmuştur. Burada dünya için ve Allah için yaşayan iki insanın çizgisi belirlenmiştir. Dünya için yaşayan kimse amacına ulaştığında sevinir, kaybettiğinde üzülür. Başarısının kaynağı olarak maddî imkânlarını görür ve cesaretini bunlardan alır. Oysaki Allah için yaşayan kendi gücüne ve imkânlarına değil sadece Allah’a dayanıp güvenir. Nitekim bu durumda ne başarısıyla şımarır ne de elde edemediğine üzülür. Çünkü bu kimse, bunların Allah’ın takdiriyle gerçekleştiğini bilir.¹⁷²

İnsan, imtihan edilmek üzere yaratılmıştır, kader inancını bu mânâda düşünebilirsek onu daha iyi kavramış oluruz. İnsan, sorumlu bir varlık olarak yaratılmış olduğundan yapmış olduğu tercihlerden mesuldür. Zira bu tercihleri Cenâb-ı Hakk’ın dilemesinden bağımsız değildir.

Kadere iman etmenin neticesinde örnek/model insan asla kederlenip isyan etmez, ümitsizliğe kapılmaz. Model insan, güzel Müslüman çalışıp, gayret ederek olmasını istediği hususlarda Allah’tan yardım isteyip tevekkül eder ve güçlü bir iradeye sahip olur. Nitekim âyet-i celîlede bu hususta şöyle buyrulmaktadır: “...Onları affet, onlara mağfiret dile, iş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah’a güven, doğrusu Allah güvenenleri sever.”¹⁷³ Bir diğer âyette ise “Allah’a güvenen kimseye O yeter. Allah, buyruğunu yerine getirendir. Allah, her şey için bir ölçü var etmiştir.”¹⁷⁴ buyrularak O’na güvenen kimselere Allah’ın yardımının ulaşacağı belirtilmiştir. Böylelikle insanın kazâ ve kadere olan inancıyla elde edebileceği kazanımlar da belirtilmiştir. İyi insan, sâlih Müslüman elinden gelen tüm çabayı gösterdikten sonra neticeyi Cenâb-ı Hakk’a bırakır. Böylelikle hayatında takdir edilmiş/edilecek olana rıza göstermesiyle tam bir teslimiyeti ve tevekkülü de gerçekleştirmiş olur.

Görüldüğü üzere model insan ilâhî mesajın en temel umdesi olan tevhîd inancını kabul eden, Allah Teâlâ’nın varlığı ve birliğine iman eden ve bu doğrultuda tüm insanları tevhîde davet eden bir mü’min ve muvahhiddir. Ayrıca iyi insan, örnek Müslüman meleklerle inanması neticesinde meleklerin denetimi altında olduğunu bilir ve böylelikle model davranışlar gösterir. Model insanın “gaybî” bir husus olan

¹⁷² el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 2/234-235.

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/159.

¹⁷⁴ et-Talâk 65/3.

meleklerle iman etmesiyle teslimiyeti de ön plana çıkar. Zira bu teslimiyet görünen bir varlığa iman etmekle görünmeyen bir varlığa iman etmek arasındaki farkı da göstermiş olur.

İnsan, dünyevî hayatında yolunu aydınlatacak onu huzura ulaştıracak bilgilere her zaman ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla bu muhtaçlığını ancak Yüce Allah'ın insanlığa sunmuş olduğu öğretilerle giderebilir. Bu doğrultuda model insan, güzel Müslüman kitaplara iman ederek Allah Teâlâ'nın kullarına bildirdiklerini bizzat öğrenip, hayatını ilâhî vahyin öğretileriyle tanzim ederek başkalarına örnek olur. Onun bu hâli topluma da sirâyet eder. Zira insan başıboş yaratılmadığı gibi tamamen kendi haline de bırakılmamıştır. Bu bağlamda Cenâb-ı Hak insanlara rol model olan, onlara kılavuz olacak peygamberler ile birlikte kitaplar göndermiştir. Böylelikle insanı dünyevî ve uhrevî huzura ulaştıran kitaplarla insana dâir tüm hak ve hakikat bildirilmiş, insanlar doğru olana, saâdete davet edilmişlerdir.

İyi insan, güzel Müslüman peygamberlere imanı ile da onları kendisine rehber edinmiş olmaktadır. Böylelikle model insan, peygamberlerin tüm güzel hasletleri ile kendi hayatını özdeşleştirerek diğer insanları da bu örnek vasıflarıyla aydınlatmak suretiyle gayret gösterir.

Netice itibariyle iman etmenin model insan olma yolunda önemli bir etkisi mevcuttur. İman edilen esasların tamamına inanmak ve bunlara uygun biçimde hayatı idâme ettirmek model bir Müslüman olmanın gereğidir. Model insan her şart ve koşulda imanını koruyabilmelidir. İman olmadan hiçbir şeyin anlamı yoktur. Şüphesiz dünya ve âhiret mutluluğu sağlam bir iman ile elde edilir. Model insan Allah Teâlâ'ya gönülden iman ettiği için âkıbetinin nasıl olacağını tefekkür ederek iyi ve güzel davranışlarda bulunur, imanı ile hayatını şekillendirir. Örnek mü'min her sıkıntı, musibet ve meşakkati yaratanın da Cenâb-ı Hak olduğu bilinciyle hareket eder. Şüphesiz bunları var eden Yüce Allah'ın bunları yok etme kudretine de sahip olduğu şuuruna vakıf olup tasalanıp hüznülenmez. İmanını ne kadar sağlam tutarsa Allah (c.c.) yolunda attığı adımlar da o kadar kuvvet kazanır. Böylelikle iman insanın her dâim yönünü aydınlatır.

1.1.1. Muttakî Olması

Muttakî, “vikâye (وقاية)” kelimesinden gelir. Muttakî, kişinin zararlı olan şeylerden ve âhirette de kendisine zararı dokunabilecek olan hususlardan kendini korumasına denir. Takvânın üç mertebesi vardır: Bunlar şirkten uzak durmak, günahlardan kaçınmak, kendisini Hak ile meşgûliyetten alıkoyan her şeyden uzaklaşarak Allah’a yönelmektir.¹⁷⁵

Kur’ân’da muttakîlerin niteliklerine yer verilerek onların “âyetlere,¹⁷⁶ Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanan oldukları belirtilmiştir. Ayrıca yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, sevdiği maldan harcayan, namaz kılan, zekât veren, ahidlerini yerine getiren, sabreden,¹⁷⁷ günahlarından dolayı hemen tevbe/istiğfar eden, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmeyen,¹⁷⁸ görmedikleri halde Rablerinden ve kıyamet gününden korkan¹⁷⁹ kimseler olduklarından bahsedilir.

“İman edip yararlı işler yapanlar; hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını güzel yaptıkları takdirde haram kılınmadan önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah ihsânda bulunanları sever.”¹⁸⁰ Âyet-i kerîmede tekrar edilen takvâ ve iman insanın kendisiyle nefsi, kendisiyle diğer insanlar, kendisiyle Allah arasında gerçekleşmesi bakımından üç şekilde olabilir. Bundan dolayıdır ki üçüncüde “iman” yerine “ihsân” kavramı getirilmiştir. Bu tekrar, haramları terk etmek, harama düşürecek şüpheli şeylerden uzak durmak ve nefsin ahlâkını düşürecek bazı mubahları terk etmek suretiyle de olabilir.¹⁸¹

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

¹⁷⁵ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/36.

¹⁷⁶ ez-Zuhruf 43/69.

¹⁷⁷ el-Bakara 2/177.

¹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/135.

¹⁷⁹ el-Enbiyâ 21/49.

¹⁸⁰ el-Mâide 5/93.

¹⁸¹ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/143.

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “*O Kur’ân; onda asla şüphe yoktur. O, muttakîler (kötülükten korunacaklar) için hidâyettir.*”¹⁸² Kur’ân-ı Kerîm’in yol göstericiliği bütün insanlara hitap etmektedir. Fakat bu âyette yol göstericiliği muttakîlere has kılınmıştır. Bunun temel sebebi muttakîlerin Kur’ân âyetlerinden faydalanmalarıdır. Nitekim Kur’ân’ın hidâyetinden ancak aklını kullanabilen takvâ sahipleri yararlanabilir.¹⁸³

Âyet-i kerîmede muttakîlerin Allah’ın dostu olduğu belirtilerek takvânın önemine dikkat çekilmiştir: “Doğrusu zalimler birbirlerinin dostlarıdır; Allah da takvâ sahiplerinin dostudur.”¹⁸⁴ “Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır.”¹⁸⁵ Kur’ân muttakîlerin özelliklerinden sıklıkla bahsederek Allah katındaki değerlerine işaret etmektedir.¹⁸⁶

Bir kimse muttakîlerin vasıflarıyla vasıflandığı takdirde Allah’ın rızasını kazanır ve böylelikle insanlara da rol model olmuş olur. Muttakî vasfıyla donanmış iyi insan, güzel Müslüman günahlardan kendisini sakındırır, haramlardan uzak durur. Böylelikle her hususta örneklik teşkil ederek Allah katında değer kazanmak için gayret sarf eder.

1.1.2. Muhsin Olması

Model bir insan olmanın diğer bir vasfı da “muhsin” olmaktır. “Muhsin” ihsân da bulunan kimseye denir. İnsanın “ihsân” derecesine ulaşabilmesi, neyi nasıl yapması gerektiğini bilerek, bunu fiiliyata dönüştürmesiyle mümkündür. Ahlâkî mânâda “ihsân” ise iyiliklerde farz olan en az sınırın ilerisine geçip isteyerek ve severek daha fazlasını yapmaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de bazı peygamberlerin isimleri belirtilmiş¹⁸⁷ ve onlar “muhsinler” olarak tanımlanmışlardır. Böylelikle “ihsân” peygamberlerdeki eksiksiz dindarlığı ve bunun neticesi olan güzel davranışları belirtmiş olmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸² el-Bakara 2/2.

¹⁸³ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 1/36.

¹⁸⁴ el-Câsiye 45/19.

¹⁸⁵ el-Hucurât 49/13.

¹⁸⁶ el-Bakara 2/2-5.

¹⁸⁷ el-En’âm 6/83-84; es-Sâffât 37/80-131.

¹⁸⁸ Mustafa Çağrı, “İhsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/544-545.

“İhsân”, insanın vermesi gerekenin daha fazlasını vermesi ve alması gerekenin en azını almasıdır.¹⁸⁹

“Muhsin” sözlükte iyilik edip, iyi davranış gösteren ve yaptığını en güzel şekilde yapan kimse anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm âyetlerine bakıldığında ise muhsin kimselerin iki önemli niteliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri “iman” diğeri ise “sâlih ameldir.”¹⁹⁰

Muhsin olan kimseye ne va’dedilmişse Allah katında amelinin sevabını muhakkak alır, ona va’dedilen sevabından bir şey eksiltilmez.¹⁹¹

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Bilâkis, kim işini en iyi bir şekilde yaparak yüzünü Allah’a döndürürse onun ecri Rabbi katındadır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değillerdir.”¹⁹² Ayrıca muhsin kimse muhsin olmasının neticesini sadece Cenâb-ı Hakk’tan bekler.¹⁹³

“İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allah’a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zira bütün işlerin sonu Allah’a varır.”¹⁹⁴ Cenâb-ı Allah, bu âyette emrine teslim olan mü’minlerin durumunu anlatmıştır. “Kim yüzünü tamamen Allah’a teslim ederse...” ifadesi, o kimsenin imanına; “muhsin olarak” ifadesi de o kimsenin amel-i sâlihine işaret eder. Cenâb-ı Hakk’ın, “hiç şüphesiz en sağlam kulpa yapışmış olur” ifadesiyle insanın kopmayacak bir ipe sımsıkı tutunarak o ip sayesinde, en yüce makamlara ulaşmasını açıklar.¹⁹⁵

¹⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, “h-s-n”, 119.

¹⁹⁰ İsmail Karagöz, *Kur'ân'da Dört Kavram: Adalet, İhsan, Birr, Takva*, (Ankara: Kar Yayınları, 2015), 112.

¹⁹¹ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/101.

¹⁹² el-Bakara 2/112.

¹⁹³ er-Rahmân 55/60.

¹⁹⁴ Lokmân 31/22.

¹⁹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/154.

Kur’ân-ı Kerîm’de “Allah’ın muhsinleri sevdiği,¹⁹⁶ muhsinlerle beraber olduğu”¹⁹⁷ belirtilmiştir. Bu mânâda model insanın muhsin vasfına sahip olması büyük bir önem arz etmektedir. Zira Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edildiği üzere Rasûlullah (s.a.s)’a “İhsân nedir?” diye sorulduğu vakit “Allah’ı sanki görüyormuşsun gibi ibadet etmendir, eğer sen Allah’ı görmüyorsan şüphesiz O seni görmektedir”¹⁹⁸ cevabıyla Peygamberimiz (s.a.s.) de bu husustaki ehemmiyeti pekiştirmiş olmaktadır.

Görüldüğü üzere “muhsin” vasfına hâiz olan iyi insan, örnek Müslüman her dâim Cenâb-ı Hakk’ın kendisini gördüğü şuuru ile hareket eder. Bunun neticesinde güzel kazanımlar elde eder.

1.2. Model İnsanın Amel/İbadet ile İlgili Nitelikleri

Amel, sözlükte “davranış, gayret, çalışma, iş” anlamlarına gelir, dinî anlamda ise dünya ve âhirette ceza veya mükâfat konusu olan istekli, şuurlu olarak yapılan davranışlara denir. Amel hayırlı ve iyi olan fiiller için kullanılır. Cenâb-ı Hakk’ın ve peygamberin emirlerini, yasaklarını yerine getirmek amel, bunları yerine getirmemek ise amelsizliktir.¹⁹⁹

İbadet, Allah Teâlâ’ya duyulan saygı ve sevginin neticesi olarak O’nun rızası doğrultusunda davranma gayretini ve bu şekilde isteyerek yapılan davranışları ifade etmektedir. İbadetler iman esaslarından sonra ikinci önemli halkayı oluşturur.²⁰⁰

Namaz kılmak, oruç tutmak gibi insanı eyleme ve bir iş yapmaya yönelten hususlar İslâm’ın amelî boyutunu teşkil eder.²⁰¹ Bir şeyi yapmak için öncelikle ona inanmak gerekir. Bu sebepten iman, amelden önce gelir. İman temel, amel ise binâ hükmündedir. Temelsiz binâ olamayacağı için, imansız amel de bir değer ifade etmez.²⁰²

¹⁹⁶ el-Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134, 148; el-Mâide 5/13, 93.

¹⁹⁷ en-Nahl 16/128; el-Ankebût 29/69.

¹⁹⁸ Buhârî, “İman”, 37.

¹⁹⁹ Karagöz, v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 24.

²⁰⁰ Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/241-242.

²⁰¹ Topaloğlu, v.dğr., *İslâm’da İman Esasları*, 60.

²⁰² Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, 60.

İslâm'da ibadetler sadece namaz, oruç, zekât, hac gibi bilinen ibadetlerden ibaret değildir. Bu ibadetlerin esas gâyesi kul ile Allah Teâlâ arasında devamlı irtibatın sağlanmasıdır. Bu bağlamda ibadetler derin mânâlar içermektedir. İslâm'da esasında yolun tamamı ibadetten oluşmaktadır. Her an yönünü Allah'a dönmeye sevk etmek İslâm'ın ana esaslarındandır. Böylelikle ibadet hayatın her alanını kapsar.²⁰³

Yüce Allah ve Peygamberin emirlerine uyarak farz, vacip ve sünnet görevleri yerine getirmek ibadet olduğu gibi, içki, kumar, faiz, hırsızlık, rüşvet ve benzeri haram, günah olan hususları terk etmek ile Allah'ın kullarına yapılan bütün meşru iyilikler de ibadettir. İbadetlerin Cenâb-ı Hakk katında kabul olması için şartlarına uygun iman etmek, Allah'a şirk koşmaksızın, O'nun emrini tutmak niyeti ve ihlâs ile içten gelerek, ölüm gelinceye kadar, Kur'ân ve Sünnete uygun ibadet etmek gerekmektedir.²⁰⁴

İslâm'da Allah rızası için yapılan her ibadetin maddî ve mânevî boyutu ile mükâfatı da vardır. Kur'ân'da kimin güzel amelde bulunacağını sınamak,²⁰⁵ güzel davranacağını denemek,²⁰⁶ kim de sâlih amel işlerse²⁰⁷ ifadeleriyle dünya hayatında ibadetin gâyesine ve âhiret hayatında yapılanların karşılığının alınacağına²⁰⁸ vurgu yapılmıştır. Her nerede bulunursak Yüce Allah'ın yapıp ettiklerimizden haberdar olacağı bildirilmiştir.²⁰⁹ Bu mânâda model Müslüman amellerinin ve ibadetlerinin temiz ve sağlam kalması için çalışarak onların zâyi olmamasına dikkat etmelidir.

Kişiler namaz, oruç, zekât ve hac ibadetlerini ferdî olarak yerine getirmesine rağmen bu ibadetlerin toplumsal yönü de mevcuttur. Özellikle bu ibadetler kişilerin birbirleriyle olan ilgilerini artırması ve kendileri dışındaki insanları da düşünmeye sevk etmesi hasebiyle fert ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir yer teşkil eder.²¹⁰

²⁰³ Kutub, *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi*, 48-49.

²⁰⁴ İsmail Karagöz, *İnsanın Allah'a, Peygambere ve Kur'ân'a Karşı Görevleri*, (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 93.

²⁰⁵ el-Kehf 18/7.

²⁰⁶ el-Mülk 67/2.

²⁰⁷ el-Mü'min 40/40.

²⁰⁸ Yâsîn 36/54.

²⁰⁹ el-Hadîd 57/4.

²¹⁰ Mehmet Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 7.Baskı, 133-134.

Allah Teâlâ'nın varlığını, birliğini bilip tasdik ettikten sonra namaz mühim bir ibadettir. Mü'min, namazla Cenâb-ı Hak'ın yakınlığına ulaşır. Bu, mü'min için yüce bir değerdir. Nitekim namaz imanın işareti, kalbin aydınlığı, insanı ilâhî huzura ulaştıran ulvî bir ibadettir.²¹¹ Namaz insanın Yüce Allah'ın huzurunda hissettiği huşûun şeklen ifadesidir.²¹² Cenâb-ı Hak kendisine secde edip yaklaşmamızı emreder.²¹³ Her gün düzenli kılınan namaz insanın şükrünü artırır, mü'mini sabırlı kılar. *"Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bu, Allah'a saygılı olanlardan başkasına ağır gelir."*²¹⁴

اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

Namaz insanı her türlü kötülükten men eder. *"(Rasûlüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette ibadetlerin en büyüğüdür."*²¹⁵ Taberî (v.310/923) bu âyette, namaz ile ilgili şöyle bir beyanda bulunmaktadır; namazı edâ etmek üzere olan bir kimse, hayâsızlıktan ve kötülüklerden men eden âyetleri okumasa bile o kimse en azından namazla meşgûliyeti esnasında hayâsızlık ve kötülük yapmaktan uzak kalır.²¹⁶

Belirtmiş olduğumuz âyet-i kerîmedeki hitap bütün mü'minleredir. Mü'minlerin, karşılaştıkları zorluklar neticesinde sadece Allah'a dayanmaları gerektiği ifade edilmektedir. Sabrın pratik vasıtası olarak Kur'ân'ın okunup, namazın kılınması istenmiştir. Çünkü Kur'ân ve namaz batılı ve kötülüğü önlemeyi sağlayan mühim iki vasıta. Zira insan ancak Kur'ân'ı anlayıp, O'nu ruhunda sindirdiğinde, namazı ise kuru bir hareketten öte kalbî ve ahlâkî olarak ikâme ettiği takdirde Kur'ân okumak ve namaz kılmakla kuvvet kazanabilir. Namaz dünyada insanı kötülüklerden alıkoyan en etkili araçtır. Namaz kılan kişinin kötülüklerden uzak durmasına gelince bu, kendisini ıslah etmek isteyen kişinin kendisiyle ilgilidir. Nitekim kişinin namazdan

²¹¹ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 138-139.

²¹² İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 139.

²¹³ el-Alak 96/19.

²¹⁴ el-Bakara 2/45.

²¹⁵ el-Ankebût 29/45.

²¹⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/76.

bu faydayı elde etme niyeti varsa ve bunun için gayret gösterirse namazın ıslah edici etkisi mutlaka onun üzerinde de görülecektir.²¹⁷ Bu bakımdan kılmış olduğumuz namaz bizden sâdır olacak kötü hasletleri engellemelidir; gözümüzü, sözümüzü, kulağımızı, dilimizi kısacası tüm azâlarımızı çirkinliklerden muhafaza etmelidir.

Kur'ân-ı Azîm'de model mü'minlerin niteliklerinden birisi de namazda huşû içinde olunmasıdır. Âyette “*Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler*” buyrulmaktadır.²¹⁸ Namaz içinde “huşû” içerisinde olmak namaz kılanın kalbini sadece namaza vermesi, namaz dışındaki her şeyi kalbinden çıkarmasıyla mümkündür. Böyle bir namaz kılan kimse kalbî ve bedenî sükûnet hisseder, huzur içinde olur. Âyet-i kerîmede böyle bir mü'minin kurtuluşa ereceği bildirilmektedir.²¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm birçok âyetinde namazdan bahsetmektedir. Namaz Müslüman ile Müslüman olmayan arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Böylelikle namazın muttakî ve mü'minlerin vasfı olduğu Kur'ân'da bildirilmiştir. Namazı edâ etmemek ve namaza gevşek davranmanın münafıklığın alâmeti olduğu açıklanmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.)'in de hassasiyetle üzerinde durduğu ibadet namazdır. Zira namaz, Yüce Allah'ın karşısında kulun ilk sorguya çekileceği, insanı günahattan ve kötü fiilleri işlemekten alıkoyan bir ibadettir.²²⁰

Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “*Temizlik imanın yarısıdır.*”²²¹ “*Namazın anahtarı temizliktir.*”²²² Bu bağlamda namazla birlikte abdest alan kimse maddî ve mânevî kirlere arınmış olur. Gerçek mânâda hakkıyla ikâme edilen bir namaz muhakkak ki mü'minin mirâcına ve bir şahsiyet kazanmasına vesile olur.

Namaz ile insan Cenâb-ı Hak ile bir durum değerlendirmesi yapmış gibi olur. Zira namazla Yüce Allah'ın huzurunda olan kimse hayattaki yerini ve durumunu gözden geçirir, bir önceki namazı ile bir sonraki namazı arasındaki sürede yaptığı veya yapamadıklarının muhasebesini yapar. Böylelikle hayata farklı yönden bakma imkânı

²¹⁷ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/254.

²¹⁸ el-Mü'minûn 23/2.

²¹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 5/349.

²²⁰ Abdülkerîm Zeydân, *Usûlü'd-Da' ve*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002), 42.

²²¹ Müslim, “Tahâret”, 1.

²²² Tirmizî, “Tahâret”, 3.

bulmuş olur.²²³ Namaz ayrıca Cenâb-ı Allah’a karşı şükretmenin de bir ifadesidir. “Öyle ise siz beni ibadetle anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük etmeyin.”²²⁴

Model insan, güzel Müslümanın hayatında namaz önemli bir yer teşkil eder böylelikle o, namazını her yönden hakkıyla edâ eder. Ayrıca namaz insanın mânevî bir disiplin kazanmasını sağlayarak onun amaçsız yaşamasını engellemiş olur. Bu bakımdan insanın ruh ve beden dünyasını da şekillendirir. Örnek insan, namaz esnasında dünyevî hususlardan da uzak kalmaya muvaffak olur ve ilâhî huzura ulaşır. Zira namaz insanı her yönden güçlü kılarak onu gerçek güç ve kuvvetin sahibi olan Yüce Allah’a götürür.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) Müslüman bir kimsenin hayatında önemli bir yer teşkil eden oruç ibadetiyle ilgili olarak Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyetle: “İnsanın her ameli katlanır. Bir iyilik on mislinden yedi yüz misline kadar katlanır. Cenâb-ı Hak oruç müstesna, çünkü o, benim içindir, onun mükâfatını da ben veririm. Oruçlu şehvî hislerini ve yemesini benim için bırakır.”²²⁵ buyurmuştur.

Oruç ibadeti aslında tam bir “imsak”tır. Kişinin tüm kötülüklerden, yasaklardan uzak kalarak her yönden kendini tutmasıdır. Oruçtan beklenen esas neticenin elde edilebilmesi için Cenâb-ı Hak’ın emrettiği şekilde oruç tutulmalıdır. Zira kişinin kendine hâkim olmasıyla tutulan bir oruçla netice elde edilmiş olur.²²⁶

Ebû Hureyre (r.a.)’den nakledilen hadîs-i şerifte ise “Rasûlullah (s.a.s.) oruç bir kalkandır ve oruçlu bir kimse kötü bir söz söylemesin. Herhangi bir kimse kendisine sataşırsa ‘ben oruçluyum’ desin”²²⁷ buyurmuştur. Böylelikle Rasûlullah (s.a.s.) orucun insanı koruyan bir yönü olduğuna dikkat çekerek, orucun ehemmiyetini ortaya koymuştur.

²²³ Coşan, *Hitab Açısından Kur’ân-ı Kerim’in Zaman ve Mekân Boyutu*, 204.

²²⁴ el-Bakara 2/152.

²²⁵ Buhârî, “Savm”, 3.

²²⁶ Ebû Zekeriyâ Muhayyidîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn, (Peygamberimiz’den Hayat Ölçüleri)*, trc. ve şrh. Mehmet Yaşar Kandemir v.dğr., (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 5/651.

²²⁷ Buhârî, “Savm”, 2.

“Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri iftar zamanındaki sevinci, diğeri de Rabbine kavuşacağı zamanki sevincidir.”²²⁸ Hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere orucu diğeri ibadetlerden ayıran bir yönünün bulunması onun önemini ortaya koymaktadır. Kişi, oruçlu olduğunu bildirmediği müddetçe bu durumu dışardan anlaşılmadığından oruç gösteriştten uzak bir ibadettir. Orucun diğeri farklı bir yönü ise mükâfatını, bildirilmiş ölçülerin üstünde bir ölçüyle Cenâb-ı Hakk’ın takdir edecek olmasıdır.²²⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de âyet-i kerîmede görüldüğü üzere orucun geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi İslâm ümmetine de farz kılındığı bildirilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”²³⁰ Buradaki “korunursunuz” ifadesiyle Allah Teâlâ oruçla ruhun arınıp temizlenmesi, kötü ve çirkin olan her fiilden, fena huylardan uzaklaştırılması gerektiği hususunu dile getirmiştir. Nitekim Müslümanlardan öncekiler oruç ibadetini yerine getirerek Müslümanlar için örnek olmuşlardır. Dolayısıyla Müslümanlar da bu ibadeti en iyi şekilde yapmaya çalışmalıdırlar.²³¹ Bu âyetten de anlaşıldığı üzere oruç insanı muttakî olmaya götüren bir ibadettir.

Oruç sayesinde zenginler yoksul ve ihtiyaç sahiplerinin durumunu daha iyi anlar. Böylelikle Müslümanlar arasında şefkat, merhamet ve yardımlaşma duyguları meydana gelerek toplumsal dayanışma artar.²³²

Nitekim oruç ile insan her zaman Cenâb-ı Hakk’a muhtaç olduğunu bilir böylelikle ihtiyaçlarını O’ndan başkasının gideremeyeceğinin de idrâkine varır. Ayrıca Kur’ân-ı Azîm Ramazan ayının birçok nimeti içinde barındırdığını bizlere haber

²²⁸ Müslim, “Sıyam”, 164.

²²⁹ en-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 5/603-604.

²³⁰ el-Bakara 2/183.

²³¹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/497.

²³² Şeker, *İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, 137-138.

vermektedir. “*Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu yanlıştan ayırmanın apaçık izleri olarak Kur’ân’ın indirildiği aydır.*”²³³

Ramazan ayı birlik ve beraberliği temsil eden bir aydır. Dolayısıyla insanlar aynı gâye ile oruçlarını ifâ ederler. Ayrıca oruç ibadeti insana bir hassasiyet kazandırır, insanın nefsinin terbiye ederek onun kötü fiillerden arınmasını sağlar. İyi insan, örnek Müslüman böylelikle Ramazan ayında göstermiş olduğu bu hassasiyeti yaşadığı müddetçe sürdürmeye gayret eder. Yüce Allah ile bu ayda geliştirip kuvvetlendirdiği bağlarını hayatının diğer aylarına da yansıtır. Örnek insan, güzel Müslüman orucunun tesiriyle şefkat ve merhamet hislerinin en doruk noktasına ulaşır. Böylelikle elde etmiş olduğu bu hislerle diğer insanlara da bu vasıflarıyla yaklaşır.

Allah Teâlâ zenginlerin mallarında fakirlere yetecek kadar belirli bir miktarı ölçü getirmiş, zekâtı farz kılmıştır. Zengin kimse farz olanı vermez hakkı olan da bunu almaz ise zulüm meydana gelmiş olur. Bundan dolayı yoksulun aleyhine gelişen bir durum söz konusu olur bu da o kimseleri uygun olmayan davranışlara sevk eder. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir insanın zekâta hakkı olduğunu bilirse ona zekât verirdi. Fakat durumunu bilmediği kimse O’ndan zekât istediğinde zengin ve çalışan kimselerin zekâta hakkı olmadığını ifade ettikten sonra o kimseye zekât verirdi.²³⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in pek çok yerinde zekâtın namaz ile birlikte zikredilmesiyle kötülüklerin namaz ve zekâtla bertaraf edildiği daha da iyi anlaşılmaktadır.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

“O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar âhirete de kesin olarak iman ederler.”²³⁵

²³³ el-Bakara 2/185.

²³⁴ İbn Kayyım el-Cevziyye Ebû Abdillâh Semsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkı el-Hanbelî, *Zâdû'l-Meâd fî Hedyî Hayri'l-İbâd*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkadir el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998), 2/8-9.

²³⁵ Lokman 31/4.

Zekât, kelime olarak temizlik, artma, lâîk olma, bolluk ve bereket içinde yaşama anlamlarına gelir. Dinimizde ise üzerinden bir sene geçmiş olan nisap miktarı malın yüzde iki buçukunu veya kırkta birini bir fakire vermektir.”²³⁶

İnsanın kalbini saran mal sevgisi onu, Allah Teâlâ’yı sevmekten ve âhîret hayatına hazırlamaktan alıkoyar. Buradan hareketle Cenâb-ı Hak mal sahiplerine mallarına düşkün olmamaları gerektiğine ve bunları biriktirmekle mutluluğu elde etmenin mümkün olmadığına, mutluluğun ancak malın Allah yolunda topluma sarf edilmek suretiyle kazanılacağına işaret etmektedir. Böylelikle Yüce Allah malın bir kısmını onlardan almıştır. İşte burada zekâtın farz kılınmasıyla dünyevî sevgiyi kalpten silmek amaçlanmıştır. “Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizlersin, onları arıtip yüceltirsin.”²³⁷ âyet-i kerîmesi ile kastedilen mânâ budur.²³⁸

Zekât, malı olan kimsenin toplumda mertebesinin yükselmesine vesile olarak şahsiyetinin gelişmesine zemin hazırlar. Zira zekâtını vermeyen, hayır ve hasenatta bulunmayan, cimrilik yapan kimse toplumda sevilmeyen kimseler olarak itibarlarını da kaybederek şahsiyetlerinin zedelenmesine sebep olurlar.²³⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de sevdiğimiz şeylerden Allah için harcamamız gerektiği bildirilmiştir: “Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça ‘iyi’ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.”²⁴⁰ Âyetinde “iyilik” kelimesiyle kastedilen Allah’ın kullarına yapacağı iyiliktir. Allah’ın, kullarına yapacağı en büyük iyilik, onları cennetine koymasıdır. Bu mânâda buradaki “iyilik”ten maksat “cennet”tir. Sahâbe-i Kirâm bu âyet-i kerîmeyi işitince mallarının en kıymetlilerini Allah yolunda harcamışlardır.²⁴¹ “İyilik” diye mânâ verilen “birr” kişiyi Allah’a yaklaştıran iman, ibadet ve ahlâk ile güzel bir hayatı yaşamak mânâsına geldiği gibi “Allah’ın rızası, rahmeti ve cenneti” olarak da açıklanmıştır. Râzî (v.606/1210)’ye göre “birr” saygı ifade eden bütün davranışlarla insanı Allah’a yaklaştıran hayırlı işleri

²³⁶ en-Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, 5/573.

²³⁷ et-Tevbe 9/103.

²³⁸ Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 5. Baskı, 55.

²³⁹ Yavuz, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, 65.

²⁴⁰ Âl-i İmrân 3/92.

²⁴¹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân*, 2/290.

içine alan bir kelimedir.²⁴² Zekâtı verenlere Allah Teâlâ rahmetiyle muamelede bulunacaktır.²⁴³ Zekâtını veren mü'minlerin de kurtuluşa erdiği bildirilmektedir.²⁴⁴

Zekât, toplumu malî açıdan geliştirdiği gibi içtimâî dengenin de gelişimine katkı sağlar. Böylelikle toplumda iktisadî krizlerin ve fakir kimselerin azalmasıyla kıskançlık, hırsızlık, soygun gibi kötü ahlâkî durumların yaşanmasının önüne engel konularak o toplumun refah seviyesi yükseltilmiş olur.²⁴⁵

Zekât, âyette de belirtildiği üzere isteyen (dilenen), yoksul ve muhtaçların hakkıdır.²⁴⁶ Âyette geçen “dilenen” ifadesi İbn Abbâs (r.a.) ve Saîd b. el-Müseyyeb (r.a.)’e göre “fakirliğinden dolayı isteyen” mânâsındadır, “yoksul” ise mal bakımından mahrum olan kimsedir.²⁴⁷ Günümüz toplumunda zekâta muhtaç mü'minlerin fazlaca yer aldığı görülür. Dolayısıyla böyle bir ihtiyacın mevcut olduğu zaman diliminde mal, mülk, servet biriktirmek doğru bir davranış değildir. Yüce Allah'ın insanlardan istediği şüphesiz onlara bahşetmiş olduğu nimetleri ihtiyaç sahipleriyle paylaşarak zekâtlarını vermeleridir.

Malum olduğu üzere insanda dünyevîleşme neticesinde mal sevgisi, cimrilik ve bencillik gibi kötü hasletler artış göstermektedir. Bu duruma çare olacak ibadetin başında zekât gelmektedir. Nitekim dünya üzerinde insanlar maddî anlamda farklılıklara sahip olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Cenâb-ı Hakk bir kısım insanlara fazlaca nimet ve servetler bahşetmiştir. İnsanın kendisine verilen bu nimetleri yoksul kimselere dengeli bir şekilde vermesiyle toplumda huzur sağlanır.

Zekât, sadece fakir kimselerin ihtiyaçlarını gidermek olarak değerlendirilmemelidir. Bu bağlamda zekât insanın birçok nefsî zaaflarından kurtulmasını da sağlar. Zira malın ve mülkün gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'tır. İnsan bu düşünceyle hareket ettiği takdirde zekâtını vermenin huzuruyla hem Allah'ın emrini yerine getirmiş olur hem de benliğini cimrilik, bencillik ve aç gözlülüğün esaretinden kurtararak örnek/model insan mertebesine ulaşmış olur. Zekât maddî ve mânevî bir

²⁴² Karaman, v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/629.

²⁴³ el-A'râf 7/156.

²⁴⁴ el-Mü'minûn 23/1-4.

²⁴⁵ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 60.

²⁴⁶ ez-Zâriyât 51/19; el-Meâric 70/24-25.

²⁴⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmî'l-Kur'an*, 19/482.

temizliktir. Böylelikle zekâtını veren kimsenin malının temizlenmesiyle ruhu ve vicdanı da arınmış olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de "Hacca gitme imkânı olanların hacca gitmesinin Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı olduğu"²⁴⁸ beyan edilmiştir. İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiği üzere hac ibadetini inkâr eden kimse kâfir olur. Zira Allah Teâlâ inkârcıların haccına muhtaç değildir.²⁴⁹

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "İnsanlar arasında hacca ilân et ki bir kısmı yaya olarak, bir kısmı da nice uzak yollardan develer üzerinde sana gelsinler."²⁵⁰

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.)'e "Amellerin hangisi en faziletlidir? diye sorulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) Allah'a ve Rasûlü'ne iman ettikten sonra Allah yolunda cihâd etmek ve makbul olmuş bir hacca yerine getirmektedir." diye buyurmuştur.²⁵¹

İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edildiği üzere Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."²⁵² Hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere makbul mânâda ifâ edilmiş bir haccın Yüce Allah katındaki değeri büyüktür.

İslâm Müslümana "iyi insan ol" demekle beraber iyi bir kimse olabilmesi için takip edeceği amelî esasları da gösterir. Hac Müslümanı amelî yönden terbiye eden bir ibadettir. Hac ibadetiyle insan taşkınlığını yok ederek Allah'a kulluğunu yerine getirmiş olur.²⁵³ Hac hem bedenî hem de malî bir ibadet olması hasebiyle bedenî olarak sağlığın malî olarak ise varlığın şükrünün yerine getirilmesidir.²⁵⁴

²⁴⁸ Âl-i İmrân 3/97.

²⁴⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/84.

²⁵⁰ el-Hac 22/27.

²⁵¹ Buhârî, "Hac", 4.

²⁵² Buhârî, "İman", 1; Müslim, "İman", 5.

²⁵³ Zeydân, *Usûlü'd-Da'Ve*, 43.

²⁵⁴ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 495.

Hac ibadetiyle tüm İslâm âleminde renk, dil, ırk ayrımı olmaksızın Müslümanlar aynı gâye etrafında bir araya gelerek kardeşlik duygularını güçlendirirler. Farklı milletler karşılıklı görüş alışverişinde bulunarak sıkıntılarına çözüm bulmaya çalışırlar. Zengin, fakir tüm insanlar aynı amaç için aynı kıyafetleri giyerek Allah'ın huzurunda eşit bir konumda bulunarak ibadetlerini yerine getirirler.²⁵⁵

Hac ibadetinin model insan ve model toplum oluşumunda önemli bir etkisi bulunmaktadır. Hac her yönden insanı Yüce Allah'a yöneltir. Hac ibadetiyle birçok vazifeyi yerine getiren kimse değişim ve dönüşümüyle tekrar hayat bulur, canlılık kazanır. İyi insan, güzel Müslüman Hac'da göstermiş olduğu örnek davranışlarını ülkesine döndüğü vakit de aynı şekilde sürdürür. Hac ile insanlar arasında üstünlük ortadan kalkar, birlik, beraberlik, kardeşlik ve dayanışma teşekkül eder.

Görüldüğü üzere amellerimiz ve ibadetlerimizin hayatımıza kattığı mânâ göz ardı edilemez. Böylece model insan, sâlih mü'min ibadetleriyle herkese örnek olur. Zira ibadet, Allah Teâlâ ile kul arasındaki yüce bir bağdır ve bu iyi değerlendirilmelidir. Bundan dolayıdır ki hususî ve umumî tüm işlerde, ibadetlerde Yüce Allah'ın emirlerine riâyet etmek gerekir. Tüm ibadetler sadece Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak için yerine getirilir: “*De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir.*”²⁵⁶ âyet-i celîlesi ile bu hususa dikkat çekilmektedir.

1.3. Model İnsanın Ahlâkî Nitelikleri

Kur'ân-ı Kerîm'de insanla ilgili hususların mahiyetini genel olarak ahlâkî vasıflar oluşturur. Ahlâk, “hulk”un çoğuludur. Hulk; “tabiat ve karakter” demektir. Buna huy da denir. Huy ve karakter insanda yerleşmiş olan bir melekedir. İnsanın yaratılışında var olan yerleşmiş ve gizlenmiş hasletlere “fitrî ve tabîî ahlâk” denir.²⁵⁷

²⁵⁵ Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, 141.

²⁵⁶ el-En'âm 6/162.

²⁵⁷ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı (Ahlâk Dersleri)*, sad. Ali Arslan Aydın, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006), 18-19.

İnsanın iyi olarak ortaya çıkan vasıfları onun güzel ahlâk yönünü, kötü olarak ortaya çıkan vasıfları ise kötü ahlâk yönünü oluşturur.

Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilmiş olan güzel ahlâkî meziyetler ile Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şahsiyetinde teşekkül etmiş olan iyi ahlâkî hususlar insanlığa örnek olarak takdim edilmiştir. Örnek insan, güzel Müslüman olmak bu ahlâkî hususları yerine getirmekle mümkündür. Yüce Allah “*Şüphesiz sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*”²⁵⁸ buyurarak Rasûlullah (s.a.s.)’in ahlâkının üstünlüğüne dikkat çekmektedir.

İslâm, insanları genel olarak üstün olan güzel ahlâka davet ederek iyi ahlâkla ahlâklanmalarını, kötü ahlâktan uzak durmalarını istemiştir. Ahlâkî meselelerle ilgili gerekli olan ayrıntılı bilgileri de vererek insanların ayrılığa düşmelerinin önüne geçmiştir. Allah Teâlâ’nın kullarına nelerden sakınıp, neleri yapmaları gerektiğini bildirmesi ise O’nun rahmetinin tecellisidir.²⁵⁹

Ahlâk, insan hayatının sadece belli dönemlerini değil, zaman ve mekâna bağlı olmaksızın tüm hayatını kuşatır.²⁶⁰ Ahlâk inanç ve ibadetlerdeki samimiyeti ihtiva ettiği gibi bu samimi hâlin kullarla olan münâsebetlere de yansıtılması, onlara karşı saygılı ve âdil davranılması hususlarını da içerir. Çünkü bir insanın Allah Teâlâ ile olan münâsebetiyle diğer insanlarla olan münâsebeti birbiriyle irtibatlıdır.²⁶¹ İman eden model insan ibadetleriyle Allah’a karşı kulluğunu yerine getirir, ahlâkî olarak ise beşerî ilişkilerdeki mesuliyetini ortaya koymuş olur.

Hiz. Âişe (r.a.)’den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Hiz. Peygamber (s.a.s.)’in ahlâkının “Kur’ân ahlâkı” olduğu belirtilmiştir.²⁶² Rasûlullah (s.a.s.) ahlâkıyla örnek olmuş, insanların da iyi ve hayır olanı gerçekleştirmesini istemiştir. Model insan ahlâkının güzelleşmesi, güzel kalması için haramlardan sakınan, mânâsız söz ve fiillerden uzak durandır. İnsanın değerinin muhafaza edilmesi güzel ahlâkla elde edilir.

²⁵⁸ el-Kalem 68/4.

²⁵⁹ Zeydân, *Usûlü’ d-Da‘ve*, 83.

²⁶⁰ Mehmet Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 35.

²⁶¹ Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/241.

²⁶² Müslim, “Müsafirîn”, 139.

Günümüz dünyasında insanın mânevî ve ahlâkî değerleri tahrip edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda model insana düşen sorumluluk bu tahribâtı gidermek için çalışıp çabalamaktır. Zira İslâm, insanı güzel ahlâka çağırır, kötü ahlâktan men etmiştir. Malum olduğu üzere kötü ahlâk insana ve topluma hiçbir zaman huzur getirmemiş, zulüm ve hayâsızlık getirmiştir. Çünkü kötü ahlâk insanın izzetini yok ederek onu zelîl bir duruma düşürür. Böylelikle insan maddî ve mânevî kazanımlarını da kaybederek hüsrana uğrar. İşte tüm bu kötü âkıbetlerle karşılaşılması hususunda Kur'ân, insanı ahlâk-ı hasene olan davranışları gerçekleştirmeye davet eder.

İyi insan, güzel Müslüman ahlâkî yönden her zaman örnek olandır. Örnek/model insan toplum üzerinde de etki sahibi olduğundan yapmış olduğu tüm güzel fiiller topluma da yansır. Böylelikle iyi, güzel Müslüman ahlâkî emirleri yerine getirir ve toplumu kötülüklerden arındırır.

1.3.1. Model İnsanda Bulunması Gereken Güzel Vasıflar/Hasletler

Örnek/model bir insanda bulunması gereken birçok güzel haslet vardır. Bu hasletler kişinin iman etmesiyle ondan tezâhür eden insanî ve ahlâkî olan değerlerdir. Bu değerler ile güzel hasletlere sahip kimselerin davranış ilkeleri Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. Bunlar doğruluk, dürüstlük, sevgi, saygı, şefkat, merhamet, tevâzu, iffet, hayâ, adâlet, güzel sözlü olmak, şükretmek, insan haklarına riâyet, birlik, beraberlik, yardımlaşma, dayanışma, güler yüzlü olmak, iyilikle muamele etmek, kardeşlik, cömertlik, sabır, yumuşak huyluluk, samimiyet, affedicilik gibi tutum ve davranışlardır. İnsan bu hasletlerle hayatını tezyîn ettiği takdirde örnek/model insan olarak tanımlanabilir. Zira bu hasletlerle donanmış olan kimse hem beşerî ilişkilerindeki hem de Cenâb-ı Hak katındaki değerini artırmış olur.

Nitekim her yönden güzel ahlâk örneği gösteren kimseler model olabilirler. Güzel hasletlere sahip olmanın neticesiyle güzel ahlâk oluşur. Böylelikle insan toplumda güzel davranışlar sergileyerek insanlarla ilişkilerinde iyi ve uyumlu olur. Kur'ân'ın asıl maksadı da güzel ahlâk sahibi örnek kimseler yetiştirmek, bunların çoğalmasını ve toplumda etkin rol almalarını sağlamaktır.

Ahlâkî mânâda model insan olmak haram davranışlara götürecektir bütün tutum ve davranışlardan uzak durmakla, bunlardan sakınmakla mümkündür. Örnek insan, iyi Müslüman dünya ve âhiret huzurunu sağlamak, cenneti kazanmak için güzel hasletleri yerine getirir. Örnek vasfını kaybettirecek tüm hususlardan da uzak durur.

Kur'ân-ı Kerîm'de beyan edilmiş olan örnek/model insanın güzel ahlâkî meziyetleri ile bunların neticesinde ortaya çıkan davranışları çok fazla olduğundan çalışmamızda hepsine yer vermemiz mümkün değildir. Dolayısıyla model insanda bulunan bazı iyi, güzel ahlâkî vasıflara genel mahiyetiyle yer vermiş bulunacağız.

1.3.1.1. Doğruluk/İstikâmet Üzere Olmak

Model insanın dünyevî ve uhrevî hayatta davranışlarının değer kazanması için doğruluk/istikâmet üzere olması gerekir. İstikâmet her hususta i'tidâl üzere olmak, adâlet ile doğruluktan ayrılmamak, dinî esaslar ve akıl ile yol almaktır.²⁶³

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar için model konumunda olan peygamberlerin doğruluklarını beyan etmiş, “doğruluk” vasfının önemine işaret etmiştir.²⁶⁴ Peygamberlerin doğru olmaları sadece sözlerinde değil, tüm yaşantılarında bulunmaktadır. Böylelikle mü'minlerin de bu şekilde, istikâmet üzere yaşamaları istenmiştir. İstikâmet üzere olmak ibadetlerde, davranışlarda ve tüm hususlarda dengeli bir tutum sergilemekle gerçekleşir. Bu vasıf model Müslüman'ın ayrılmaz bir parçasıdır. Zira örnek insan bunu her vakit kılmış olduğu namazlarında Fâtiha Sûresi'ni okuyarak göstermiş olmaktadır. İnsan, “Allah'ım bize/bizi doğru yolu/yola göster (ilet).”²⁶⁵ âyet-i celîlesi ile her gün istikâmet üzere kalmayı Cenâb-ı Hakk'tan istemektedir. Bu itibarla insanın yeri ve konumu belirlenmiş olmakta, hidâyet üzere sabit kalması ve oradan uzaklaşmaması istenmektedir.²⁶⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

²⁶³ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 628.

²⁶⁴ en-Nisâ 4/69; Meryem 19/41-54-56.

²⁶⁵ el-Fâtiha 1/6.

²⁶⁶ en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't Te'vil*, 1/6.

Kur'ân'da “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğrularla (sâdıklarla) beraber olun.”²⁶⁷ âyet-i kerîmesiyle insanın iman, söz, fiil ve ahitlerinde Allah’ın dininde dosdoğru olan sâdıklarla beraber olması istenmektedir. Allah Teâlâ’nın hoşnut olmadığı her hususta da insanın Allah’a karşı gelmekten sakınması gerekir.²⁶⁸ Nitekim insanın doğrularla beraber olması mühim bir husustur. Çünkü doğrularla birlikte hareket eden kimseler doğru olana ulaşırlar, kötülüğe giden yoldan uzak dururlar. Bu mânâda çevrelerindeki diğer kimselere de örnek olarak onları doğru olana sevk ederler. Yüce Allah âyet-i kerîmede “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.”²⁶⁹ buyurmaktadır.

Yüce Allah insanların söyleyecekleri sözlerde eğrilik bulunmamasını istemekle beraber onların her zaman doğru söz söylemelerini emretmiştir. Cenâb-ı Hak böyle davranıldığı takdirde mü’minleri her işinde başarılı kılacağını ve geçmiş günahlarını affedeceğini, gelecekte işleyebilecekleri günahlardan dolayı ise kendilerine tevbe imkânı sunacağını va’detmektedir.²⁷⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de dosdoğru kimselerin şehitler ve sâlihlerle beraber olduğu bildirilmiştir.²⁷¹

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي

كُنتُمْ تُوعَدُونَ

“Şüphesiz, Rabbimiz Allah’tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner ve derler ki: Korkmayın, üzülmeyin, size va’dedilen cennetle sevinin.”²⁷² imandan sonra istikâmet üzere olmanın zorluğunu bildirmek için âyette önce iman sonra istikâmet zikredilmiştir. Ayrıca doğrulukta sebat gösteren kimselere melekler kendilerinden üzüntü ve korkuyu giderecek şekilde inerler.²⁷³

²⁶⁷ et-Tevbe 9/119.

²⁶⁸ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 3/101.

²⁶⁹ el-Ahzâb 33/70.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 6/487.

²⁷¹ en-Nisâ 4/69.

²⁷² Fussilet 41/30.

²⁷³ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 5/71.

Kur’ân-ı Kerîm her hususta ölçülü/dengeli olmayı tavsiye eder. Cenâb-ı Hak, Rasûlullah (s.a.s.) ile inanan kullarına dosdoğru yolda kararlılıkla gitmelerini, haddi aşırıp azgınlık yapmaktan uzak durmalarını emretmektedir.²⁷⁴

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

*“O halde emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Beraberindeki tevbe edenler de doğru olsunlar. Aşırı da gitmeyin. Muhakkak ki O, bütün yaptıklarınızı çok iyi görendir.”*²⁷⁵

Görüldüğü üzere insanın istikrarlı biçimde istikâmet üzere olup doğru davranması ilâhî bir emirdir. Cenâb-ı Hak “tevhîd ve nübüvvet hususunda” ayrılığa düşenlerle ilgili kimselerin durumunu bildirdikten sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)’e istikâmet üzere olmayı emretmiştir. İstikâmet; inanç, ibadet ve amelde dosdoğru olmayı ihtiva eder. İnançta istikâmet “tevhîd” üzere olmaktır. İbadette ise ifrat ve tefrit dengesine uyarak ölçülü davranmaktır. Amellerde istikâmet peygamberlerin vahyi anlatması ve ilâhî kaideleri indirildiği şekilde açıklamalarıdır. Malum olduğu üzere doğrulukta sebat etmek, istikâmet üzere bulunmak meşakkatli bir husustur. Bundan dolayıdır ki Rasûlullah (s.a.s.) “Hûd Sûresi beni ihtiyarlattı.” ifadesiyle bu duruma dikkat çekmektedir.²⁷⁶

Yüce Allah doğru davranışta bulunmanın büyük bir kazanç olduğunu, doğru davrananlara çeşitli nimetler verileceğini bildirmiştir.²⁷⁷ Allah Teâlâ Kur’ân’da “Rabbimiz Allah’tır.” dedikten sonra doğruluk üzere yaşayanların herhangi bir korku ve üzüntüyle karşılaşmayacaklarını²⁷⁸ haber vermiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de söz ve fiillerinde doğruluğa ulaşanlar övülmüştür.²⁷⁹ Zira Allah Teâlâ doğru yoldan sapanları da doğru yolda olanları da bilendir.²⁸⁰ Cenâb-ı Hak istikâmet üzere yaşayanları en

²⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/354.

²⁷⁵ Hûd 11/112.

²⁷⁶ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 3/150.

²⁷⁷ el-Mâide 5/119.

²⁷⁸ el-Ahkâf 46/13.

²⁷⁹ el-Ahzâb 33/ 35; el-Mâide 5/119.

²⁸⁰ en-Nahl 16/125.

güzeli ile mükâfatlandıracaktır.²⁸¹ Hz. Peygamber (s.a.s.) “sıdk” ile insanın iyiliğe ulaşacağını, iyiliğin ise cennete götürdüğünü beyan eder.²⁸²

Model bir mü'min tüm düşünce, davranış ve duygularında i'tidâl, doğruluk üzere olan bir kimsedir. İyi, örnek Müslüman Yüce Allah'ın emirleri ve nebevî ölçü çerçevesinde doğru olandır. Doğruluk ve istikâmet bütünüyle yaşantımızın her alanını kuşatması gereken önemli esaslardandır. Dünya hayatında her durumda doğru olup, bu vasıftan taviz vermeyen kimseler hem dünya hem âhiret hayatında hüsrana uğramazlar. Bütün insanlara model olarak sunulan peygamberlerin hayatına baktığımız vakit bu durum açıkça göze çarpmaktadır. Çünkü peygamberlerin doğrulukları sadece sözlerini değil, tüm hâl, hareket ve davranışlarını kuşatmıştır. Böylelikle insanlara ve toplumlara da etki ederek muvaffak olmuşlardır.

1.3.1.2. İffetli ve Hayâ Sahibi Olmak

Kur'ân-ı Kerîm'e göre iyi insan, güzel Müslümanda bulunması gereken ahlâkî niteliklerden bir diğeri de “ıffetli ve hayâ sahibi olunması” hususudur. İffet; nâmus, nefsin insanî olmayan eğilimlerden uzaklaştırılması melekesidir.²⁸³ Hayâ ise; utanma, sıkılma, edep, âr, nâmus, Allah korkusundan dolayı günahattan uzak durmaktır.²⁸⁴ Bir diğer ifadeyle hayâ; çirkin şeylerden nefsin rahatsızlık duyması, edebe aykırı bir durumun oluşmasından sonra kalbin acı ve üzüntü içinde kalması demektir. Hayâ güzel bir haslettir. Hayâsızlık ise insanı insanlıktan uzaklaştırarak onu basit bir duruma düşürür.²⁸⁵ Model bir insan hayatında ıffet ve hayâ gibi önemli iki vasfa hâiz olmasıyla her türlü basitliğe düşmekten kendisini korumuş olur.

Mâverdî (v.450/1058) “ıffetin” haramlara karşı ve günahlara karşı olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu belirtmektedir. Haramlara karşı olan ıffet; ırzı korumak ve dili gayri ahlâkî sözlerden muhafaza etmekten oluşur. Günahlara karşı ıffet ise açık bir şekilde sözlü olarak hakâretten sakınmak ve bir kimse için hile düşünmemektir.²⁸⁶

²⁸¹ en-Nahl 16/197.

²⁸² Müslim, “Birr”, 105.

²⁸³ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 644.

²⁸⁴ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 411.

²⁸⁵ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 635.

²⁸⁶ Ebu'l-Hasen Âlî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 280.

“Hayâ” yani utanma ise şu üç bölümden oluşur: İnsanın Yüce Allah’tan, insanın diğer insanlardan, insanın kendinden hayâ duyması, utanmasıdır. Cenâb-ı Hakk’ın emir ve yasaklarına uymakla Allah’a karşı hayâ, insanlara eziyet etmemekle insanlara karşı hayâ, insanın terbiyesini korumasıyla da kendisine karşı hayâsı gerçekleşmiş olur.²⁸⁷

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.); “*hayâ ancak hayır getirir*”²⁸⁸ buyurarak hayânın önemli bir meziyet olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s.)’ın iffet hususunda; “*Allah’ım! Ben senden hidâyet, takvâ, iffet ve gönül zenginliği isterim*” diye dua ettiği de beyan edilmiştir.²⁸⁹ İbn Abbâs (r.a.)’tan rivâyet edildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) “*Her dinin kendine has ahlâkı vardır. İslâm’a has olan ahlâk ise hayâdır.*” diye buyurmuştur.²⁹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de insanı iffet ve hayâdan yoksun bırakan “zinâ” haram kılınmış ve mü’minler bu hususta uyarılmışlardır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “*Sakın zinâyâ yaklaşmayın; çünkü o pek çirkindir, kötü bir yoldur.*”²⁹¹ “Zinâyâ yaklaşmayın.” ifadesiyle kişilere ve topluma hitap edilmektedir. Bu emirle kişi sadece zinâ için değil aynı zamanda ona yönelten veya sebep olan her şeye karşı da uyarılır. Ayrıca toplumun zinâyı engelleyen, ona yönelten sebep ve araçları da yok edici önlemler almasını emreder.²⁹² Nitekim zinâ, insanı hayâsızlık ve iffetsizliğe sevk ederek insanın ve toplumun bozulmasına yol açar, bu durum toplumda birçok sıkıntının, derin yaraların oluşmasına neden olur. Bu bakımdan Allah Teâlâ’nın haram kıldığı bu çirkin ve kötü olan fiilden uzak durulmalıdır. Hayâ duygusunun kaybolmaması ve temiz bir yaşantı için gayri ahlâkî fiillerden uzak kalınarak Allah’ın helâl kıldığı yollara başvurulmalıdır. Şüphesiz âyet-i celîlede beyan edildiği üzere Cenâb-ı Hak her dâim insanı gözlemlemektedir.²⁹³ Bu bağlamda mü’minlerin çirkin, hayâsız şeyleri yapmaması gerektiği gibi bu kötü fiilleri de yaymaması gerekir, bunların yayılmasını isteyenlerin ise cezaya uğrayacağı âyette belirtilmiştir.²⁹⁴

²⁸⁷ el-Mâverî, *Edebü’l-Dünyâ ve’l-Dîn*, 213-214.

²⁸⁸ Buhârî, “Edeb”, 77.

²⁸⁹ Müslim, “Zikir”, 72.

²⁹⁰ İbn Mâce, “Zühûd”, 17.

²⁹¹ el-İsrâ 17/32.

²⁹² el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 3/107.

²⁹³ el-Fecr 89/14.

²⁹⁴ en-Nûr 24/19.

Ayrıca hadîs-i şerîfte de belirtildiği üzere edebe aykırı fiilleri anlatmak, bunları topluma yaymak yasaklanmıştır.²⁹⁵

Kur’ân-ı Kerîm mü’min erkek ve kadınları harama bakmama hususunda uyarmıştır: “(Rasûlüm!) Mü’min erkeklere, gözlerini haramdan sakınmalarını ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, onlar için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından haberdardır. Mü’min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakındırsınlar; nâmus ve iffetlerini korusunlar. Görünenin dışındaki süslerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) salıversinler...”²⁹⁶ Görmek ve bakmak fiilinin gerçekleşmesiyle insan birçok çirkin, kötü durumlara düşebilir. Bu bakımdan istenmeyen durumlara düşülmemesi için haramlardan ve harama götürecek tüm hususlardan gözün sakındırılması gerekir.²⁹⁷

Buradaki “gözlerini haramdan sakınsınlar” ifadesiyle mutlak ve genel bir bakma değil insanı harama götürebilecek bakışlar kastedilmiştir. “İffetlerini korusunlar” cümlesindeki iffet kelimesinin karşılığı âyette “ferc”dir. Bu kelime mecazî anlamda iffet demektir. Zemahşerî (v.538/1144)’ye göre Kur’ân’da fercin korunmasıyla istenen zinâdan korunmadır. Kadınların da iffetlerini muhafaza ederek zinâ etmemeleri emredilmiştir. Nitekim zinâ iki taraflı bir fiil olduğundan her iki tarafın da bu durumdan korunması, kaçınması ve tedbir alması gerekir.²⁹⁸

Mü’min bir kimse kendisine haram olan bir şeye bakamaz. Eğer iradesi dışında haram olan bir şeyi görürse bakışlarını hemen ondan çevirmekle sorumludur.²⁹⁹

Cenâb-ı Hak iffetin muhafaza edilmesi için evliliği teşvik etmiş, evlenemeyen kimseler için hayâ sahibi olmalarını, sabretmelerini tavsiye etmiştir. “İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden uygun olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah’ın lütfu geniştir ve O her şeyi

²⁹⁵ Buhârî, “Edeb”, 60.

²⁹⁶ en-Nûr 24/30-31.

²⁹⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/203.

²⁹⁸ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/69-70.

²⁹⁹ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân*, 5/418.

*bilendir.*³⁰⁰ Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) âyetle ilgili olarak “Zenginliği evlenmekte arayın. Zira Allah Teâlâ; evlenenler şayet fakir iseler Allah onları lütfuyla zenginleştirir.” buyurmuştur.³⁰¹ “*Evlenme imkânı bulamayanlar ise; Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılincaya kadar iffetlerini korusunlar.*”³⁰² Nitekim evliliğin tek engeli fakirlik değildir. Dolayısıyla engel ne olursa olsun insan haram olan zinâdan uzak durarak, Allah’ın emrine uyarak, sabredip iffetini koruması gerekmektedir.³⁰³

Allah Teâlâ aynı zamanda iffet sahibi kimselerin iffetlerinin lekelenmesine yol açacak söz ve fillere müsaade etmediği³⁰⁴ gibi iffetli kadınlara zinâ iftirasında bulunan kimselerin de dünya ve âhirette azaba uğrayacaklarını bildirmiştir.³⁰⁵ İffetli kadınlara zinâ isnadında bulunma hususunda geçerli olan hükmün kapsamına erkekler de girmektedir. Nitekim sadece kadınların zikredilmesi onların böyle bir fiili işleme iftirasına maruz kalmaları neticesinde, yapı itibariyle bu durumdan daha fazla etkilenmeleri sebebiyledir.³⁰⁶

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: “*Peygamber’in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle yapmanız hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha nezih bir davranıştır.*”³⁰⁷ Kurtubî (v.671/1273) bu âyeti şöyle tefsir eder: Bu âyetle kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı oluşabilecek düşünceleri kastedilir. Âyette ifade edilen şekilde davranıldığında her iki taraf da korunmuş olur. Ayrıca birbirine helâl olmayan kadın ve erkeğin bir arada baş başa bulunması hususunda hiç kimsenin kendisine güvenmemesi gerektiğini ifade eder. Kişinin böyle bir ortamdan uzak kalması nefsin ve iffetini daha koruyucudur.³⁰⁸ Kur’ân-ı Kerîm mü’min erkek ve kadınların iffetlerini muhafaza etmelerini emretmiş, bunun neticesinde kendilerine büyük bir ecrin verileceğini bildirmiştir.³⁰⁹ Böylelikle Cenâb-ı Hak iffet ve hayâ sahibi kimselerin haysiyetini korumayı da hedeflemiştir.

Kur’ân-ı Azîm’de kötü kadınların kötü erkeklere, kötü erkeklerin ise kötü

³⁰⁰ en-Nûr 24/32.

³⁰¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 5/421.

³⁰² en-Nûr 24/33.

³⁰³ Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/77.

³⁰⁴ el-Mü'min 40/5; el-Enbiyâ 21/91.

³⁰⁵ en-Nûr 24/23.

³⁰⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/123.

³⁰⁷ el-Ahzâb 33/53.

³⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/208.

³⁰⁹ el-Ahzâb 33/35.

kadınlara; temiz kadınların temiz erkeklere, temiz erkeklerin de temiz kadınlara uygun olduğu bildirilmiştir.³¹⁰ Bu âyet ile temel bir esas ortaya koyulmuştur. Temiz erkek ve temiz kadınlar eş olarak birbirlerine denktirler. Zira bir insan, yaşantısındaki çirkin ve temiz yönlerini davranışlarıyla açığa çıkarır. Dolayısıyla iyi, temiz yaşayan bir kimsenin kötü davranışlarda bulunmuş bir kimseyle evliliğini sürdürmesi mümkün değildir, bu kimse tavrı ve davranışlarıyla kötü karakterini muhakkak daha önce göstermiş bulunmaktadır. Burada ifade edilmek istenen, suçlamada bulunulan kişinin suçlandığı şeye karşı uygunluğunun doğru tesbit edilmesidir.³¹¹

Kur’ân-ı Kerîm’de hayâ örneği olarak Hz. Şuayb (a.s.)’ın kızlarının göstermiş olduğu tavır da karşımıza çıkmaktadır. Hz. Şuayb (a.s.)’ın kızlarının hayâsı insanlara model olarak sunulmuştur: *“Derken, o iki kızdan biri utana utana yürüyerek O’nun yanına geldi. Babam, dedi, hayvanlarımızı sulamanın karşılığını ödemek üzere seni çağırıyor. Mûsâ, ona (Hz. Şuayb’a) gidip başından geçeni anlatınca o: Korkma! zâlim kavimden kurtulmuş oluyorsun dedi.”*³¹² Hz. Şuayb (a.s.)’ın kızlarından biri Hz. Mûsâ (a.s.)’nın yanına utanarak, hayâlî bir şekilde gelmiştir ve O’nun kalbinde bir şüphe oluşmaması için *“babam seni çağırıyor.”* gibi bir ifade kullanmamıştır. *“Bizim koyunlarımızı sulamanın karşılığını vermek üzere seni çağırıyor.”*³¹³ diyerek hayâ sahibi kimselerin uslûplarının ve tavırlarının nasıl olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

İffet ve hayâ duygusuyla yakın ilgisi bulunan diğer bir mesele de tesettürdür. Tesettür Yüce Allah’ın emridir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: *“Bir nikâh beklentisi bulunmayan yaşlı kadınların, zînetlerini teşhir etmeksizin bazı elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir günah yoktur. Fakat yine de iffetli davranmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işiten ve bilendir.”*³¹⁴ Örtünme iffetin korunmasıyla alakalı bir durumdur. Kadınların bazı istisnaları sebebiyle bu hüküm âyette hafifletilmiştir. Fakat âyetin sonunda kadınların iffetli davranmaları daha hayırlıdır uyarısıyla bu hususa dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiştir.³¹⁵

³¹⁰ en-Nûr 24/26.

³¹¹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 3/512.

³¹² el-Kasas 28/25.

³¹³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 6/228-229.

³¹⁴ en-Nûr 24/60.

³¹⁵ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/98-99.

Hayânın imanla sıkı bir bağı vardır. Zira Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadîs-i şerîfnde “*hayâ imandandır*” buyurmuştur.³¹⁶ Diğer bir hadîste ise “*utanmazsan dilediğini yap.*”³¹⁷ buyurarak hayânın önemine dikkat çekmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “*genç bir kızdak daha hayâli olduğunu*” söylemiştir.³¹⁸ Beyan etmiş olduğumuz bu hususlardan anlaşıldığı üzere hayâ Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatında önemli bir mefhumdur. Dolayısıyla hayâ hususunda Rasûlullah (s.a.s.)’in göstermiş olduğu bütün tutum ve davranışlar insanlığa örnek olmuştur.

Hayâ ve iffet ile ilgili diğer bir husus da bu iki ahlâkî değer insanın ilim ve bilgi öğrenmesine engel teşkil etmemelidir. Zira kadınlar Hz. Peygamber (s.a.s.)’e hanımları vasıtasıyla sorular sormuşlardır.³¹⁹ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) hanımların sormuş olduğu özel bir kısım sorulara da cevap vermiştir.³²⁰ Hz. Âişe (r.a.) hayâ duygusunun ensâr hanımlarının, dinî bilgilerle ilgili hususları öğrenmelerini engellemediğini belirterek onların çabasını takdir etmiştir.³²¹

Hayâ ve iffet duygusu insan üzerinde bir nevi denetim mekanizması vazifesi görür, insanın davranışlarını kontrol altına almasını sağlar. İnsanda güzel ahlâkî bir unsur olarak ortaya çıkan iffet ve hayâ duygusu insanın zelil olmasını engeller. Fıtratı bozulmamış iyi insan ömrünün sonuna kadar hayâ ve iffeti üzerinde taşır. Fakat hayâ ve iffetini kaybetmiş kimse helâlleri bırakıp her türlü kötü, çirkin fiilleri gerçekleştirebilir. Zira bugün dünyevîleşmenin yaygınlaşmış olduğu toplumlarda hayâ ve iffet değerini yitirmeye başlamış, hayâ ve iffet sahibi kimseler alay konusu olmuştur. İşte bu hususta örnek/model insan büyük bir sorumluluğu yerine getiren kimsedir.

İyi insan, güzel Müslüman hayâ ve iffet sahibidir, kendisini harama sevk edecek her türlü davranıştan uzak durur. Model insan bu değerlerin tekrar anlam kazanması için iffetsizliğe ve gayri ahlâkî davranışlara özendirilenlere karşı önlem alır. Hayâ ve iffetin önemli bir meziyet olduğuna vurgu yapar ve insanları iffetli davranmaya teşvik eder. Örnek kimse böylelikle insanın kötülüğe giden yola

³¹⁶ Buhârî, “İman”, 15.

³¹⁷ Buhârî, “Edeb”, 78.

³¹⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 23.

³¹⁹ Buhârî, “İlim”, 50.

³²⁰ Müslim, “Hayz”, 13.

³²¹ İbn Mâce, “Tahâret”, 124.

sapmasını engellemiş olur. Zira hayâ ve iffetten mahrum olan bir toplum insanî ve ahlâkî meziyetlerini de kaybetmekle karşı karşıya kalır.

1.3.1.3. İnsanı Yücelten Haslet: Tevâzu

“Tevâzu” insanın kendisinden aşağı durumda olanları küçümseyip hakir görmemesi ve büyüklenmemesidir.³²² Cenâb-ı Hak mü'minlere karşı alçak gönüllü olunmasını, tevâzu ile davranılmasını istemektedir.³²³

Yüce Allah insanlara yumuşaklık ve şefkatle yani alçakgönüllülük ile muamelede bulunulmasının doğru bir davranış olduğunu bildirmektedir. Böylelikle bu kimselerin görecekları yumuşak muamelenin tesiriyle hakiki mânâda imanları kuvvetlenmiş olacaktır.³²⁴ Yüce Allah insanın kibrini ve azâmetini ortaya çıkaracak şekilde yürümesini yasaklamıştır. *“Yeryüzünde büyüklük göstererek dolaşma. Çünkü sen ağırlık ve azametle ne yeri yarabilir ne de dağlar kadar yüce olabilirsin. Bütün bu davranışlar Rabbinin nezdinde hoş görülmeven şeylerdir.”*³²⁵ Zira insanın âyetle belirtilen “yeri yarma ve dağların yüceliğine ulaşma” imkânı yoktur. Bu bakımdan insanın her şeye gücüm yeter anlayışından uzak durması, zayıflığını, acziyetini kabul ederek kibirden, büyüklenmekten, şımarıklıktan sakınarak tevâzu sahibi olması istenir.³²⁶

Nesefî (v.710/1310) Hicr Sûresi 88. âyet-i kerîmede geçen tevâzuyla ilgili kısmı şöyle açıklamaktadır: Yüce Allah, inanmayan kimselere verdiği nimetlere bakılıp insanların bunlara aldanmaması gerektiğini belirtmiştir. Oysaki Allah Teâlâ inanan kullarına her şeyden daha değerli, en büyük nimet olan Kur'ân-ı Kerîm'i bahşetmiştir. Bu bağlamda bir kısım insanlara verilen dünyevî şeylere tamah edilmemesi gerekir. Böylelikle Cenâb-ı Allah mü'min kullara karşı tevâzuyla yaklaşılmamasını istemiştir.³²⁷

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Kim Cenâb-ı Hâkk'ın rızası için kullarına karşı tevâzu gösterirse, bundan dolayı Allah (c.c.) onun derecesini*

³²² Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı (Ahlâk Dersleri)*, 214.

³²³ eş-Şuarâ 26/215; el-Hicr 15/88.

³²⁴ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 5/2511.

³²⁵ el-İsrâ 17/37-38.

³²⁶ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 20/212-213.

³²⁷ en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't Te'vil*, 1/574-575.

yükseltir.”³²⁸ Nitekim iyi ve örnek Müslüman, fark gözetmeden/ayırım yapmadan insanlara karşı alçak gönüllü olur. Tevâzu, insanlar arası ilişkilerde ülfeti oluşturarak insanların birbiriyle yakın ilişkiler kurmasını sağlar. Böylelikle kaynaşan kişiler arasında içtimâî dayanışma da meydana gelmiş olur. Cenâb-ı Hâk tevâzu sahibi kimseleri yüceltir, kendini üstün görerek kibre kapılan insanı ise alçaltır.³²⁹

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

“Rahmân’ın (has) kulları; yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve cahil kimseler onlara laf attığında ‘Selâm!’ der geçerler.”³³⁰ âyetiyle tevâzu sahibi kimselerin tavırlarına dikkat çekilmektedir. Bu kimseler yürüyüşlerinde mütevâzi ve ölçülüdürler. Cahil kimseler, onlara, kötü söz ile hitap ettiklerinde “selâm” derler böylelikle o kimselerin eziyetlerinden kurtulmuş olurlar. Cahil kimselerin onlara göstermiş olduğu tutuma karşılık aynı şekilde muamelede bulunmayarak yollarına devam ederler. Nitekim böyle cahil kimseleri dinî ve insanî açıdan görmezden gelmek uygun görülmüştür.³³¹ Bu âyet-i kerîmede geçen ağır başlılık olarak çevrilen “hevn” kelimesi tefsirlerde genellikle sekînet, tevâzu ve tüm bunları kapsayan “hilm” kavramıyla da ifade edilmiştir.³³²

Güzel, iyi Müslüman insanları hor ve hakir görmeyip herkese eşit davranır, hâl, hareket ve tavırlarında mütevâzi olur. Tevâzu sahibi kimse Yüce Allah’ın huzurunda yücelir, bu güzel hasletiyile insanların da gönül dünyasına hitap ederek onların sevgisine mazhar olur. Tevâzudan uzak bir hayat ise gurur, kibir, kendini üstün görme, bencillik gibi kötü hasletleri beraberinde getirir. Oysaki bu kötü huylar Kur’ân-ı Kerîm’de yasaklanmıştır.

Model bir insan hem Allah ile hem de insanlar arası ilişkilerinde mütevâzi davranır. Böylelikle örnek insan, güzel Müslüman hem Allah katında hem de insanlar arasında güzel bir karşılık görmüş olur.

³²⁸ İbn-i Mâce, “Zühd”, 16.

³²⁹ Müslim, “Birr”, 69; Tirmizi, “Birr”, 82.

³³⁰ el-Furkân 25/63.

³³¹ en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, 1/800.

³³² Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/137.

1.3.1.4. Karşılık Beklemeden Allah İçin Vermek: Cömertlik

Örnek insanın hayatında ve inancında önemli bir yer teşkil eden “cömertlik” Kur’ân-ı Kerîm’de birçok âyette zikredilmiştir.³³³ Kur’ân-ı Kerîm’e göre her şeyin gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğu beyan edilmiştir. Böylelikle insanın Allah yolunda harcama yapması istenmiştir.³³⁴

Belirtmiş olduğumuz bu âyet iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi insana verilmiş olan mal kalıcı değildir. Bu bakımdan mal, mülk elde bulunduğu müddetçe Allah yolunda harcanmalıdır. Zira ancak böyle davranıldığı takdirde Yüce Allah infâka bulunanları mükâfatlandırır. İkinci ifade ettiği anlam ise herhangi bir yoklukla karşılaşmamak için Allah yolunda harcama yapmaktan sakınılmaması gerekir. Zira her şeyin sahibi Cenâb-ı Hak’tır. Bu bağlamda elimizde bulunan kat kat fazlasını vermeye gücü yeten de O’dur.³³⁵ Görüldüğü üzere Allah yolunda harcama yapılması neticesiyle insan daha fazlasını elde ederek mükâfatlandırılır.

İyi, örnek insan malını Allah için verir. Güzel Müslüman cömertliğiyle örnek olan kimsedir. Cömertlik güzel bir haslettir. Bu hasleti icrâ edenler dünya ve âhirette kazanımlarını muhakkak göreceklerdir. Zira cömertlik sadece varlıklı insanlara mahsus bir durum değildir, herkes elindeki imkânlar nisbetinde cömert olabilir. Esasında yokken vermek daha da kıymetlidir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) ve sahâbenin hayatında bunların örneğine sıkça rastlamaktayız. İbn Abbas (r.a.)’dan rivâyet edildiği üzere Rasûlullah (s.a.s.) insanların en cömert olanı idi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisinden bir şey isteyenleri hiçbir zaman geri çevirmemiştir.³³⁶

Hz. Peygamber (s.a.s.) insanları infâka, zekât vermeye yani cömertliğe teşvik etmiştir. Rasûlullah (s.a.s.) *“Hurmanın yarısı bile olsa bunu vermeyi tavsiye etmiştir. Bunu da bulamayanın güzel bir sözle dahi olsa kendisini ateşten korumasını istemiştir.”*³³⁷ Hz. Peygamber (s.a.s.)’in buradaki ifadesiyle ufak bir şey dahi olsa

³³³ el-Bakara 2/272; Sebe’ 34/39; et-Tegâbün 64/16.

³³⁴ el-Hadîd 57/10.

³³⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 6/123.

³³⁶ Müslim, “Fedâi’l”, 12.

³³⁷ Buhârî, “Edeb”, 34.

vermenin mühim bir mesele olduğu görülmektedir. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede verilen malların ziyâdesiyle veren kişiye geri verileceğini de bildirir.³³⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in sunmuş olduğu model insanda cömertlik önemli bir meziyettir. Nitekim Allah Teâlâ infâkta bulunanları överek onların maddî ve manevî kazanımlarını bildirmiştir. Allah Teâlâ'nın kendisine bahşetmiş olduğu nimetleri karşılık beklemeden vermesi insanı maddî esaretten kurtarır. Zira Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla verilen her rızık bereketlenir, en önemli husus da bu güzel haslet insanı cennete ulaştırır, cehennem azabından korur. Bu bağlamda Cenâb-ı Hak cimriliği kınamış ve insanların cimrilikten sakınmalarını, cömert olmalarını emretmiştir.

1.3.1.5. Maddî-Mânevî Denge: Sabır

“Sabır” örnek bir Müslümanın hayatının her aşamasında gerekli olan hususiyetlerdendir. “Sabır” her hususta maddî ve mânevî dengeyi sağlar. Sabrın asıl mânâsı; “sevdiği şeylerden alıkoymak, hevâ ve hevesinden el çektirmektir.” Bu mânâda belâ ve musibetler karşısında kendisine hâkim olma yetisine sahip olan kimse “sabreden” olarak nitelendirilmiştir.³³⁹ Kur'ân-ı Kerîm Yüce Allah'ın sabredenleri mükâfatlandıracağını³⁴⁰ ve sabredenlerden hoşnut olduğunu³⁴¹ belirtmiştir.

Sabır büyük bir erdemdir. Topluma yön veren model şahsiyet olan peygamberler sabır hususunda her zaman örnek olmuşlardır. Kur'ân-ı Azîm'de özellikle sabır ve azim yönüyle öne çıkan “ulûl azm” peygamberlerin sabrından bahsedilmiştir.³⁴² İnsanın başına gelen belâ ve musibetlere karşı sabırlı olması ve sabırda sebat göstermesi güzel bir meziyettir. İnsan hayatında varlığa da yokluğa da sabır imtihan sebebidir.³⁴³ Allah Teâlâ bazı hususlarda insanın imtihandan geçirildiğini, sabrettikleri takdirde karşılığını göreceklerini beyan etmiştir. Sabreden kimselerin musibetler karşısında kulluklarını ifade etmeleri, Yüce Allah'a

³³⁸ el-Bakara 2/261.

³³⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 1/192.

³⁴⁰ el-Mü'minûn 23/111; el-İnsân 76/12; en-Nahl 16/96.

³⁴¹ Âl-i İmrân 2/146.

³⁴² Hûd 11/32-89; eş-Şuarâ 26/105-116.

³⁴³ el-Enfâl 8/28; el-Bakara 2/155.

döneceklerini belirtmeleri gibi meziyetleri Kur'ân'da anlatılmıştır. İşte bu kimselere Allah katında rahmet ve affedilme vardır.³⁴⁴

Kur'ân'da sabır sahibi kimseler övülmüştür. Sabreden kimselere daha iyisiyle karşılık verileceği,³⁴⁵ sabredenlerin önder kılınacağı³⁴⁶ bildirilmiştir. Ayrıca hakkı ve sabrı tavsiye etmeleri de örnek insanların süreklilik arz eden vasıflarından biridir.³⁴⁷ Beyan ettiğimiz üzere Kur'ân'da sabırla ilgili âyetler çokça tekrar edilerek insanın her yönden sabırlı olması tavsiye edilmiştir. *“Rabbinin rızasına ermek için sabret.”*³⁴⁸ âyetiyle sıkıntı ve eziyetlere karşılık sadece Cenâb-ı Hakk'ın rızasını istemek üzere sabredilmesi gerektiği zikredilmiştir.³⁴⁹ Zira insanın dünya hayatında pek çok hususta imtihanlarla karşılaşması mukadderdir. Ancak Yüce Allah'ın rızası gözetilerek sabredenlere herhangi bir hesap gözetilmeden karşılığının verileceği bildirilmiş ve o kimseler cennetle müjdelenmişlerdir.³⁵⁰

Mâverdî (v.450/1058) mü'min bir kimsenin bazı hususlarda sabretmesi gerektiğini dile getirmektedir. Bu, insanın Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmasıyla, musibet ve olaylar karşısında göstermiş olduğu tavır ile elden çıkan nimetlere karşı gösterdiği tutumla gerçekleşir. Ayrıca insanın, meydana gelme ihtimali bulunan musibetlere, gelecekte gerçekleşmesini istediği şeylere ve düşmanın aldatmasına karşı da sabırlı davranması istenmiştir.³⁵¹

Yüce Allah'a karşı olan sabır; ibadetleri ve kulluğu devamlı olarak samimi bir şekilde yerine getirmekle olur. Cenâb-ı Hakk'a karşı âsi olmamak üzere gösterilen sabır günahlardan sakınmakla mümkündür. Belâ ve musibetler karşısında gösterilen sabır ise eziyet veren, istenmeyen güçlüklerle karşılaşılması halinde tahammül göstererek insanlara şikâyetle bulunulmamasıyla gerçekleşir.³⁵²

³⁴⁴ el-Bakara 2/155-157.

³⁴⁵ en-Nahl 16/90.

³⁴⁶ es-Secde 32/24.

³⁴⁷ el-Asr 103/3.

³⁴⁸ el-Müddessir 74/7.

³⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/264.

³⁵⁰ ez-Zümer 39/10.

³⁵¹ el-Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, 249-251.

³⁵² Zeydân, *Usûlü'd- Da' ve*, 348-349.

Peygamberimiz (s.a.s.) hayatı boyunca gerek Mekke Dönemi'nde gerekse Medine Dönemi'nde olsun çeşitli eziyetlere uğramıştır. Bu bağlamda ashâbına ve tüm insanlara sabretmeleri noktasında tavsiyelerde bulunmuştur. Nitekim imanlarında göstermiş oldukları kararlılıktan dolayı Yâsir ailesi çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.) Yâsir ailesine sabretmelerini tavsiye ederek buluşma yerlerinin cennet olduğunu bildirerek onları teselli etmiştir. Muhakkak ki Allah için olan sabır cennet ehlinin niteliklerinden olup cennete girme sebebidir.³⁵³ *Yüce Allah “Ey iman edenler! Sabredin; düşman karşısında sebat gösterin.”*³⁵⁴ âyet-i kerîmesiyle sabırlı olmanın yanında sabırda devamlılık gösterilmesi gerektiğine de işaret etmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) *“Mü'minin işine şaşarım. Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Bu mü'minden başka hiçbir kimsede yoktur. Kendisine varlık isâbet ederse şükreder bu onun için hayır olur. Darlık isâbet ederse sabırlı olur bu da onu için hayır olur.”*³⁵⁵ buyurmuştur. Böylelikle Rasûlullah (s.a.s.) iyi insanın, örnek Müslüman'ın sabır göstermesiyle her halinin hayra dönüşüm sağladığını ifade etmiştir.

وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ

Yüce Allah *“Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü sabır ve namaz Allah'a duyduğu saygıdan kalbi ürperenlerden başkasına zor ve ağır gelir.”*³⁵⁶ buyurmuştur. Taberî (v.310/923)'ye göre bu âyetle Allah Teâlâ, insanlara kendisinin emir ve yasaklarından insanın nefsine ağır gelenlere karşı sabretmeleri gerektiğini ifade etmiştir.³⁵⁷

*“(Ey Muhammed!) Sabret! Çünkü Yüce Allah sabrederek güzel iş yapanların mükâfatını boşa çıkarmaz.”*³⁵⁸ *“(Rasûlüm), azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar için acele etme...”*³⁵⁹ Sabırda başarılı olmak, sebat göstermek

³⁵³ er-Ra'd 13/22-24.

³⁵⁴ Âl-i İmrân 3/200.

³⁵⁵ Müslim, “Zühd”, 64.

³⁵⁶ el-Bakara 2/45.

³⁵⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 1/193.

³⁵⁸ Hûd 11/115.

³⁵⁹ el-Ahkaf 46/35.

ancak Allah'ın yardımını istemekle gerçekleştirilir.³⁶⁰ Görüldüğü üzere Allah Teâlâ peygamberlerine sürekli olarak sabrı tavsiye etmiştir.

Netice itibariyle Cenâb-ı Hak her hususta sabır göstermemizi isteyerek sabırlı davranmanın kazanımlarını bildirmiştir. Dünyevî ve nefsanî isteklerden uzak durmak ancak sabırla mümkündür. Örnek insan, güzel Müslüman hayatının her aşamasında sabır gerektiren tüm hususlarda tahammül sahibidir. Zira insan ancak sabırla muvaffakiyete ulaşabilir. Örnek/model insan her yönden sabırlı davranarak hayatında maddî ve mânevî dengeyi de sağlamış olur.

1.3.1.6. Öfkeden Uzaklaştıran: Hilm/Yumuşak Huyluluk

İyi insan, örnek Müslümanın ahlâkî vasıflarından biri de onun “hilm sahibi” olmasıdır. “Hilm” insanın nefsinin ve huyunu öfkenin heyecanına karşı kontrol altına alabilmesidir,³⁶¹ ayrıca bir kimsenin hiddetli bulunduğu sırada hiddet ve öfkesini yenerek affedebilme erdemini gösterebilmesidir.³⁶²

Hilmde sabırdan daha ileri olan bir tahammül ve hoşgörü mevcuttur. Hilm mefhumu sabır, hoşgörü, af ve akıldan oluşan dört fazileti içermektedir.³⁶³ “Yumuşak huyluluk” Kur’ân-ı Kerîm’de model şahsiyet olan peygamberlerin vasıflarından biri olarak da kullanılmıştır.³⁶⁴

Örnek/model insan yumuşak huylu davranmakla insanların sevgi ve muhabbetini kazanır böylelikle diğer kimselere de örnek olur. Nitekim insan yumuşak huylu kimselere ülfet eder. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Yumuşak davranmayan kimse, hayırdan mahrum kalır.*”³⁶⁵ Anlaşıldığı üzere yumuşaklıkla hareket etmeyen kimse güzel neticeler elde edemez. Çünkü öfkesini yenemeyen, sabırlı davranamayan kimse istenmeyen sonuçlarla karşılaşır ve zarar görür. Bu durum o kimsenin hayırlı şeylere ulaşmasını da engellemiş olur.

³⁶⁰ el-A'râf 7/128.

³⁶¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, “h-l-m”, 129.

³⁶² Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı (Ahlâk Dersleri)*, 218.

³⁶³ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/339.

³⁶⁴ et-Tevbe 9/14; Hûd 11/75, 87; es-Sâffât 37/101.

³⁶⁵ Müslim, “Birr”, 74.

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ

لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ

عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Allah Teâlâ şu âyete dikkat çekmektedir: “Allah’tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz insanlar etrafından dağılıp giderlerdi...”³⁶⁶ Yüce Allah inkârcılara dahi yumuşak sözle hitap edilmesini istemiştir: “Firavun’a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak sözle hitap edin. Belki o, düşünür veya korkar.”³⁶⁷ Allah Teâlâ “Muhammed Allah’ın Rasûlü’dür. Onun yanında bulunanlar, inkârcılara karşı sert, birbirlerine karşı merhametlidirler.”³⁶⁸ buyurarak mü’minlerin birbirlerine karşı şefkat ve merhametle davranmalarını istemiştir.

Allah Teâlâ, örnek insan olan muttakîlerin vasıflarından bahsederken onların öfkelerine hâkim olup, insanları affedebilme erdemini gösterdiğine dikkat çekmektedir.³⁶⁹ Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kişi sanki candan bir dost olur.”³⁷⁰ buyurmuştur. Bu âyetle ilgili Hz. Ömer (r.a.) şöyle beyanda bulunmuştur: “Senin hakkında Allah’a karşı geleni Allah’a itaat etmekten daha iyi bir şeyle cezalandıramazsın.” Böylelikle kişinin kendisiyle arasında düşmanlık bulunan kimse yakınlık kurmuş olur. Kişiler arasında iyilik, muhabbet, şefkat teşekkül eder. Böyle bir hususla karşılaşp buna sabreden gereğini yerine getirir. Bu, şüphesiz insan nefesine ağır gelen bir davranıştır. Fakat kötülüğe karşı iyilikle mukâbelede bulunmanın lezzetine varanlar dünyevî ve uhrevî huzura kavuşanlardır. İbn Abbâs (r.a.)’tan rivâyetle Ali b. Ebî Talha (r.a.) ise belirtmiş olduğumuz âyetle ilgili şunları söylemiştir: Cenâb-ı Hak, mü’minlere öfkelenedikleri zaman sabrı, cehâlet karşısında yumuşak davranmayı, kötülüğe karşı affetmeyi emretmektedir. Bunun neticesinde

³⁶⁶ Âl-i İmrân 3/159.

³⁶⁷ Tâhâ 20/43-44.

³⁶⁸ el-Fetih 48/29.

³⁶⁹ Âl-i İmrân 3/134.

³⁷⁰ Fussilet 41/34.

Yüce Allah kötülük yapan insanlara karşı iyilikle muamelede bulunanları şeytandan korumuş olur.³⁷¹

Rasûlullah (s.a.s.) Kur'ân-ı Azîm'de tüm Müslümanlara örnek olarak gösterilmektedir. Bundan dolayıdır ki tüm Müslümanların iyiliğe güzel bir şekilde karşılık vermeleri ahlâkî bir vazifedir. Bu âyet-i celîle tüm insanlara yönelik ahlâkî bir ilkeyi de ortaya koymaktadır.³⁷²

İnsan yaratılış icâbı merhamet hissinden yoksun, katı kalpli kimselerden uzak durur, kaba tavırlar sergileyen insanlara sevgi duymadığı gibi onların söylediklerine de itibar etmez. Bu bağlamda model insan herkese karşı şefkat ve merhametle muamelede bulunur. Böylelikle hilm sahibi kimse yumuşak huylu davranmanın güzel neticelerini de elde eder. Hilm ile davranan örnek insan, güzel Müslüman kalbinin yumuşaklığı ile hem Allah'ın hem de insanların sevgi ve muhabbetine nâil olmuş olur.

1.3.2. Model İnsanın Uzak Durması Gereken Vasıflar/Hasletler

Örnek/model bir mü'minin uzak durması gereken bazı kötü hasletler vardır. Bunlar yalan, riyâ, kibir, düşmanlık, nankörlük, alay etme, gurur, haset etme, hakir görme, cimrilik, öfke, zan, gıybet, tecessüs, zulüm ve dünyevîleşme gibi tutum ve davranışlardır. Bu ve benzeri kötü ahlâkî vasıfların bulunmadığı kişi örnek insan, güzel Müslüman olur. Burada zikretmiş olduğumuz ahlâk-ı seyyie olan davranışlar Kur'ân-ı Kerîm'de yasaklanmıştır. Zira bu kötü huylar beşerî münâsebetleri ziyan eder, kişiyi Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmaktan mahrûm bırakır. Böylelikle bu kötü huy ve davranışlar kişinin imanını zarara uğratarak o kimsenin model bir şahsiyet olma vasfını kaybetmesine de yol açar.

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiş olan Yüce Allah'ın yasaklamış olduğu kötü hasletler ve insanları model/örnek olma vasfından uzaklaştıran unsurlar elbette çalışmamızda ele aldığımız kadar değildir. Çalışmamızın kapsamı gözetilerek bunlardan ancak bir kısmına yer verilebilmiştir.

³⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 7/181.

³⁷² Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/709.

1.3.2.1. İnsanın İtibarını Zedeleyen: Yalan

Yalan ve onunla ilgili bütün hususlar örnek insan olma yolundaki engellerden biridir. Yalan, kötü ve çirkin bir haslet olup insanın şahsiyetine zarar verip onun itibarının zedelenmesine yol açar. Örnek insan, güzel Müslüman her yönden güvenilir olan bir kimsedir. Her bakımdan doğru ve dürüst olmak yalana asla başvurmamak mü'minin güzel vasıflarındandır. İnsanın kendi aleyhine olacak durumda dahi doğru olması onu yalandan korur. Bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Azîm'de "yalan sözden sakınmak" gerektiği emredilmiştir.³⁷³

Kur'ân-ı Kerîm'de yalanın münâfıkların özelliklerinden olduğu,³⁷⁴ Allah Teâlâ'nın yalanda aşırılık göstereni hidâyete ulaştırmayacağı³⁷⁵ bildirilmiştir. Yüce Allah'a karşı yalan uyduranlar ile Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelen vahyi yalanlayanlar zâlim olarak nitelendirilmiş ve yerlerinin cehennem olduğu da³⁷⁶ beyan edilmiştir. Ayrıca Yüce Allah yapmayacakları şeyleri söylememeleri hususunda insanları uyarmıştır. Zira böyle davranılması Allah'ın gazabına sebep olmaktadır.³⁷⁷ Rasûlullah (s.a.s.) bu hususla ilgili olarak münâfığın üç alâmeti bulunduğunu konuştuğu vakit yalan söylediği, söz verdiğinde sözünden döndüğü, emânet edilene hıyânet ettiğini bildirmiştir.³⁷⁸ Bu bağlamda hadiste de zikredildiği üzere verilen sözden dönmek, âyette geçen söylenilenin yapılmaması veya bundan vazgeçilmesi birbiriyle irtibatlı olup, münâfıkların özelliklerinden olan yalanı ifade etmektedir. Bu bakımdan insanın bu davranıştan uzak durması gerekir.

Kur'ân'da şeytanın yalancı ve iftiracı kimselerle beraber olduğu bildirilmiştir: *"Şeytanlar kime iner size haber vereyim mi? de. Onlar, günahkâr iftiracılara iner. Onlar şeytanlara kulak verirler, birçoğu da yalana düşkündürler."*³⁷⁹ Yüce Allah burada Kur'ân'ı Hz. Peygamber (s.a.s.)'in uydurduğunu ve şeytanın vesvesesi ile meydana getirdiğini söyleyenlere karşılık vermektedir. Zira şeytanlar iftiracı ve yalancılara vesvese verir. Nitekim kim şeytanı dost edinirse şeytan onlarla beraber

³⁷³ el-Hac 22/30.

³⁷⁴ el-Münâfikûn 6/1.

³⁷⁵ el-Mü'min 40/28.

³⁷⁶ ez-Zümer 39/32.

³⁷⁷ es-Saf 61/2-3.

³⁷⁸ Buhârî, "İman", 24; Müslim, "İman", 107-108.

³⁷⁹ eş-Şuarâ 26/221-223.

olur.³⁸⁰ Anlaşıldığı üzere âyet-i kerîme ile yalan ve iftiranın şeytanî yani çirkin bir haslet olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca yalan ve iftiranın âyette bir arada zikredildiği görülmektedir. Buradan hareketle yalanın aynı zamanda iftirayı da kapsadığını söyleyebiliriz.

Yalan, aynı zamanda insanlar arasındaki güveni de yok ederek ailelerin dağılmasına, komşuluk ilişkilerinin devam etmemesine ve yardımlaşmanın ortadan kalkmasına yol açan içtimâî bir hastalıktır.³⁸¹

Model insan, güzel Müslüman, kişinin itibarını zedeleyip onu utanılacak bir duruma düşürecek olan yalana asla başvurmamalıdır. Zira yalan, kişinin uhrevî kazanımlarını yok ederek onu model olma yolundan uzaklaştırır. Allah Teâlâ yalanı haram kılmış, insanların yalandan ve onları yalana sevk edecek bütün hususlardan uzak durmalarını istemiştir.

1.3.2.2. Beşerî Münâsebetleri Zayıflatan: Riyâ, Kibir, Gurur

Riyâ, kibir ve gurur insanı örnek/model olma vasfından uzaklaştırır. Bu hususlar Kur'ân'da yasaklanmıştır.³⁸² Çünkü bu davranışlar insanlar arası ilişkilere zarar verdiği gibi kişinin inancına da zarar vermektedir.

Kibir, büyülenerek kişinin kendini diğer insanlardan üstün görmesidir.³⁸³ İnsan ilim, güzellik, mal, mülk gibi kendisinde bulunan bir kısım meziyetler sebebiyle kibre kapılabilir. Oysaki insana bahşedilmiş olan bu özellikler Allah'ın vermiş olduğu nimetlerdir. Dolayısıyla bunlarla övünmek, kibre kapılmak, gösteriş yapmak doğru değildir. Zira bunun göstergesi ancak Cenâb-ı Hakk'ın verdiği nimetlere şükretmek olmalıdır.

³⁸⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 5/540.

³⁸¹ Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, 104.

³⁸² Lokman 31/18; el-Hümeze 104/1; el-Hucurât 49/12; Âl-i İmrân 3/188.

³⁸³ el-A'râf 7/146; el-Mü'min 40/35.

Yüce Allah amel ve ibadetlerde riyâdan uzak durulmasını istemiştir.³⁸⁴ Allah Teâlâ mü'minleri zekât, sadaka ve her türlü infâk hususunda uyarmış, bu hayırların gizlice yapılmasını istemiştir. Böylelikle insanın amelleri de ifsâd olmamış olur.³⁸⁵

Mallarını insanlara gösteriş için harcayan kimsenin Allah katında değeri yoktur.³⁸⁶ Çünkü alenen yapılan hayır ve iyiliklere riyânın, kibrin karışma ihtimali mevcuttur. Oysaki Yüce Allah yapmış olduğumuz her şeyden haberdardır.³⁸⁷ Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiği üzere Rasûlullah (s.a.s.), gösteriş üzere ve duysunlar diye yapılan cihâd, ilim ve cömertliğin kişiyi cehenneme götüreceğini bildirmiştir.³⁸⁸ Buradaki esas gâyenin Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmak olması gerekir. Zira bu hususların ihlâs ve samimiyetle yerine getirilmesi mühimdir. Nitekim riyâ ancak bu şekilde yok edilebilir.

Riyâkârlık insanda meleke haline geldiği vakit insan her yaptığını desinler, görsünler gibi bir düşünceyle yapmaya başlar. İnsanın bu hale gelmesi onu samimiyetten uzaklaştırır. İbadetlerine, inancına ve beşerî münâsebetlerine riyâ karışır. Riyânın karıştığı her hâl, hareket ve tavır insanı esas niyetinden uzaklaştırır. Nitekim bu durum insanı şirke sürükler, iyi ve güzel olarak yapıp ettiklerinin sevabından mahrum bırakır.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.s.)'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete giremez."*³⁸⁹ İnsanın başarmış olduğu her iyi davranışı da kendinden bilerek büyüklenmesi, kalbine kibri yerleştirmesi onu cennetten mahrum bırakır. *"Sakın yaptıkları kötü davranışlarla sevinen ve yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma! Onlara elem verici bir azap vardır."*³⁹⁰ Kibir, inanmayan kimselerin niteliklerindendir.³⁹¹ Âyetleri yalanlayarak büyüklenenler ve onlardan yüz çevirenler

³⁸⁴ el-Kehf 18/110.

³⁸⁵ el-Bakara 2/271.

³⁸⁶ en-Nisâ 4/38.

³⁸⁷ el-Ahzâb 33/2.

³⁸⁸ Müslim, "İmare", 152.

³⁸⁹ Müslim, "İman", 147.

³⁹⁰ Âl-i İmrân 3/188.

³⁹¹ en-Neml 27/13-14; ez-Zümer 39/59.

cehennem ehlidir.³⁹² Ayrıca kendini beğenip övünen kibirli kimse Yüce Allah'ın sevgisinden de mahrum kalır.³⁹³

Cenâb-ı Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılması hususunda şeytanın büyülenerek kibre kapıldığını³⁹⁴ bildirmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere bu özellikler şeytana has olan özelliklerdir. Bu bakımdan mütekebbir kimse Allah'ın rahmetinden, sevgisinden mahrum kılınarak şeytanî hasletlere yakalanmış olur. Zira nefis ve şeytan insanı güzel ahlâkî davranışlardan uzaklaştırmak üzere ona riyâkârlık duygusunu vermeye çalışır. İnsanın nefsine yerleşen bu kötü hasletler, insanı Allah rızası için yapılan fiillerden uzaklaştırarak onu şirke bulaştırır. Bu bakımdan insanın kibir gibi kötü niteliklerden kendisini muhafaza etmesi büyük önem taşır.

İnsanın kibirli ve gururlu olması, gösteriş yapması onu model bir mü'min olma yolundan uzaklaştırır. Bu kötü ahlâkî davranışlar beşerî münâsebetleri zayıflatarak kişiyi insanlardan uzaklaştırdığı gibi, insanı Allah Teâlâ'dan uzaklaştırır. Riyâ, kibir, gurur gibi kötü ahlâkî hasletler insanın doğru olanı görmesine de engeldir. Bu hasletlerden kurtulmanın yolu kişinin acziyetinin farkında olmasıyla mümkündür. Çünkü insan bu dünyada elde ettiği hiçbir şeyin gerçek sahibi değildir. Zira her şeyin sahibi Cenâb-ı Hakk'tır. Öyleyse insana düşen nefsinin denetim altına alarak, kibrini yok edecek niteliklere sahip olması için çalışmaktır.

1.3.2.3. İnsanın Mânevî Dünyasına Zarar Veren: Zan, Tecessüs, Gıybet

İyi insan, örnek Müslüman vasfını kaybettirecek unsurlardan biri de zan, tecessüs ve gıybetir. Gıybetin tanımı Ebû Hureyre (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.s.) “Gıybet” bir kişinin onda var olan gerçek kusurlarını ortaya çıkarıp anlatmaktır. Fakat bu kimsede bu hususlar bulunmuyor da bunlar o insanda varmış gibi anlatılıyorsa bu “iftira” olur diye belirtmiştir.³⁹⁵ “Tecessüs”, başkalarının kusurlarını öğrenmeye çalışmak ve onun gizliliklerini açığa çıkarmaktır.³⁹⁶ “Zan”

³⁹² el-A'râf 7/36.

³⁹³ el-Hadîd 57/23; en-Nahl 16/23.

³⁹⁴ Sâd 38/71-74; el-A'râf 7/12.

³⁹⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/401.

³⁹⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 7/84.

kesinlik ifade eden, mutlak doğru bir bilgi değildir,³⁹⁷ zan hakikat bakımından da bir şey ifade etmez.³⁹⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de zan, tecessüs ve gıybetin yasaklandığını, bu hususta insanların uyarıldığını şu âyette görmekteyiz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا
أَيُّبُ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın, gıybetini yapmayın. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul eden ve çok merhamet edendir.”³⁹⁹ âyette tahmine dayalı bilgi olan “zan”, insanların gizli durumlarını araştırmak olan “tecassüs” ve insanların arkasından olumsuz bir şekilde konuşmak olan “gıybet” gibi üç kötü haslet yasaklanmıştır.⁴⁰⁰ Zannın birçoğundan uzak durulması istenmiştir. Burada terk edilmesi istenen kötü zandır. Kötü zandan kastedilen herhangi bir kimseye karşı suçlamada bulunulmasıdır. Mü’minlerin iyi zanda bulunmalarının ise hayırlı bir şey olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰¹ “Tecassüs etmeyin” ifadesiyle Allah Teâlâ’nın gizlemiş olduğu hususları insanların öğrenmeye çalışması uygun görülmemiştir. Müslümanların kusurlarını bir casus gibi araştırmanın yasaklandığı, görünenin esas alınması gerektiği belirtilir.⁴⁰²

Hiz. Peygamber (s.a.s.) “Her kim bir Müslüman’ın ayıbını örterse, Allah da onun ayıbını kıyâmet gününde örter.” buyurmuşlardır.⁴⁰³ el-Hasen el-Basrî (r.a.) insanda bulunan bir şeyin anlatılmasını “gıybet”, onunla alâkalı bilgilerin kişiye ulaşmasıyla bunları anlatmasını “ıfk”, onda bulunmayan şeylerden bahsetmesini ise “bühtan” olarak açıklayarak gıybeti üç bölümde değerlendirmiştir.⁴⁰⁴ Nitekim âyette

³⁹⁷ Yûnus 10/36.

³⁹⁸ en-Necm 53/28.

³⁹⁹ el-Hucurât 49/12.

⁴⁰⁰ Karaman, v.dğr., Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, 5/96.

⁴⁰¹ et-Taberî, Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân, 7/84.

⁴⁰² el-Kurtubî, el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân, 19/399.

⁴⁰³ Buhârî, “Mezâlim”, 3.

⁴⁰⁴ el-Kurtubî, el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân, 19/402.

zan, tecessüs ve gıybetin ard arda zikredilmiş olması dikkat çekicidir. Çünkü insan önce kötü zanla hareket eder, ardından bu zannı araştırmaya başlar, gizli hususları açığa çıkarmaya çalışır ve nihâyetinde de bunların gıybetini yapar. İşte buradan da anlıyoruz ki kötülük, haram kılınan bir davranış beraberinde kötü bir fiilin işlenmesine sebep olur. Kur’ân, bu noktada insanları uyararak böylelikle insanın mahrem hususlarının araştırılmasını, bunların başkalarına aktarılmasını yasaklamıştır.

Gıybet sadece sözle yapılmadığı gibi çeşitli şekillerde insanların arkasından alay, taklit, imâ gibi bazı hâl, hareket ve tavırla da gerçekleştirilebilir. Böyle bir davranış Kur’ân’da kınanarak yasaklanmıştır.⁴⁰⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) zan ile beyan edilen sözlerin yalanının çok olduğunu bildirerek insanların zandan sakınmaları gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰⁶

Yüce Allah birbirinizin kusurunu araştırmayın ifadesiyle tecessüsten insanları men etmektedir. “Tecessüs” kötü, çirkin fiilleri, kusurları araştırmak üzere kullanılan bir mefhumdur.⁴⁰⁷ Kötü fiiller zan sebebiyle oluşur. Haset etme zandan dolayı meydana gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.) mü’minlerin birbiri hakkında güzel/hüsn-i zanda bulunmalarını istemiştir.⁴⁰⁸ Allah Teâlâ mü’minlerin haysiyetlerinin korunmasını istemiştir. Cenâb-ı Hak, gıybet etmeyi kardeş etinin yenilmesi gibi çirkin bir fiile benzeterek mü’minlerin bu kötü hasletten uzak durmalarını emretmiştir.⁴⁰⁹ İbn Abbâs (r.a.) bu hususta şöyle demiştir: Cenâb-ı Hakk’ın, gıybeti ölen kişinin etini yemeye benzetmesinin nedeni gıybetin haram olması ayrıca tiksinti veren bir şey olmasından dolayıdır.⁴¹⁰ Örnek/model insan başkalarının kusurunu, ayıbını araştırmayan, farkında olmadan öğrendiği gizli hususlarını bile ortaya çıkarmayan yani tecessüs etmeyendir.

Bir diğer uzak durulması gereken davranış gıybettir. Nitekim her insanın bazı mahremiyetleri vardır, bunların alenen araştırılması, anlatılması doğru değildir. Kur’ân-ı Kerîm “Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak haksızlığa

⁴⁰⁵ el-Hümeze 104/1-2.

⁴⁰⁶ Buhârî, “Vesâyâ”, 8; “Nikâh”, 45.

⁴⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/379.

⁴⁰⁸ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 28/134.

⁴⁰⁹ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 28/134-135.

⁴¹⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/403.

uğrayan başka. Allah her şeyi işitici ve her şeyi bilicidir."⁴¹¹ âyetiyle kötü ve çirkin fiillerin ortaya çıkarılmasını yasaklamıştır. Çünkü bu gibi gayri ahlâkî söz ve fiillerin dile getirilmesi topluma hiçbir yarar sağlamadığı gibi bu durumların daha yaygın bir hâle gelmesine de neden olur.

Yüce Allah fâsık bir kimsenin getirmiş olduğu haberin doğruluğunun araştırılması ve bunun neticesine göre davranılmasını,⁴¹² hakkında bilgi sahibi olunmayan hususların peşinden gidilmemesini⁴¹³ istemektedir. Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) *"Kişinin mâlâyanî/boş işleri ve sözleri terketmesi kişinin İslâm'ının güzelliğindendir."*⁴¹⁴ buyurarak insanın gereksiz söz ile davranışları terk etmesini istemiştir. Zira bu husus insanın yerli yerinde konuşma ve davranmasını sağlayarak onu kötü duruma düşmekten men eder.

Zaman mü'minin hayatında önemli bir mefhumdur. Örnek insan her ânını Allah rızası için ne yapabilirim düşüncesiyle değerlendirir. Bu mânâda örnek mü'min, güzel Müslüman vaktini insanlığı zarara uğratan zan, gıybet, tecessüs gibi davranışlarla geçirmemelidir. Tecessüs, zan ve gıybet toplumda "kardeşlik" hukukuna da zarar verir, insanlar arası ilişkilerde düşmanlık, haset, kıskançlık, kin ve nefret gibi kötü duygulara zemin hazırlar. Çünkü gıybet bir nevi insanları çekememezlik, kişinin kendini diğer insanlardan üstün görmesinin tezâhürüdür.

Belirtmiş olduğumuz bu hususlar insanın mânevî dünyasına zarar verdiği gibi insanların birbirlerine zarar vermelerinin de önünü açarak kaçınılmaz durumlara yol açabilir. Gıybet edilen bir yerde bulunan model insan bu duruma engel olmalıdır. Şayet bu duruma engel olması mümkün değilse bulunduğu yeri terk etmesi gerekir. Nitekim model mü'min kendisi örnek olduğu gibi diğer insanları da iyiye yönlendirir, insanları ve toplumu ıslah eder.

⁴¹¹ en-Nisâ 4/148.

⁴¹² el-Hucurât 49/6.

⁴¹³ el-İsrâ 17/36.

⁴¹⁴ İbn Mâce, "Fiten", 21.

1.3.2.4. İnsanı Helâk Eden: Cimrilik

İnsanı model insan vasfından uzaklaştıran kötü hasletlerden biri de cimriliktir. “Cimrilik” nimetlerin verilmesi gereken kimselerden esirgenmesidir. Cimrilik iki kısımdır: Kişinin kendi ihtiyaçlarını gidermek üzere gösterdiği cimrilik, diğeri de başkalarının ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda göstermiş olduğu cimriliktir.⁴¹⁵

Cimri kimse Allah’ın kendisine bahşettiği nimetleri insanlardan sakındırarak zekât ve sadaka vermeye yanaşmaz. Malından vermesiyle imkânlarının azalacağını düşünür. Yüce Allah vermenin aslında kendi iyiliğimize olduğunu, veren kimsenin kurtuluşa erdiğini Kur’ân-ı Kerîm’de bildirmiştir.⁴¹⁶

İnsanın mal, mülk gibi dünyevî şeyleri sevmesi⁴¹⁷ ve varlığın, gerçek mülkün Allah’a ait olduğunun hatırdan çıkarılması cimrilik sebebidir. Oysaki varlık da yokluk da imtihan vesilesidir. Burada esas olan tüm bu hususlar karşısında insanın nasıl bir duruş göstermiş olduğudur. Allah Teâlâ’nın kendisine bahşetmiş olduğu nimetlerden vermeyen cimri kimseler bu davranışlarından dolayı hayır elde edemezler. Zira Yüce Allah her yapılanı bilmektedir.⁴¹⁸ Yüce Rabbimiz insanların verme hususunda i’tidâl üzere bulunmalarını istemiştir:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

“Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.”⁴¹⁹ Bu âyet-i celîle ile vermenin nasıl olması gerektiği ifade edilmiştir. İnsanın ailesini sıkıntıya sokup muhtaç duruma düşürecek şekilde vererek onları elinde hiçbir şey kalmayacak bir hâlde bırakması yasaklanmıştır. Bu hususta mûtedil bir yol üzere gidilmesi tavsiye edilmiştir.⁴²⁰

Kur’ân-ı Kerîm’e göre insanın ahlâkî zaafılarından biri de cimriliktir.

⁴¹⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, “b-h-l”, 38.

⁴¹⁶ et-Tegâbün 64/16.

⁴¹⁷ el-Âdiyât 100/8.

⁴¹⁸ Âl-i İmrân 3/180.

⁴¹⁹ el-İsrâ 17/29.

⁴²⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 20/196.

قُلْ لَوْ أَنُّكُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ

وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا

“De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla eli sıkı davranırdınız. İnsanoğlu da pek cimridir.”⁴²¹ âyetinde insanın eline imkânlar verildiğinde tükenir endişesiyle cimrilik yaptığına vurgu yapılmıştır. Kâfirlerin dünyaya meyletmeleri sebebiyle, yoksullaşırız düşüncesiyle mallarını harcamadıkları, ellerinde tutmuş olduklarından bahsedilmiştir. Zikredilen bu olumsuz nitelikler insanın tabiatında mevcuttur. Nitekim insanın bu hususlara dikkat ederek kendisini o yöne sevk edecek duygu ve düşüncelerden uzak durması gerekir.⁴²²

Cimri insan kendisi vermediği gibi insanların hayrına, tasaddukta bulunmalarına da engel olur. “Şunların hiçbirine uyma: yemin edip duran, bayağı, başkasını kötüleyip söz taşıyana, hayra engel olana...”⁴²³ Burada “hayrın engellenmesi” ifadesiyle cimri olan insan ile bu kimsenin cimriliği sebebiyle üzerine düşen vazifeye riâyet etmemesi kastedilmiştir.⁴²⁴ Şeytan insanları fakirliğe düşme ile korkutup onları cimriliğe teşvik eder.⁴²⁵

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: “Her gün iki melek inerek Allahım! Malını verene yenisini ver diyerek dua eder. Diğer melek de Allahım! Cimrilik edenin malını yok et! diye beddua eder.”⁴²⁶ Görüldüğü üzere verenin malının artması, cimrilik yapanın malının eksilmesi hususunda meleklerin göstermiş olduğu tavır dikkat çekmektedir.

“Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer iman eder, sakınırsanız Allah sizi mükâfatlandırır ve sizden mallarınızın hepsini sarf etmenizi istemez. Eğer onların hepsini isteseydi, sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı.”⁴²⁷ Cenâb-ı Hak bu âyet ile zekât olarak malın

⁴²¹ el-İsrâ 17/100.

⁴²² et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân, 5/72.

⁴²³ el-Kalem 68/10-12.

⁴²⁴ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân, 7/346.

⁴²⁵ el-Bakara 2/268.

⁴²⁶ Buhârî, “Zekât”, 27; Müslim, “Zekât”, 57.

⁴²⁷ Muhammed 47/36-37.

tümünü vermeyi istememiştir. Bunun yerine O, sadece bir bölümünü vermeyi emretmiştir. Yüce Allah'ın o mallara muhtaçlığı yoktur. O'nun insanlara infâkta bulunmayı emretmesinin tek sebebi mükâfatının yani sevabının onlara dönmesidir. Zira cimrilik edildiği takdirde kinlerin de açığa çıkması gerçekleşmiş olur.⁴²⁸

Netice itibariyle cimrilik bütün güzel hasletleri yok ederek insanın helâk olmasına yol açar. Nitekim cimrilik yapan kimse cimriliği sebebiyle zamanla haset etme, kıskançlık gibi mânevî hastalıklara da yakalanır. İnsanın dünya ve âhiretinin helâk olmaması için bu kötü hastalıktan kurtulması gerekir. Bu hastalığı yok etmenin çaresi de kişinin nefsine ve şeytanın isteklerine uymamasıyla mümkündür. Bu da ancak Allah rızası için vermekle yani cömertlikle elde edilir. Böylelikle insan, cimrilik gibi kötü bir hasletin tabiatında kökleşmemesini de sağlamış olur.

İyi, örnek insan, güzel Müslüman Yüce Allah'ın kendisine verdiği nimetleri diğer insanlarla da paylaşır, cimrilik etmez. Malından ihtiyaç sahiplerine vermesiyle malının azalacağı endişesini duymaz. Böylelikle vermesiyle malının bereketleneceğinin, rızkının artacağını bilincini taşır.

1.3.2.5. Menfî Hususlara Zemin Hazırlayan: İstihzâ/Alay Etmek

Model bir mü'min olma yolundaki engellerden bir diğeri de “istihzâ/alay etmek” ve bunun yol açtığı hususlardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ
أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ
وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluk ile alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Kadınlar da kadınlar ile alay etmesin. Belki alay ettikleri kadınlar kendilerinden daha hayırlıdırlar. Birbirinizi ayıplamayın, birbirinizi

⁴²⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/290.

kötü lakaplarla çağırmayın. İman ettikten sonra fâsıklık ne kötü bir şeydir! Kim tevbe etmezse işte onlar zalim kimselerdendir."⁴²⁹ âyet-i kerîme ile "alay etme" yasaklanmıştır. Bu itibarla, bir mü'minin diğer mü'mini fakirliğinden, aciziyetinden yahut bir hatası sebebiyle alay etmesi caiz değildir. Mü'minlerin birbirlerini ayıplamaları, birbirlerine dil uzatmaları, birbirlerini istenmeyen lakaplarla çağırmaları yasaklanmıştır. Zira bu tür davranışlar mü'minler arasındaki sevgi ve saygıya zarar verir.⁴³⁰

"Alay etmek" bir kimseyi bazı özellikleri sebebiyle küçümsemek, beğenmemektir, bu durum alay eden kimsenin kendisini üstün ve önemli görmesi neticesinde diğer insanları değersiz görmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca iman etmeleri sebebiyle bir kısım Müslümanlarla müşriklerin alay ettikleri görülmektedir. Nitekim annesinden dolayı bir köleyi yeren sahabeden Ebû Zer (r.a.)'i Hz. Peygamber (s.a.s.) uyarmış ve davranışının doğru olmadığını belirtmiştir.⁴³¹

Bir kimse başka insanların bilgilerini zâhiren bilir, husûsî bilgilerini bilmesi ise mümkün değildir. Bu bakımdan bir mü'min başka bir kardeşiyle alay etmemelidir. Alay ettikleri kimse alay edenden Cenâb-ı Hak katında daha hayırlı ve iyi olabilir. Böylelikle alay eden kimse bu şekilde davranmasıyla aslında kendisine zulmetmiş olur.⁴³²

Anlaşıldığı üzere "alay etme" insanın örnek olma yolundaki engellerinden biridir. Bu davranış beşerî ilişkilere de zarar vererek kardeşlik bağının zayıflamasına yol açmaktadır. Kur'ân-ı Azîm'de ahlâk-ı seyyie olan bu husus yasaklanmıştır. Zira hiçbir Müslüman'ın diğer bir Müslüman ile alay etmesi doğru değildir. Cenâb-ı Hak katında kimin daha değerli olduğunu kimse bilemez, üstünlük güzellik, mal, mülk, soy, makâm ve mevki gibi geçici unsurlarla değil bilakis insanın Allah Teâlâ'ya ve O'nun kullarına karşı göstermiş olduğu bâki saygı ve sevgiyle bağlantılıdır. İnsan Allah'a sağlam bir iman ile samimiyetle bağlanmış ise zaten O'nun uzak durun dediği tutum ve davranışlardan da uzak durarak Yüce Allah'a karşı sevgisini göstermiş olur.

⁴²⁹ el-Hucurât 49/11.

⁴³⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 7/82-83.

⁴³¹ İsmail Karagöz, *Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*, (Ankara: Kar Yayınları, 2020), 7/298-299.

⁴³² en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't Te'vîl*, 1/1137.

Dolayısıyla esas olan, değerli kılınan insanlara karşı ortaya koymuş olduğumuz güzel meziyetlerdir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir hadîs-i şerîfnde şöyle buyurmaktadır: *“Allah Teâlâ sizin yüzlerinize ve mallarınıza değil, sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.”*⁴³³ Cenâb-ı Allah ise bu hususta şöyle buyurmaktadır: *“Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan ne mallarınızdır ne de evlâtlarınız. İman eden ve sâlih amelde bulunanlar müstesna. Onlara yaptıkları işlerden dolayı kat kat fazlası mükâfat vardır. Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler.”*⁴³⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de inançla⁴³⁵, peygamberlerle⁴³⁶, mü’minlerle⁴³⁷ alay edenlerden bahsedilir. İnançlarla alay eden kimseler münâfıklık alâmeti gösteren kimselerdir.⁴³⁸ *“Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirdiğinde onlar kendilerinde bulunan bilgiyle onu alaya aldılar. Fakat alay ettikleri şey kendilerini kuşatıverdi.”*⁴³⁹ Peygamberlerin müşriklere onları ilgilendiren dünyevî hevâ ve heveslerinden sakınmalarını bildiren bilgilerle gelmesi hasebiyle müşrikler peygamberlerle alay edip onları küçük görmüşlerdir. Çünkü peygamberlerin getirmiş oldukları ilim onların dünyevî arzu ve isteklerine hitap etmemiştir.⁴⁴⁰

Görüldüğü üzere mânevî ve içtimâî pek çok olumsuz duruma zemin hazırlayan “alay etme” tavrı model insanda bulunmaz. İnsan fitratında yaratılıştan gelen bir kısım değerler vardır. İnsan bu değerleri kimsenin hafife almasına izin vermez. Bu doğrultuda en önemlisi de inandığımız değerlerdir. Bu değerlere sahip çıkılmalı, kimsenin bunları aşağılamasına izin verilmemelidir. Böylelikle Cahiliye insanının bu davranışını günümüz toplumundan uzak tutmak elbette model insanın sorumluluğu ile gerçekleşmiş olur. Zira iyi insan, güzel Müslüman başkasına ait herhangi bir özellik ile alay etmeyen ve alay edilmesine de müsaade etmeyen kimsedir.

⁴³³ Müslim, “Birr,” 34.

⁴³⁴ Sebe’ 34/37.

⁴³⁵ el-Bakara 2/206; Münafikûn 63/5-6.

⁴³⁶ Muhammed, 47/16.

⁴³⁷ et-Tevbe 9/79.

⁴³⁸ et-Tevbe 9/64.

⁴³⁹ el-Mü’min 40/83.

⁴⁴⁰ en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t Te’vil*, 1/1054.

1.3.2.6. Bâki Olanı Bırakıp Geçici Olana Meyletme: Dünyevîleşme

İyi ve güzel bir insan olma yolundaki engellerden biri de dünyaya meyletmektir. Mânevî bir hayatın varlığının sürmesi kalplerde yerleşen her türlü dünyevî sevgiyi yok etmekle mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm insanların tamamen dünyaya meyletmelerini yasaklamış onların dünya ve âhiret dengesi gözeterek bir hayat sürmelerini istemiştir. Yüce Allah âhiret hayatının dünya hayatına göre daha hayırlı ve kalıcı olduğunu bildirmektedir.⁴⁴¹ İman etmiş olan takvâ sahipleri kıyâmet gününde dünya hayatını seven kâfirlerden üstün bir konumda olacaklardır.⁴⁴² Âhiret hayatına karşılık dünya hayatını tercih edenlere yardım edilmeyecektir.⁴⁴³ Yüce Allah iman edenlere seslenerek Allah yolunda savaşmalarını ve onların âhiret hayatını dünya hayatına tercih etmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴⁴ Dünyayı dileyen kimselerin bu isteklerinin hemen yerine getirileceği, fakat onların âkıbetinin ise cehennem olduğu bildirilmiştir.⁴⁴⁵

Zikretmiş olduğumuz âyet-i kerîmelerde görüldüğü üzere bâki olan âhiret hayatıdır. İnsanın dünya hayatında ebedî olarak kalmayacağını hatırlaması ve dünyaya meyletmemesi gerekir. Bu bağlamda da insan âhiret hayatına yatırım yapacak faydalı amellerle hayatını tezyîn etmelidir. Zira başka bir âyette de insanın malını biriktirip onu saydığı ve malının sanki onu sürekli yaşatacağını zannettiği belirtilmiştir.⁴⁴⁶ Böylelikle mal sevgisine düşkün olan kimseler kınanmıştır. Dünyevî hayat kalıcı değildir, ebedî olan âhiret hayatıdır. Kur'ân-ı Azîm'de bu husus şöyle ifade edilmektedir: “Doğrusu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.”⁴⁴⁷

Kur'ân'da şu husus dikkat çekmektedir: “Derken, Kârun, ihtişamıyla kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatına heves edenler: Keşke Kârun'a verilenin benzeri de bizim olsaydı; gerçekten o büyük bir servet sahibidir! dediler.”⁴⁴⁸ Görüldüğü üzere dünya hayatına meyletmış kimselerin nitelikleri bu âyet ile anlaşılmaktadır. Bu

⁴⁴¹ el-A'lâ 87/16-17.

⁴⁴² el-Bakara 2/212.

⁴⁴³ el-Bakara 2/86.

⁴⁴⁴ et-Tevbe 9/38; en-Nisâ 4/74.

⁴⁴⁵ el-İsrâ 17/18.

⁴⁴⁶ el-Hümeze 104/2-3.

⁴⁴⁷ el-Ankebût 29/64.

⁴⁴⁸ el-Kasas 28/79.

kimseler Kârun gibi servet sahibi olmayı yani sadece dünyevî olarak heves ettiklerini istemişlerdir. Oysaki iman etmiş olan mü'min kimseler ise bu duruma aldanmamışlardır.⁴⁴⁹ Zira bu durumdan uzaklaşlamaması insanın nefsinin ve şeytanın hâkimiyetine girmesi sebebiyledir. İnsan, nefsinin her istediğine tâbi olduğu takdirde Yüce Allah'ın emirlerinin dışına çıkmaya başlar ve bu durumun farkına dahi varmamış olur. Belirtmiş olduğumuz âyetten sonra gelen âyetle ise ilim sahibi kimseler sadece dünyevî hayatı arzulayanları kınamışlardır.⁴⁵⁰

Yüce Allah *"Allah'ın sana verdiğiinden harcayarak âhiret yurdunu kazanmaya çalış. Fakat dünyadan da nasibini unutma."*⁴⁵¹ âyetiyle insanın dünya ve âhiret dengesini sağlayarak hareket etmesini istemiştir. İnsanın hayatını idâme ettirebilmesi için bu dünyada da bir kısım vazifeleri vardır. Zira insanın dünyevî görev ve sorumluluklarından uzaklaşması, sadece âhirete yönelik yaşaması onun dünya hayatında bazı zorlukları yaşamasına sebep olur. Bu bakımdan âhiret hayatına sağlam yatırımlar yapılabilmesi için dünya hayatı da göz ardı edilmemelidir. Çünkü insanın yaratılış gâyesini anlamlı hâle getirmesi ancak dünya hayatında gerçekleşir. Dolayısıyla burada esas olan Cenâb-ı Hakk'ı ve uhrevî hayatı unutturmayacak şekilde bir dünya hayatı yaşamaktır.

Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır. *"Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua eden kimselerle beraber olmaya sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözünü onlardan ayırma. Kalbini bizi hatırlamaktan gafıl kıldığımız, kötü isteklerine uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye itaat etme!"*⁴⁵² Bu âyet-i kerîme Kureyş'in ileri gelenleri hakkında inmiştir. Bu kimseler Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bazı yoksul mü'minlerle oturup sohbet etmesini istememişlerdir sadece kendileriyle oturup kalkmasını, sohbet etmelerini istemişlerdir. Böylelikle bu âyet-i kerîmeyle Rasûlullah (s.a.s.)'in zengin müşriklerle oturup kalkması yasaklanmış, yoksul ve zayıf mü'minlerin yanında olması emredilmiştir.⁴⁵³

⁴⁴⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/48.

⁴⁵⁰ el-Kasas 28/80.

⁴⁵¹ el-Kasas 28/77.

⁴⁵² el-Kehf 18/28.

⁴⁵³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 5/97.

زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ
الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاِبِ

“Nefsânî arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbûki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁴⁵⁴ Âyet-i kerîmeyle insanların imtihana tâbi tutulmak üzere yeryüzündeki şeylerin onlara çekici kılındığı ifade edilmiştir. Burada zikredilmiş olan “nefsânî arzularla” kastedilen yararlanılmak için ısrarla elde edilmek istenen bayağı şeylerdir. Böylelikle nefsânî hislerinin esiri olmuş kimseler kınanmıştır.⁴⁵⁵

Görüldüğü üzere sadece dünyayı merkezine alan, dünyevîleşmenin karşısında duramayan insan dünyadaki var oluş sebebi olan imtihan boyutundan uzaklaşmış olur. Zira dünyevî hayatın sağlamış olduğu rehâvete kapılmamak üzere yaşanan bir hayat ancak insanı yaratılış amacına yaklaştırır. Bu da ancak dünyevîleşmenin yok saydığı ölüm ve âhiret hayatının varlığını zihinlerden hiçbir zaman çıkarmamak suretiyle mümkün olacaktır.

İnsanlar dünya hayatına ait olan her türlü imkânı elde etmek ve bu imkânları kaybetmemek için her yönden gayret göstermektedirler. Örnek kimse bu hususta diğer insanlardan ayrılır. Zira o, dünya ve âhiret dengesini koruyarak uhrevî kazanımlar için çabalar. Günümüz toplumunda dünyevî şeyleri elde etme hevâ ve hevesiyle gösterilen üstün çaba, örnek Müslüman, iyi insan olma hususunda gösterilmemektedir. İnsanlar ebedî olan hayatı terk ederek geçici olan dünya hayatına meyletmektedirler. Oysaki bâki olan âhiret hayatıdır. Bundan dolayıdır ki dünya sevgisinin kendisini kuşatmadığı/kuşatamadığı örnek/model insanların artmasına ve bu kimselerin insanlığın kurtuluşu için gayret sarf etmelerine çokça ihtiyaç duyulmaktadır. Model mü'min, güzel Müslüman dünya malına itibar etmez, sade, gösterişsiz bir hayat yaşar,

⁴⁵⁴ Âl-i İmrân 3/14.

⁴⁵⁵ Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009), 1/163.

helâlinden çalışıp kazanır, Allah Teâlâ'nın verdiğiyle yetinir, başkasının elindekine tamah etmez, kazancını Allah yolunda sarf eder, öz olarak her yönden dünyaya değil, Allah'a râm olur.

2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE ZİKREDİLEN MODEL ŞAHSİYETLER VE ÖNE ÇIKAN VASIFLARI

Yüce Rabbimiz tüm insanlığa her yönleriyle model olmaları için peygamberleri seçip göndermiştir. İlâhî vahyi bizzat tatbik ederek açıklayan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve diğer tüm peygamberler “model olma” vasfıyla, öne çıkan özellikleriyle insanlığa yön vererek toplumda etkin bir rol üstlenmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin dışında da ismi zikredilen model şahsiyetler bulunmaktadır. Dolayısıyla örnek şahsiyetlerin güzel vasıflarının tüm mü'minler tarafından öğrenilerek hayata geçirilmesi önemli bir husustur. Bu şahsiyetler sabırlı, azimli, bulundukları toplumları tevhîde davet eden, yardımlaşma, dayanışma bilinci ile îsâr ahlâkına sahip, helâl ve haramı gözetken ayrıca ticaret, yönetim, üretim, yeme içme, konuşma, ahde vefa sahibi olma, söz ve akitlere bağlı kalma, iş ahlâkına riâyet etme, vazifelerini en güzel şekilde yerine getirme, iyi bir komşu olma ve benzeri tüm hususlarda da örneklik teşkil etmektedirler. Özetle Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarını en güzel şekilde uygulayan ve bunların uygulanmasına vesile olan kimselerdir. Ayrıca “model şahsiyet” olarak tanımlanan bu kimselerin öne çıkan vasıfları bütün çağlara hitap eden niteliklere de sahiptir.

Model şahsiyetlerin gerek insan ilişkilerinde gerek Allah (c.c.) ile olan ilişkilerinde ortaya koymuş oldukları tutum ve davranışları dikkat çekici mahiyettedir. Nitekim bugün bu şahsiyetler bedenî olarak aramızda mevcut değildirler fakat insanlara ve toplumlara vermiş oldukları o gün ki mesajları hâlâ geçerli olup günümüz dünyasını da aydınlatan etkiye sahiptirler. Bu bağlamda insan ve toplumu etkilemesi açısından örnek şahsiyetlerin belirgin vasıfları bireysel ve toplumsal mânâda hayâtî önem taşımaktadır.

Çalışmamızda model şahsiyetlerin bir kısmına yer vererek onların öne çıkan bazı hususiyetlerinden bahsetmiş olacağız.

2.1. Çağları Aşan Vasıflarıyla En Güzel Örnek Hz. Muhammed (s.a.s.)

Bütün insanlığa numûne-i imtisâl olan tüm güzel vasıfların kendisiyle özdeşleştiği rol model şahsiyet şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.s.)’dir. O, her yönden insanlığa tesir eden örnek/model davranışlara sahiptir. Kur’ân-ı Kerîm’in doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve Kur’ân’ın bildirdiklerinin en iyi biçimde yaşanması Hz. Peygamber (s.a.s.)’in örneğinde gerçekleşmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in hedeflediği insan ve toplum modeli O’nun hayatıyla teşekkül etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm Peygamberimiz (s.a.s.)’in yüce bir ahlâk üzere⁴⁵⁶ yaşadığına dikkat çekerek örnek/model bir insan olmasından hareketle model bir toplumu oluşturan tüm hususlarda insanlığa etki eden en güzel örneği gösteren bir şahsiyet olduğunu ifade eder. Bu hususla ilgili âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “*Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*”⁴⁵⁷ Yüce Allah bu âyet ile Rasûlullah (s.a.s.)’in bizler için en güzel örnek olduğunu, doğru olanı insanlara göstermek üzere gönderildiğini, her yönden Hz. Peygamber (s.a.s.)’i örnek almamız gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵⁸ Rasûlullah (s.a.s.)’in örneği mutlak ve umumîdir. Bu bağlamda Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.s.)’i her yönde örnek alıp, kişilik ve karakterlerini buna göre düzenlemeleri gerekmektedir.⁴⁵⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ
وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

Ayrıca Cenâb-ı Hak; “*Ey inananlar! Allah ve Rasûlü sizi, hayat verecek şeye çağırdığı zaman ona icâbet edin.*”⁴⁶⁰ buyurarak Hz. Peygamber’e itaati emretmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.)’in güzel ahlâkının vurgulanması Müslüman bir kimsenin hayatında da güzel hasletlerin yerleşmesi gerektiğini belirlemesi açısından

⁴⁵⁶ el-Kalem 68/4.

⁴⁵⁷ el-Ahzâb 33/21.

⁴⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/170.

⁴⁵⁹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/401.

⁴⁶⁰ el-Enfâl 8/24.

önemlidir. Zira Kur'ân'ın öğretileriyle hayatını düzenlemiş olan Hz. Peygamber (s.a.s.)'i model almak Allah Teâlâ'nın bir emridir. Yüce Allah mü'minlere seslenerek Allah (c.c)'ın ve Rasûlü (s.a.s.)'nün önüne geçilmemesini istemiştir.⁴⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bazı niteliklerine yer verilmiştir. Rasûlullah (s.a.s.) bir beşerdir,⁴⁶² ahlâkı her yönden üstündür,⁴⁶³ Allah (c.c)'ın Rasûlü (elçisi)'dir,⁴⁶⁴ bilmediklerimizi öğretendir,⁴⁶⁵ Kur'ân-ı Kerîm'in açıklayıcısıdır.⁴⁶⁶ Rasûlullah (s.a.s.) muhatap olduğu kimselerle ilişkilerinde bazı tebliğ metotları kullanarak onların seviyesine, bilgisine ve şartlarına göre farklı tutum ve davranışlar ortaya koymuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in konuşması, insanlara rahatsızlık vermemek üzere bazı yemekleri yememesi, beden temizliğine ve kıyafetlerine önem vermesindeki tebliği dikkat çekici olmakla birlikte insan ilişkileriyle ilgili hususlardaki tavrı da etkileyicidir. Böylelikle O'nun kullanmış olduğu tebliğ yöntemleri günümüz insanı için de birçok açıdan örneklik teşkil etmektedir.⁴⁶⁷

Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) kendi nefsinden bir şey konuşmaz, vahiy doğrultusunda konuşur,⁴⁶⁸ tüm varlık âlemine rahmet olarak gönderilmiştir.⁴⁶⁹ O'nun gönderilmesiyle peygamberlik hitâma ermiştir.⁴⁷⁰ Hz. Muhammed (s.a.s.) bütün insanlığa gönderilmiştir,⁴⁷¹ her hususta örnektir.⁴⁷² Cenâb-ı Hak Rasûlullah (s.a.s.)'e itaat eden kimsenin aynı zamanda kendisine de itaat etmiş olduğunu bildirmiştir.⁴⁷³ Hz. Peygamber (s.a.s.)'i iyi tanıyabilmek ve O'nun davranışlarını örnek alabilmek bütün yönleriyle O'nu tanımaktan geçer.

⁴⁶¹ el-Hucurât 49/1.

⁴⁶² el-Kehf 18/110.

⁴⁶³ el-Kalem 68/4.

⁴⁶⁴ el-Fetih 48/29.

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/129,151; Âl-i İmrân 3/164.

⁴⁶⁶ en-Nahl 16/44.

⁴⁶⁷ Adnan Demircan, *Tebliğ ve İrşatta Model Olarak Hz. Peygamber*, Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu, ed. M.Akif Özdoğan v.dğr.,(Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 38.

⁴⁶⁸ en-Necm 53/3-5.

⁴⁶⁹ el-Enbiyâ 21/107.

⁴⁷⁰ el-Ahzâb 33/40.

⁴⁷¹ Sebe' 34/28.

⁴⁷² el-Ahzâb 33/21.

⁴⁷³ en-Nisâ 4/80.

Hız. Peygamber (s.a.s.) her yaptığını sadece Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu kazanmak arzusu ile ihlâs ve samimiyetle gerçekleştirmiştir. Zira öncelikle tüm insanları tevhlde davet etmiş ayrıca bu davetinde en güzel öğıtle onlara seslenmiştir.⁴⁷⁴

Hız. Muhammed (s.a.s.)'in ön plana çıkan en önemli özelliğı insanlar arası ilişkilerde ortaya koymuş olduğı davranışlarıdır. O'nun güzel davranışlarına baktığımız takdirde insana dâir bakış açısını da anlamış olmaktadır. Bu açıdan Hız. Peygamber (s.a.s.)'in insanlara olan yaklaşımı dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira O, çocuk, genç, yaşlı, engelli, kimsesiz kısaca insanlar arası fark gözetmeden herkese karşı tutum ve tavırlarıyla ayrıca eş, baba, devlet reisi gibi vazifeleriyle insanlığa rol model olmuş bir kimsedir.

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in insan ilişkilerinde başarılı olmasındaki en önemli husus onlara karşı samimi yaklaşımlarıdır. O, söz ve davranışlarında yapmacık tavırlardan uzak durarak insanların sevgi ve muhabbetini kazanmıştır. Zira O, az söz ile çok şey ifade etmiştir.⁴⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Peygamber (s.a.s.)'in doğru yol üzere olduğı⁴⁷⁶ beyan edilmiştir. Böylelikle bu âyet-i kerîme ile Rasûlullah (s.a.s.), tüm insanlığa güven duygusu vermiş olmaktadır. Ayrıca Peygamber (s.a.s.) mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.⁴⁷⁷ Rasûlullah (s.a.s.)'in insanlara olan bu merhameti o kadar ileri boyutta olmuştur ki bu hususla ilgili olarak *“neredeyse inanmayanlara duyduğın üzüntü sebebiyle arkalarından kendini harap edeceksin”*⁴⁷⁸ âyetine muhatap olmuş böylelikle zaman zaman Cenâb-ı Hak tarafından teselli edilmiştir. Nitekim *“Merhamet edene Allah (c.c.) da merhamet eder. İnsan yeryüzündekilere şefkat ve merhamet gösterdiği takdirde gökyüzündekiler de onlara merhamet eder.”*⁴⁷⁹

Peygamberimiz (s.a.s.)'in hayatında önemli yer oluşturan merhameti ile O, cahil kimselerin cehâletine, kaba tavırlarına karşı başarılı olmuştur. Taşlanan, alay edilen olduğı halde kimseyi incitmemek üzere davranmış böyle kimselere karşı dahi

⁴⁷⁴ en-Nahl 16/125.

⁴⁷⁵ Buhârî, “Hiyel”, 10.

⁴⁷⁶ Yâsîn 36/4.

⁴⁷⁷ et-Tevbe 9/128.

⁴⁷⁸ el-Kehf 18/6.

⁴⁷⁹ Tirmizî, “Birr”, 16.

dua etmiştir. Uhud savaşında yaralanmış olmasına rağmen yine de kendisini bu hale getirenlerin aleyhine dâir bir şey söylememesi örneğinde bu görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuyla ilgili “*Rabbim beni lânet eden biri olarak değil herkese dua eden, insanlara rahmet olarak göndermiştir. Allah’ım onları affet, çünkü onlar bilmiyorlar.*” buyurmuşlardır.⁴⁸⁰ Görüldüğü üzere Peygamber (s.a.s.)’in hayatında affedici olmak büyük bir öneme sahiptir. O, affedici olmanın neticesinde insanlarla sıcak/yakın ilişkiler kurabilmiş, katı kalpli kimselerin dahi kalplerinin yumuşamasını sağlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) her dâim tevâzu sahibi olmuştur. Zira O, bu hususta aciz bir kul olduğunu öne çıkarmış ve şöyle demiştir: “*Ben de sizin gibi bir insanım fakat sizden farklı olarak bana vahiy geliyor...*”⁴⁸¹

“*Allah (c.c.) katında değerli olmak takvâ sahibi olmakla mümkündür.*”⁴⁸² Bu âyetin hükmü gereği Hz. Peygamber (s.a.s.) her dâim takvâyâ riâyet etmiş,⁴⁸³ tüm insanların da takvâ üzere yaşamalarını istemiştir.

Allah Teâlâ’nın insanlar için zorluk değil, kolaylık istediğini⁴⁸⁴ belirten âyet gereğince Hz. Peygamber (s.a.s.) bütün insanlara kolaylaştırıcı ilkeyle yaklaşmış, ilâhî emre aykırı bir durum olmadığı müddetçe kolay olanın seçilmesini istemiş, insanların da bu şekilde davranmalarını tavsiye etmiştir.⁴⁸⁵

Rasûlullah (s.a.s.) güzel bir haslete sahip olmayan kişinin övülmemesi gerektiğine işaret ederek insanların bu tarz yaklaşımlarda bulunmaması noktasında onları uyarmıştır.⁴⁸⁶ Görüldüğü üzere bir kimsede güzel bir nitelik olmadığı halde o kimsede bunun varmış gibi davranılmasıyla o insana değer atfetmek doğru bir yaklaşım değildir. Zira böyle davranılması o kimsenin yanlışında ısrarcı olmasına, bu olumsuz davranışını devam ettirmesine sebep olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) hayata her zaman olumlu yönden bakmış ve asla ümitsizliğe kapılmamıştır. O’nun bu iyimser tavrı en önemli model davranışları

⁴⁸⁰ Müslim, “Birr”, 87.

⁴⁸¹ el-Kehf 18/110.

⁴⁸² el-Hucurât 49/13.

⁴⁸³ Müslim, “Zikir”, 72,73.

⁴⁸⁴ el-Bakara 2/185.

⁴⁸⁵ Buhârî, “Edeb”, 80.

⁴⁸⁶ Buhârî, “Şehâdet”, 16.

arasında yer almış ve başarıya ulaşmasındaki temel etkenlerden biri olmuştur. Zira insanların bu noktada karamsar bakış açısına sahip bir kimseyi model almak istemeyeceği gayet tabiidir.⁴⁸⁷

Hız. Peygamber (s.a.s.)'in yetim olarak dünyaya gelmesi bile insanlar açısından bir örnek niteliği taşımaktadır. Böyle bir durumda dahi onun doğruluk ve dürüstlük vasıflarını en güzel bir şekilde taşıdığı görülmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın, doğumdan itibaren herkesin hâmisini olduğuna Hız. Peygamber (s.a.s.)'in dünyaya gelmesiyle vurgu yapılmıştır. Zira O, doğmadan önce babasını, doğduktan kısa bir süre sonra annesini, ardından amcasını ve hanımı Hız. Hatice'yi kaybeden yetim, öksüz ve hâmisini kaybetmiş/kaybeden bir kimse olarak hayata atılmıştır. İşte tüm bu hususlar Allah Teâlâ tarafından insana dünya hayatında tayin edilmiş olan süreçlerdir. Bu süreçlerde insanın nasıl ve ne şekilde davranışlar ortaya koyması gerektiği ise imtihan boyutunu oluşturur. Hız. Peygamber (s.a.s.)'in bu süreçler boyunca göstermiş olduğu örnek davranışları tüm insanlar tarafından model alınması gereken vasıflara sahiptir.

Tüm insanlığı mümtâz vasıflarıyla aydınlatan, onlara rehber olan Rasûl-i Ekrem (s.a.s.)'in ümmî bir peygamber olması⁴⁸⁸ dikkat çeken bir husustur. Bu, aslında onun insanların gönül dünyasına hitap ederek ne kadar başarılı olduğunun da göstergesidir. Zira O, ilimle donatılmış örnek bir şahsiyet ve bu vasfını etkili bir şekilde kullanıp insanların hayatına nüfûz eden bir beşerdir. Günümüz dünyasında çok donanımlı bilgi sahibi olan kimseler bilgilerini insanlara aktarabilme hususunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu durumda olmanın elbette birçok etkeni mevcuttur. Bu etkenler arasında beşer olunması hasebiyle oluşan zaaflara yenik düşülmesi gelmektedir. Oysaki bu zaafların bertaraf edilmesi başarabilindiği ölçüde model insan olma yolunda ilerleme gösterilmiş olunur.

Nitekim insan, sevgi ve muhabbet duyduğu kimselerin davranışlarını taklit eder. Dolayısıyla insanın kimi sevdiği kimi örnek aldığı mühim bir husustur. Yüce Allah'ı seven Rasûl-i Ekrem (s.a.s.)'i sever, Hız. Peygamber (s.a.s.)'i seven ise Cenâb-ı Hakk'ı sever. Böylelikle insan ilâhî emirleri yerine getirerek kuru bir sevgiden öte davranışlarında beliren bir sevgiyle hareket etmiş olur. Görüldüğü üzere her yönüyle

⁴⁸⁷ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 321.

⁴⁸⁸ el-Cum'a 62/2.

örnek alınacak bir şahsiyet olan Rasûlullah (s.a.s.) Allah Teâlâ tarafından insanlığa sunulmuş bir rehberdir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) çalışmamızda yer veremeyeceğimiz kadar önemli vasıflara sahiptir. Peygamberimizin burada bahsettiğimiz vasıflarının dışında diğer özelliklerine de çalışmamızın farklı başlıkları altında yer verilmiştir. Zikretmiş olduğumuz niteliklerinden anlaşıldığı üzere Hiz. Peygamber (s.a.s.) bu ve benzeri hususlarda insanlığın önünü açmış, rol modelliğini en güzel şekilde icrâ etmiştir. Ayrıca bu vasıflarıyla kıyamete kadar insanlığa yol göstermeye devam edecektir.

2.2. Hiz. İbrâhim (a.s.)'i Yüce Allah'a Dost Kılan Yol Haritası

Hiz. İbrâhim (a.s.) önemli vasıfları ile Kur'ân-ı Kerîm'de çokça zikredilen peygamberlerdendir. İbrâhim (a.s.) sıddık, özü ve sözü doğru bir peygamber,⁴⁸⁹ mü'min bir kul,⁴⁹⁰ Hakk'a yönelen, Yüce Allah'a teslim olan, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru Müslüman,⁴⁹¹ ahdine vefa gösteren,⁴⁹² yumuşak huylu, hilm sahibi ve çok sabırlı,⁴⁹³ dünyada mükâfatlandırılan, âhirette de sâlihlerden olan örnek şahsiyetlerdendir.⁴⁹⁴

Hiz. İbrâhim (a.s.)'in başka bir vasfı ise Allah Teâlâ'nın onu kendisine dost seçerek "Halîlullah" olarak O'nu adlandırmış olmasıdır.⁴⁹⁵ Yüce Allah Hiz. İbrâhim (a.s.)'e duyduğu sevgi, O'na göstermiş olduğu samimiyet sebebiyle ondan razı olmuş ve onu kendisine dost (hâlil) edinmiştir. Âyet-i kerîmede geçen "dostluktan" maksat İbrâhim (a.s.)'in insanî ilişkilerini Allah'ın hoşnutluğunu kazanacak şekilde düzenlemesidir. Taberî (v.310/923)'ye göre Yüce Allah'ın "O'nu dost edinmesi" neticesinde yardım ve koruması gerçekleşmiştir. Böylelikle Cenâb-ı Hâk onu diğer insanlara karşı önder/model olarak zikretmektedir.⁴⁹⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de İbrâhim (a.s.)'in Yüce Allah'ın emrine uyan, kalbî olarak ve tüm azâlarıyla Allah Teâlâ'ya

⁴⁸⁹ Meryem 19/41.

⁴⁹⁰ es-Sâffât 37/11.

⁴⁹¹ en-Nahl 16/120; Âl-i İmrân 3/67.

⁴⁹² en-Necm 53/37.

⁴⁹³ et-Tevbe 9/114.

⁴⁹⁴ el-Ankebût 29/27.

⁴⁹⁵ en-Nisâ 4/125.

⁴⁹⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 2/569.

tereddütsüz bir teslimiyetle boyun eğen, tevhide bağlı bir Müslüman olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁷

Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır:

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ

دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ

إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا

وَإِلَيْكَ أُنَبِّئُكَ وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“İbrâhim’de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: “Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanuncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir.”⁴⁹⁸ Mücâhid ve Katâde’den nakledilen görüşe göre İbrâhim (a.s.)’in, babasının affedilmesini istemesinin haricinde diğer bütün hususlarda örnek alınması gerekmektedir. Çünkü Hz. İbrâhim müşrik olan babasının bağışlanmasını istemiştir.⁴⁹⁹ İbrâhim (a.s.) babasına olan merhametinden onun bağışlanmasını istemiştir. Fakat gelen âyet üzerine inanmayan kimseler için böyle bir duanın yapılamayacağı bildirilince bundan vazgeçmiştir.⁵⁰⁰

Hiz. İbrâhim (a.s.) varlıklar üzerinden hareketle bir gözlem yapıp inancını aklı olarak pekiştirmiştir. Böylelikle Cenâb-ı Hakk’ın varlığına ulaşmaya çalışmıştır. Hiz. İbrâhim müşahede etmiş olduğu yıldız, güneş ve ayın hem yokluk hem varlık hallerinin bulunduğunu idrâk etmiştir. Dolayısıyla İbrâhim (a.s.) bunların yaratıcı olamayacağının kanaatine varmıştır. Nitekim bu hususta âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “Böylece biz, sağlam bir imana sahip olması için İbrâhim’e göklerin ve yerin muhteşem varlıklarını gösteriyorduk. Gecenin karanlığı basınca bir yıldız gördü, “işte Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca, “batıp kaybolanları sevmem” dedi.

⁴⁹⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 2/272.

⁴⁹⁸ el-Mümtetine 60/4.

⁴⁹⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/301.

⁵⁰⁰ Hûd 11/76.

*Ay'ın doğduğunu görünce, "işte Rabbim budur" dedi. O da batıp görünmeyince "eğer Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, mutlaka yolunu kaybeden topluluklardan olurdum" dedi. Güneş'i doğarken görünce: "işte Rabbim budur ve bu hepsinden de büyük" dedi. O da batınca şöyle dedi: "Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."*⁵⁰¹

Âyetlerde belirtildiği üzere Hz. İbrâhim (a.s.)'a yerin ve göğün bilinmeyen hususları gösterilmiştir. O, elde etmiş olduğu bilgilerle bir çıkarımda bulunarak kesin bilgiye ulaşmayı amaçlamıştır. Zira İbrâhim (a.s.)'ın babası ile kavmi putlara, yıldızlara tapmaktaydılar. İbrâhim (a.s.) onları bu sapkınlıktan uzaklaştırıp doğru olana davet etmek üzere yıldız, ay ve güneşin doğup battığını ve dolayısıyla bunlarda yaratıcı olma vasfının bulunmadığını, hepsinin bir yaratıcıya ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. İbrâhim (a.s.)'in "işte Rabbim budur" ifadesini kullanmasının nedeni ise herhangi bir yaratıcı aradığı için değildir. Kullanmış olduğu bu yöntemle, önce karşı tarafın anlatımıyla onların bozuk olan görüşlerini çürütmeyi hedefleyerek kavmini bu hususta ikna etmek istediği içindir.⁵⁰²

Görüldüğü üzere İbrâhim (a.s.)'in zikretmiş olduğu tüm bu varlıklar hiçbir şeyi yaratmaya muktedir değildir. Hz. İbrâhim (a.s.)'in burada göstermiş olduğu tevhd ve teslimiyet mücadelesidir. O, şüphe duyması sebebiyle değil bilakis insanlara Yüce Allah'ı tanıtmak ve onları tevhd'e çağırma vazifesini yerine getirmek için böyle davranmıştır. Ayrıca Hz. İbrâhim (a.s.) kalbinin tatmin olması için de Yüce Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini istemiştir.⁵⁰³ Böylelikle Kur'an'da Hz. İbrâhim'in, "*Âlemlerin Rabbine boyun eğdim.*"⁵⁰⁴ diyerek teslimiyet sahibi olduğu ve insanları da bu yola davet ettiği görülmektedir.

Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhim (a.s.)'in çeşitli imtihanlardan geçtiğinden bahsetmektedir. Cenâb-ı Hak bu imtihanların neticesinde de onun göstermiş olduğu teslimiyetini birkaç hususta beyan etmektedir. "*Rabbi İbrâhim'i birtakım emirlerle sınamış, o da bu emirleri yerine getirmiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)'a "seni insanlara önder yapacağım" demiştir. O "soyumdan da*

⁵⁰¹ el-En'am 6/75-78.

⁵⁰² el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/169.

⁵⁰³ el-Bakara 2/260.

⁵⁰⁴ el-Bakara 2/131.

*önderler çıkar” deyince, “zâlimler için söz vermem” buyurmuştur.”*⁵⁰⁵ İbrâhim (a.s.) da sınanmış olduğu bu emirleri yerine getirerek imtihanı başarmıştır. Böylelikle Allah Teâlâ bu âyetle Hz. İbrâhim’i örnek/önder seçtiğini bildirmiştir. Müfessirler Yüce Allah’ın Hz. İbrâhim’den istediği emirler ile ilgili çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Taberî (v.310/923)’ye göre bu emirleri tam olarak belirtmek mümkün değildir, müfessirlerin açıklamış olduğu emirlerin hepsi veya bir kısmıyla da Hz. İbrâhim imtihan edilmiş olabilir.⁵⁰⁶

*“İbrâhim, şüphesiz Allah’a itaat eden ve sadece O’na yönelen bir önderdi. O, hiçbir zaman puta tapanlardan değildi. O, Rabbinin nimetlerine şükrederdi. Yüce Allah da onu seçti ve doğru yola ulaştırdı.”*⁵⁰⁷ Kurtubî (v.671/1273)’ye göre “ümme” kelimesinden maksat birçok hayır şahsında barındıran kimsedir.⁵⁰⁸ Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’a göre ise “Ümme” hayır öğretilerdir.⁵⁰⁹ Âyette Hz. İbrâhim’in tevhide olan bağlılığı ve Yüce Allah’ın nimetlerine olan şükürü sebebiyle bu vasıflarına vurgu yapılmıştır.⁵¹⁰

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ

*“İbrâhim yumuşak huylu, içli ve kendisini tamamen Allah’a vermiş biriydi.”*⁵¹¹ Beydâvî (v.685/1286) tefsirinde İbrâhim (a.s.)’ın kötülük yapandan intikam almakta aceleci davranmayan, hilm sahibi, yumuşak huylu (حَلِيمٌ), çokça tevbe eden (أَوَّاهٌ), insanların hallerine üzülmekle Allah’a yönelen (مُنِيبٌ) bir kişiliğe sahip olduğunu belirtir. Zira İbrâhim (a.s.) bu vasıflarıyla mücadelesine yön vermiştir.⁵¹² İşte İbrâhim (a.s.)’da bulunan bu üç meziyet kalbinin yumuşak, hassas ve acıyan olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki Hz. İbrâhim bu özellikleri sebebiyle insanlara ait cezaların ertelenmesi, onlara tevbe fırsatı tanınması gibi hususlarda meleklerden beklenti içerisine girmiştir. O, sahip olmuş olduğu bu vasıflarından dolayı inkârcı olan babası

⁵⁰⁵ el-Bakara 2/124.

⁵⁰⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 1/374-375.

⁵⁰⁷ en-Nahl 16/120-121.

⁵⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmiu 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/457.

⁵⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/611.

⁵¹⁰ Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/451.

⁵¹¹ Hûd 11/75.

⁵¹² el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 3/142.

için dahi af dilemiştir.⁵¹³ Meleklerin bu duruma hitabı ise Kur’ân-ı Kerîm’de şöyledir: “*Elçiler şöyle dediler: “Ey İbrâhim! Sen bu işten vazgeç. Zira Rabbinin emri gelmiştir. Onlara, artık geri çevrilemeyecek bir azâb gelecektir.”*”⁵¹⁴

Kavminin Hz. İbrâhim (a.s.) ile tartışmaya girmesi neticesinde de Allah Teâlâ O’na hâk ile bâtlı birbirinden ayırma istidâtı vermiştir. Böylelikle O, Allah Teâlâ’nın varlığını ve birliğini tesbit ederek insanları tevhîde çağırmıştır.⁵¹⁵

Model insanın hayatında duanın muhakkak büyük bir ehemmiyeti vardır. Bu bakımdan Hz. İbrâhim’in örneğinde O’nun dualarına yer vermemiz yerinde olacaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de İbrâhim (a.s.) inkârcıların eline düşmekten korunmak istemiştir.⁵¹⁶ O, tevhîdde istikâmet üzere olunması hususunda ve kendisine uyan kimseler için duada bulunmuştur. Ayrıca soyundan gelecek olanlara, Allah Teâlâ’nın her şeyden haberdar olduğunu belirtmiştir. İbrâhim (a.s.) kendisine bahşedilmiş olan nimetlerin şükürünü edâ etmek için ve namazda devamlılık gösterilmesini, anne, babası ve tüm mü’minlerin bağışlanmasını istemesi⁵¹⁷ gibi belirtmiş olduğumuz çeşitli hususlarda Cenâb-ı Hak’a dualarıyla yönelmiştir.

İbrâhim (a.s.) “*Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden eyle! Soyumuzdan da sana itaat eden bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster ve tevbemizi kabul buyur!*”⁵¹⁸ “*Rabbim! Bana hikmet ver ve beni sâlihlerin arasına kat. Bana, gelecek nesiller içinde iyilikle anılmayı nasip eyle! Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl. Babamı da bağışla, çünkü o yolunu şaşırmışlardır. İnsanların dirilecekleri gün, beni mahcûp etme.*”⁵¹⁹ gibi âyetlerde bildirildiği şekliyle Allah Teâlâ’ya niyâzda bulunmuştur. Böylelikle İbrâhim (a.s.)’a dünya ve âhirette iyilik ve güzelliğin bahşedildiği, âhirette de iyiler arasında olduğu bildirilmiş böylece duasına karşılık bulmuştur.⁵²⁰ Nitekim belirtilen âyetler penceresinden bakıldığında İbrâhim (a.s.)’ın bu duaları insanlar için yol gösterici mahiyette örneklik teşkil etmektedir.

⁵¹³ en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t Te’vil*, 495.

⁵¹⁴ Hûd 11/76.

⁵¹⁵ el-En’âm 6/79-83.

⁵¹⁶ el-Mümtehine 60/5.

⁵¹⁷ İbrâhîm 14/35-41.

⁵¹⁸ el-Bakara 2/128-129.

⁵¹⁹ eş-Şuarâ 26/83-87.

⁵²⁰ en-Nahl 16/122.

“Çünkü Rabbine kalb-i selîm (tertemiz bir kalp) ile geldi.”⁵²¹ İbn Abbâs (r.a.) “kalb-i selîm” ile kastedileni, Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir diye belirtmiştir.⁵²² Râzî (v.606/1210)’ye göre ise “kalb-i selîm” her türlü kötü ahlakî hastalıklardan ve nefsin arzularından kurtulmuş olan, ruha huzur veren, faziletli davranış ve güzelliklerle donanmış mânevî kişiliği tanımlar. Hz. İbrâhim’de bu güzel hasletlerin var olması neticesinde O, Müslümanlar için “güzel bir örnek” olarak gösterilmiştir.⁵²³

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhim’in cömertlik ve misafirperverlik vasıflarına da dikkat çekilmiştir: “İbrâhim’in ağırlanan misafirlerinin haberi sana ulaştı mı? Onlar İbrâhim’in yanına girdiklerinde, selâm vermişlerdi. İbrâhim de selâmı almış; fakat içinden, “Bunlar, tanımadığım kimseler” demişti. Hemen ailesinin yanına vardı ve kızartılmış semiz bir dana getirdi. Onu önlerine koyarak: “Yemez misiniz?” dedi. Yemediklerini görünce içine bir korku düştü. Onlar İbrâhim’e: “Korkma!” dediler ve onu bilge bir oğul ile müjdelediler.”⁵²⁴ Nitekim İbrâhim (a.s.)’ın misafirlerine kullanmış olduğu bu güzel üslûp ile onlara göstermiş olduğu nezâketli tavrı bizlere misafirlere karşı nasıl davranılması gerektiğini öğretmektedir. Böylelikle misafirlerle ilgili ön plana çıkan adâb-ı muâşeret kuralı da görülmüş olmaktadır.⁵²⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İbrâhim’in güçlü ve ihlâslı bir kul olduğu, Cenâb-ı Hak katında mümtâz bir şahsiyet olduğu belirtilmiştir. “(Ey Muhammed!), Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrâhim, İshak ve Ya’kub’u da an. Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir.”⁵²⁶ Buradaki kuvvet ve basiret ile amel-i sâlih, faydalı ilim kastedilmektedir. Ayrıca ibadetteki kuvvet ve basiret de ifade edilmek istenmiştir.⁵²⁷ Âyette Hz. İbrâhim ile zikredilen diğer peygamberler Allah’a itaatte güçlü ve hakkı görmede basiretli kimselerdir.⁵²⁸

⁵²¹ es-Sâffât 37/84.

⁵²² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/23.

⁵²³ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 26/145.

⁵²⁴ ez-Zâriyât 51/24-28.

⁵²⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân*, 7/115-116.

⁵²⁶ Sâd 38/45-47.

⁵²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/102.

⁵²⁸ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân*, 6/353.

Hız. İbrâhim yakınlarından başlayarak tebliğini yapmıştır, ilk olarak babasından başlayarak bunu gerçekleştirmiştir: Babasına, Babacığım! diye hitap ederek duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? diye sormuştur. Babasının kendisine uymasını, şeytana kulluk etmemesi gerektiğini istemiştir. Allah Teâlâ'nın babasına azâb etmesinden korkmasından dolayı babasını inanmaya ikna etmeye çalışmıştır.⁵²⁹ Babasının İbrâhim (a.s.)'a karşılığı ise şöyle olmuştur. *“Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!”*⁵³⁰ İbrâhim (a.s.) babasına *“Selâm sana, Rabbimden senin için mağfîret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütfkârdır.”*⁵³¹ diyerek ondan uzaklaşmıştır. Hız. İbrâhim (a.s.) babasına şöyle seslenmiştir: *“Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demiştir.”*⁵³² İbrâhim (a.s.)'ın babasının affedilmesini istemesi ona daha önce vermiş olduğı bir sözü gerçekleştirmek istemesi sebebiyledir. Fakat daha sonra babasının Yüce Allah'a düşmanlığının ortaya çıkması nedeniyle İbrâhim (a.s.) bu düşüncesinden vazgeçmiştir.⁵³³

Kur'ân-ı Kerîm'de *“Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için neslimden bir kısmını Kâbe'nin yanında, ekin bitmeyen bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt ve meyvelerden onları rızıklandır! Umulur ki bu nimetlere şükrederler.”*⁵³⁴ buyrulmaktadır. İbrâhim (a.s.) Yüce Allah'ın emri doğrultusunda oğlu İsmâil'i ve hanımı Hacer validemizi Mekke'ye bırakmış, ardından Cenâb-ı Hakk'a dua ederek oradan ayrılmıştır. O'nun bu ayrılığının neticesinde Hacer validemizin yanında bulunan su ve yiyecekler azalmış, böylelikle o, çocuğunu susuz, yiyeceksiz bırakmamak ve bunları temin etmek için Safâ ile Merve tepeleri arasında gidip gelmiştir. Rasûlullah (s.a.s.)'in belirttiğı üzere insanların Safâ ile Merve arasında sa'y yapmaları bu durumdan kaynaklanmaktadır.⁵³⁵

⁵²⁹ Meryem 19/42-45.

⁵³⁰ Meryem 19/46.

⁵³¹ Meryem 19/47.

⁵³² el-En'âm 6/74.

⁵³³ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân, 5/161.

⁵³⁴ İbrâhîm 14/37.

⁵³⁵ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân, 4/457-458.

Nitekim bir annenin evladıyla ilişkisinde farklı yönler mevcuttur. Her anne evladını koruyabilmenin yöntemlerini çeşitli şekilde gösterir. Bu mânâda Hacer validemizin su ve yiyecek temini için koşuşturması bir anne için gayet doğaldır. Safâ ile Merve arasında gidiş dönüş olan sa'y ibadeti, arka planına baktığımızda esasında bir annenin evladının hayatta kalabilmesi için ortaya koymuş olduğu çabayı göstermektedir. Zira bu durum bizlere dinin hayatın içerisinde yaşanabilir olduğunu da göstermiş olmaktadır. Böylelikle Hacer validemizin insanı ve insanlığı yaşatmak üzere göstermiş olduğu bu gayretinin neticesinde Yüce Allah, onlara zemzemi ihsân etmiştir.⁵³⁶

İşte tüm bu hâdiselerden yola çıkarak şunu diyebiliriz ki çeşitli imtihanlara tâbi tutularak teslimiyetin en güzel şeklini göz önüne seren İbrâhim (a.s.) ve hanımı Yüce Allah'ın lütuflarına mazhar olmuşlardır. Görüldüğü üzere tereddütsüz bir teslimiyet ve tevekkül bizleri Cenâb-ı Hakk'ın ilâhî lütuflarına ulaştırır. Bu hususiyetleri sebebiyle Hacer validemizin de tüm insanlara model bir şahsiyet olarak takdim edildiği görülmüş olmaktadır.

Hiz. İbrâhim (a.s.)'ın hayatı geniş bir şekilde ele alınıp incelendiğinde O'nun tevhîd mücadelesindeki yeri ve önemi dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda o, insanları sabırla tevhîde davet etmiş, küfre karşı mücadele ederek en güzel teslimiyet örnekliğini de göstermiştir. Zira Hiz. İbrâhim gibi Yüce Allah'a dost olmak kolay değildir, bunu elde etmek çeşitli aşamalardan başarıyla geçmeyi gerekli kılar. Bu mücadelesindeki başarısını da öne çıkan hususiyetleriyle elde etmiştir.

Hiz. İbrâhim âyetler çerçevesinde belirtildiği üzere pek çok hususta insanlığa örnek olmuştur. Günümüz dünyasında insan ilişkilerinde Hiz. İbrâhim'in modellğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda İbrâhim (a.s.)'ın hayâtî önem taşıyan niteliklerini kendi hayatıyla özdeşleştiren iyi insan, güzel Müslüman bunları günümüz toplumuna da taşır. Böylelikle O, İbrâhim (a.s.) misali

⁵³⁶ Kadri Ziyaettin Coşan, "Hiz. İbrâhim'den Hiz. Muhammed'e Allah Teâlâ'ya Güvenme ve İtaat Etmenin Çağlar Üstü Neticeleri", Uluslararası Hiz. İbrâhim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu, ed. Atilla Yargıcı v.dğr., (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019), 1/345.

Hakk’a davette cesaretli bir duruş sergiler, yalnız kalsa dahi Nemrût’un ateşini söndüren, ateşi gülistâna çeviren Yüce Allah’ın yardımına güvenir ve O’na teslim olur.

Nitekim İbrâhim (a.s.)’ın ortaya koymuş olduğu teslimiyet kuru bir teslimiyetten öte, tüm sıkıntıları aşarak, elden gelen bütün çabayı göstermenin neticesinde oluşan bir teslimiyettir. Böylelikle O, kendisiyle bütünleşmiş, öne çıkan güzel vasıflarını insanlara tanıtarak tüm insanlığı aydınlatan bir etkiye sahip olmuştur.

2.3. İhlâsı ve Samimiyetiyle Model Hz. Mûsâ (a.s.)

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah yolundaki mücadelesi, ihlâsı ve samimiyetiyle öne çıkan örnek/model şahsiyetlerden bir diğeri de Hz. Mûsâ (a.s.)’dır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا

Âyet-i kerîmede “*Rasûlüm! Kitap’ta Mûsâ’yı da an. Gerçekten o ihlâs sahibi idi.*”⁵³⁷ buyrulmaktadır. O, sadece Allah için Yüce Allah’ın dinine ihlâsı ile bağlanan, tevhîd ehli bir kimse olmuştur.⁵³⁸

Mûsâ (a.s.)’ın sunmuş olduğu mesajları anlayabilmek için öncelikle onun Firavunla ve İsrâiloğullarıyla mücadelesini öğrenmek gerekir. Yüce Allah’a samimiyetle bağlanan Mûsâ (a.s.) ile Allah’a düşmanlıkta ileri gitmiş, şırmamış, azgın Firavun ile vermiş olduğu mücadele Kur’ân’da geniş bir yere sahiptir. Mûsâ (a.s.) döneminde Firavun, yönetimi elinde bulundurması sebebiyle burada yaşayan halkın her zaman kendisine itaat etmelerini, asla kendisine muhalefet edemeyecek konumda olmalarını sağlamış, onları çeşitli sınıflara bölmüştür. Bir kısım zümreyi güçsüz düşürerek oğullarını öldürtmüş, kızlarını ise sağ bırakmıştır. Burada zayıflatılan sınıf ile kastedilen ise İsrâiloğullarıdır.⁵³⁹

Hz. Mûsâ (a.s.) henüz dünyaya geldiği vakit sıkıntılarla karşılaşmıştır. O, Firavun’un ve kavminin eziyetlerine maruz kalmıştır. Zulümde ileri gitmiş olan

⁵³⁷ Meryem 19/51.

⁵³⁸ Ebu’l Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en- Nisâbü’rî el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri ‘l-Kitâbi ‘l-Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, (Beyrut: Dâru’l-Kalem ve Dâru’ş-Şâmiyye, 1415/1995), 1/683.

⁵³⁹ el-Kasas 28/4; er-Râzî, *Mefâtihu ‘l-Gayb*, 24/225.

Firavunla Hz. Mûsâ (a.s.) arasında hak ve bâtil mücadelesi yaşanmıştır. Mûsâ (a.s.) her dâim Firavun'u hakka, imana davet etmiştir. Firavun Hz. Mûsâ (a.s.)'ı kendi yanında büyüttüğünü fakat onun nankörlerden olduğunu söylemiştir. Mûsâ (a.s.) ise her zaman onun iman etmesini istemiş, kendisinin peygamberlik ile vazifelendirildiğini bildirmiştir.⁵⁴⁰

Mûsâ (a.s.) tebliğine devam etmiş, Firavun ise onu tehdit etmede ısrarcı olmuştur. Mûsâ (a.s.)'ın peygamberliğini ispat etmesi için delil göstermesini istemiş, bununla birlikte saltanatına güvenerek zulmüne de devam etmiştir.⁵⁴¹ Mûsâ (a.s.) ise Yüce Rabbimiz'e sığınmış, ona dayanmıştır.⁵⁴² Böylelikle Cenâb-ı Hak inkârcı topluluk karşısında Mûsâ (a.s.)'ı desteklemiş ve ona yardım etmiştir.

*“İman eden bir topluluğun yararlanması için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek şekliyle anlatacağız.”*⁵⁴³ Âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere kıssalarla gerçeklerin anlatılması mü'minlere fayda verirken inkârcılar bundan istifade edemez.⁵⁴⁴

Mûsâ (a.s.) Firavun'u Allah'ın varlığı ve birliğine çağırdığı vakit o kendisine önceki milletlerin durumlarının nasıl olacağını sormuştur.⁵⁴⁵ Mûsâ (a.s.) ise onlara ait bilgilerin Yüce Allah'ın katında bir kitapta yer aldığını belirtmiştir. Ardından Mûsâ (a.s.) *“Rabbim asla yanılmaz ve unutmaz”* demiştir.⁵⁴⁶

Bu âyetlerde Mûsâ (a.s.) ile Firavun mücadelesinde Mûsâ (a.s.)'ın davet ve tebliğine dikkat çekilmektedir. Nitekim Mûsâ (a.s.)'ın davet ve tebliği mü'minlere örnek gösterilmekte ve onların böyle bir durumda asla ümitsizliğe kapılmamaları gerektiğine işaret etmektedir. Zira Mûsâ (a.s.)'ın yılmadan vermiş olduğu bu mücadelesinden anlaşıldığı üzere hakka davet ve tebliğde çeşitli meşakkatlerle yüz yüze gelinmesi kaçınılmazdır. İşte bu noktalara temas edilerek mü'minlerin güçlü bir şekilde hareket etmeleri, üzüntüye kapılmamaları gerektiğinden bahsedilmiştir.

⁵⁴⁰ eş-Şuarâ 26/18-24.

⁵⁴¹ el-A'râf 7/115-118.

⁵⁴² el-A'râf 7/127-129.

⁵⁴³ el-Kasas 28/3.

⁵⁴⁴ en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, 1/853.

⁵⁴⁵ Tâhâ 20/51.

⁵⁴⁶ Tâhâ 20/52.

Cenâb-ı Hak, Firavun ve beraberindeki insanları cehenneme çağıran öncüler kıldığını belirtmiş, onların kıyamet günü kesinlikle yardım görmeyeceklerini beyan etmiştir.⁵⁴⁷ Firavun ile beraberindekiler zulüm işleme, inatla gerçeği inkâr etme, hakkı değil bâtilı savunma ve benzeri hususlarda sonraki nesillere kötü örnek olmuşlardır. Böylelikle kim onların izini takip edip, yolundan giderse sonu hüsrân olacak ve cehenneme atılacaktır.⁵⁴⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de zulmün kendisiyle özdeşleşmiş olduğu Firavun ve benzerlerine bir şekilde destek olan kimseler kınanmıştır. Ayrıca insanlar bu hususta ikâz edilmişlerdir.⁵⁴⁹

Mûsâ (a.s.) Firavun'un gerçekleştirmiş olduğu tüm kötülüklerden, mütekebbir davranışlarından Yüce Rabbimiz'e sığınmıştır.⁵⁵⁰ Yüce Allah, iman edenlere seslenerek Mûsâ (a.s.)'a sıkıntı ve dert verenler gibi olunmaması hususunda mü'minleri uyarmıştır.⁵⁵¹

Hiz. Mûsâ (a.s.)'ın hayatından anlaşılmaktadır ki ne kadar gayret edilirse edilsin kalplere imanı nakşedecek olan Cenâb-ı Hak'tır. Bu bağlamda model şahsiyet olan peygamberler gerekli çabayı göstermişlerdir. Yüce Allah da bu hususta onlara yardım etmiştir. Doğru yolu görmüş olsalar dahi inkârcılar inkârlarına, zâlimler zulümlerine devam etmişlerdir. Hakkı cesaretle haykırmaya devam eden Hiz. Mûsâ (a.s.)'ın karşısında Firavun adeta hakikati iştmeyen ve görmeyen bir rol üstlenmiştir. Böylelikle Firavun Firavunluğunda ısrar etmiştir.

Ayrıca bu kimselerin mal ve mülklerinden yoksun kalacaklarından duydukları endişe ile ellerine geçirdikleri gücü kullanarak zayıf kimselere yapmış oldukları zulümler görülmektedir. Firavun gibi zulümde ileri gitmiş olan böyle kimselere fırsat verilmemeli, bu kimselerin karşısında Mûsâ (a.s.) misali bir duruş sergilenmelidir. Tüm imkânları elinde bulundurarak gücünü zâlimlikten yana kullanan kimselere karşı sessiz kalınmamalıdır. Zira bu sessizlik bozulmadığı takdirde Firavun gibiler bu yaptıklarına devam edeceklerdir. Bu yapılanlar da elbette gün gelir bütün insanlığı

⁵⁴⁷ el-Kasas 28/41.

⁵⁴⁸ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 4/187.

⁵⁴⁹ el-Mü'min 40/36-39.

⁵⁵⁰ el-Mü'min 40/27.

⁵⁵¹ el-Ahzâb 33/69.

kuşatarak toplumların huzurunu kaçıır ve güzel bir hayatın yaşanması önünde engel oluşturur.

2.4. Şükür ve Sabırda Örnek Hz. Nûh (a.s.)

Hz. Nûh (a.s.) “ulû’l azm” peygamberlerdendir.⁵⁵² O, ilâhî hakikatleri kavmine tebliğ edebilmek için uzun süre mücadele veren bir peygamberdir:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

*“Andolsun ki biz Nûh’u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi.”*⁵⁵³

Hz. Nûh (a.s.)’ın uzun müddet vermiş olduğu mücadelesi, kavmiyle ve ailesiyle olan ilişkileri Kur’ân’da anlatılmaktadır.⁵⁵⁴ Nûh (a.s.) Kur’ân-ı Kerîm’de “kulumuz” olarak husûsî olarak zikredilmiştir.⁵⁵⁵ Ayrıca O, çok şükreden vasfıyla ön plana çıkan model bir şahsiyettir.⁵⁵⁶ Nûh (a.s.)’ın her şart ve koşulda şükretmesi sayesinde gemide yanında bulunanlar kurtarılmışlardır. O’nun şükretmesi tüm insanlığa örnek olarak takdim edilmiş ve insanlar böyle bir şükre yönlendirilmişlerdir.⁵⁵⁷

Hz. Nûh (a.s.) putperest bir kavme gönderilmiştir.⁵⁵⁸ Böylelikle Nûh (a.s.) sürekli olarak kavmini Cenâb-ı Hakk’a kulluk etmeye davet etmiş, bu hususta sabır göstermiştir.⁵⁵⁹ Nûh (a.s.)’ın bu noktadaki gayreti ve insanların kurtuluşunu düşünmesi iyi bir sona ulaşmaları için onlara şefkat, merhamet beslemesinden

⁵⁵² el-Ahkâf 46/35; el-Ahzâb 33/7.

⁵⁵³ el-Ankebût 29/14.

⁵⁵⁴ el-A’râf 7/59-64; et-Tevbe 9/70-73; eş-Şuarâ 26/105-122; Hûd 11/25-49; el-Mü’minûn 23/23-37.

⁵⁵⁵ el-Kamer 54/9.

⁵⁵⁶ el-İsrâ 17/3.

⁵⁵⁷ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 3/248; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, 604.

⁵⁵⁸ Nûh 71/23.

⁵⁵⁹ el-A’râf 7/59; Nûh 71/3; Hûd 11/25; el-Mü’minûn 23/3.

kaynaklanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh (a.s.)'ın rasûl,⁵⁶⁰ uyarıcı,⁵⁶¹ şükreden,⁵⁶² muhsin,⁵⁶³ mübârek⁵⁶⁴ gibi vasıflara sahip bir kul olduğu belirtilmiştir.

Hz. Nûh (a.s.) bütün peygamberler gibi öncelikle kavmini tevhide çağırıştır. Tevhîd merkezli mücadelesinde kavmi ona itiraz etmiş ve bu çağrıya karşılık vermemiş, ona eziyet etmeye devam etmişlerdir. Nûh (a.s.) kavminin istihzâ/alay etme tavrına muhatap olmuş, onlara uyarıcı olarak gönderildiğini yalnızca Allah'a kulluk etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁵ O'nun kavmiyle mücadelesi neticesinde kavmi onu sapıklıkla suçlamış, o ise onları Allah (c.c.) davet etmede ısrarcı olmuş, kendisinin Allah Teâlâ tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶⁶

Görüldüğü üzere Nûh (a.s.) kavmini öncelikle Yüce Allah'ın birliğine davet etmiş yalnızca Allah'a kulluk etmeleri gerektiğini onlara bildirmiştir. Kavmi inanmayıp inkârda ileri gidince âhiret gününün varlığından bahsederek yaptıklarının karşılığını göreceklerini onlara söylemiş, onları uyarmıştır. Ayrıca davet ve tebliğindeki kararlı, azimli tavrını sürdürmeye devam etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Nûh (a.s.)'ın uzun bir müddet yani 950 yıl boyunca insanları inanmaya çağırdığı belirtilmiş, bu konudaki gayretinden bahsedilmiştir.⁵⁶⁷ Bu kadar uzun bir yıl davette bulunması onun ne kadar sabırlı olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Nûh (a.s.) kavmini uzun bir süre tevhide davet etmesinin karşılığını göremeyince halini Allah Teâlâ'ya arz etmiştir. Bunun neticesinde Cenâb-ı Hak ondan bir gemi inşâ etmesini istemiştir. Daha sonra inananlar ile bu gemiye binmiştir: *"Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler."*⁵⁶⁸ Bu âyet-i kerîme ile Nûh (a.s.)'a inananlar ile bir türlü gerçekleri göremeyerek inanmamakta direnenlerin âkıbetine işaret edilmiştir. Bu âkıbet diğer insanlara da ibret niteliği

⁵⁶⁰ eş-Şuarâ 26/107.

⁵⁶¹ ez-Zâriyât 51/50.

⁵⁶² el-İsrâ 17/3.

⁵⁶³ es-Sâffât 37/80.

⁵⁶⁴ Hûd 11/48.

⁵⁶⁵ Hûd 11/25-26.

⁵⁶⁶ el-A'râf 7/59-61.

⁵⁶⁷ el-Ankebût 29/14.

⁵⁶⁸ el-A'râf 7/64.

taşımaktadır. Böylelikle Allah'ın yardımıyla hakkın sesinin muhakkak üstün geldiği ve tüm insanlığı kuşattığı görülmektedir.

Cenab-ı Hak, Hz. Nûh (a.s.)'dan sonra gelecek olan kimselere şu âyet-i kerîmeler ile onu örnek göstermektedir. *“Sonradan gelenler içinde ona iyi bir nâm bıraktık. Bütün âlemlerde Nuh’a selam olsun! İşte biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Zira o, bizim inanmış kullarımızdan idi.”*⁵⁶⁹ Âyet-i kerîme’de Allah Teâlâ’nın Hz. Nûh (a.s.)’ın adını zikretmesi onun teslimiyette de zirvede olduğunu göstermektedir.

Hz. Nûh (a.s.)’ın oğlunun inkârcılardan olduğu belirtilmektedir. O, oğlunun inanmayanlarla beraber olmasını istememiş, fakat oğlu tufan sırasında kendisini bir dağın koruyacağını belirterek inanmama hususunda direnmiş, suda boğulanlardan olmuştur.⁵⁷⁰ Ayrıca Nûh (a.s.) oğlum da ailemdendir buyurmuş, fakat Cenâb-ı Hak oğlunun yaptığı işin kötü olduğunu vurgulamasıyla ailesinden olmadığını bildirmiştir.⁵⁷¹ Bu bağlamda peygamberlerin yakınlarının dahi inanmayanlardan olabildiği ve onların bu hususta hak olana davetten başka ellerinden herhangi bir şeyin gelmediğini/gelemeyeceğini söyleyebiliriz. Nitekim kalbe imanı yerleştirecek olan muhakkak ki Allah Teâlâ’dır. Peygamberler bu hususta tebliğ ve davetle görevlidirler. Zira her şey Cenâb-ı Hakk’ın dilemesiyle gerçekleşir.

Nûh (a.s.) sadece oğluyla değil aynı zamanda eşiyle de inanç boyutunda imtihana tâbi tutulmuştur. Bu husus âyet-i kerîmede şöyle bildirilmektedir: *“Allah, inkâr edenlere, Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara ihanet ettiler. Eşleri Allah’tan gelen hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin! denildi.”*⁵⁷² Yüce Allah inanmayan kimselerin Müslümanlar ile aralarında akrabalık ve soy bağı bulunsa dahi bu hususun onlara fayda sağlamayacağını belirtmiş, bu konuda Nûh (a.s.) ile Lût (a.s.)’ın eşlerini misal göstermiştir. Zira onlar eşlerinin

⁵⁶⁹ es-Sâffât 37/78-81.

⁵⁷⁰ Hûd 11/42-43.

⁵⁷¹ Hûd 11/45-46.

⁵⁷² et-Tahrîm 66/10.

bilgilerini yaymak suretiyle peygamber olan eşlerine ihânet etmişlerdir. Bu bakımdan eşlerinin peygamberliği kendilerine hiçbir fayda sağlamamıştır.⁵⁷³

Nûh (a.s.)'ın sabrı, davetinde takip etmiş olduğu metod Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette belirtilmiştir.⁵⁷⁴ Ayrıca Nûh (a.s.) vermiş olduğu mücadele sonrasında inanmayanların günahlarından dolayı üzüntü duymaması noktasında Yüce Allah tarafından şu âyet ile teselli edilmiştir: *“Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte oldukları günahlardan dolayı üzülmeye.”*⁵⁷⁵

Netice itibariyle Nûh (a.s.)'ın vermiş olduğu mücadelenin yıllar boyu sürmesi onun bu gayretinde yılgınlığa düşmesine sebep olmamıştır. Zira o, bu mücadelesini daha bir azim ve kararlılıkla sürdürmüş, bu yolda çeşitli sıkıntı ve eziyetlerle karşılaşmıştır. Böylelikle güçlülere karşı göstermiş olduğu “sabır” onunla özdeşleşmiştir. O, bu yoldaki gayretini Yüce Allah'ı hoşnut etmek üzere samimiyet ve kararlılıkla ortaya koymuştur. Göstermiş olduğu bu çabanın neticesinde Allah Teâlâ onun kavmine gereken karşılığı vermiş ve mücadelesinde onu desteklemiştir. İşte bu noktada Nûh (a.s.)'ın uzun bir süre vermiş olduğu mücadele tüm insanlığın önünü açmaktadır. Böylelikle Müslümanların her şart ve koşulda umutlarını diri tutması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Nûh (a.s.)'ın örnekliğinde onun ortaya koymuş olduğu insanî ve ahlâkî vasıfları günümüz dünyasına aktarmak büyük önem taşır. Nûh (a.s.)'ın yaşadığı toplumda meydana gelen ahlâkî tahribat aynı şekilde şu an günümüzde de yaşanmaktadır. Zira burada değişen insanlar ve toplumlardır fakat cereyan eden hâdiseler ise o zamandan günümüze kadar geçen farklı toplumlarda benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda insanî ve ahlâkî değerlerin zarar gördüğü/görmeye başladığı modern çağda bu değerlerin gerçek mânâsını yeniden kazanması Nûh (a.s.)'ın ilâhî öğretilerine dikkat çekilmesiyle gerçekleşebilir.

⁵⁷³ en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't Te'vil*, 1/1240-1241.

⁵⁷⁴ Nûh 71/7-9; Hûd 11/49; Nûh 71/2-5.

⁵⁷⁵ Hûd 11/36.

Nûh (a.s.) ile aynîleşmiş olan “şükür” ve “sabır” vasıfları ile bunlar üzerinden verilmek istenen mesaj hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Çünkü Nûh (a.s.) model bir toplum oluşturmaya gayret göstermiştir. O’nun davetinde vurgulamış olduğu temel ilkeler olan bu vasıflar model bir toplumun ayrılmaz unsurlarındandır. Şüphesiz bu unsurlar içtimâî bağların oluşumunda önemli bir etkidir. O’nun bu mânâdaki rolüne de işaret etmek gerekir.⁵⁷⁶ Hz. Nûh (a.s.)’ın bir ömür sürdürmüş olduğu mücadelesindeki azmi, kararlılığındaki örnek tutumu tüm insanlığa ve topluma etki eden niteliklere sahiptir.

2.5. İffetin Eşsiz Örnekliğiyle Saraydan Zindana Hz. Yûsuf (a.s.)

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Yûsuf (a.s.)’ın öne çıkan birçok vasfından bahsedilmektedir. O, ihlâslı bir kimse,⁵⁷⁷ rüya yorumlama bilgisi⁵⁷⁸ ile ilim ve hikmete sahip⁵⁷⁹ olan model bir şahsiyettir. Yûsuf (a.s.)’ın hayatı Kur’ân’da “ahsenü’l-kasas” (أَحْسَنُ الْقَصَصِ) (kıssaların en güzeli) olarak ifade edilmektedir.⁵⁸⁰

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمُتَلَكِّمِينَ

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede “Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır.”⁵⁸¹ buyurarak Yûsuf (a.s.)’ın hayatının önemine işaret etmektedir. Hz. Yûsuf (a.s.) ve kardeşlerinin kıssalarında sorup öğrenmek isteyenler için Allah’ın yüceliğine dâir pek çok işaretler bulunmaktadır. Zira buradaki ibretlere ancak soranlar, arayanlar ulaşabilir ve bunlardan yararlanabilirler, diğerlerinin bundan faydalanması mümkün değildir.⁵⁸²

Kur’ân-ı Kerîm’de Yûsuf (a.s.)’ın çocukluk döneminden itibaren hayatının her aşamasına yer verilmektedir. Hz. Yûsuf (a.s.) hayatı boyunca birçok imtihandan geçmiştir. Yûsuf (a.s.)’ın imtihan süreci kardeşlerinin ona kıskançlık beslemesi ile

⁵⁷⁶ en-Nahl 16/122; eş-Şuarâ 26/106-109; eş-Şuarâ 26/124-127.

⁵⁷⁷ Yûsuf 12/24.

⁵⁷⁸ Yûsuf 12/21.

⁵⁷⁹ Yûsuf 12/22.

⁵⁸⁰ Yûsuf 12/3.

⁵⁸¹ Yûsuf 12/7.

⁵⁸² Ebussuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Amadî, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 4/255.

başlar. Bu süreç kardeşlerinin onu kuyuya atması, onun kuyudan çıkarılması ardından evinde hizmetinde bulunduğu vezirin eşiyle geçirmiş olduğu nefis imtihanı, bunun neticesinde iftira ile zindana atılmasıyla devam etmiştir. Böylelikle onun hayatının her kısmına ayrı ayrı dikkat çekilmiştir.

Yûsuf (a.s.) on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görmüş olduğu rüyasını babasına anlatmış, babası da bu rüyayı kardeşlerine anlatmaması hususunda onu uyarmıştır.⁵⁸³ Yûsuf (a.s.)'ın babası Yakûb (a.s.)'ın oğluna rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tembihleme sebebi kardeşlerinin kıskançlık duyarak ona karşı daha da düşmanca bir tavır almalarından endişe etmesidir. Zira onlar Yûsuf (a.s.)'a bozuk karakterleri nedeniyle her türlü kötülüğü yapabilirlerdi.⁵⁸⁴

Ayrıca âyette Cenâb-ı Hak Yûsuf (a.s.)'a nimetini tamamlayacağını da belirtmiştir.⁵⁸⁵ “Nimetini tamamlama” ifadesiyle Yüce Allah'ın ona en yüce nimet olan peygamberlik ve bununla beraber devlet yönetme yetkisini de vermiş olmasının kastedildiği görülmektedir.⁵⁸⁶ Âyet-i kerîmede Yûsuf (a.s.)'ı Yüce Allah'ın seçeceği ve ona görülen rüyaların yorumunu öğreteceği bildirilmiştir.⁵⁸⁷ Yûsuf (a.s.)'a rüyaları yorumlama kabiliyetinin verilmesiyle aynı zamanda hayatta karşılaşılan problemleri idrâk etmesi, bunların çözümünü sağlaması ve gerçeği kavrama yeteneğinin de kendisine verileceği ifade edilmektedir.⁵⁸⁸

Yakûb (a.s.) oğulları Yûsuf ve kardeşi Bünyâmin'e, daha fazla sevgi göstermekteydi.⁵⁸⁹ Yakûb (a.s.)'ın Yûsuf'a duymuş olduğu sevginin ileri bir boyut taşınması onun dürüstlüğü ve kabiliyetiyle ön planda olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca o, diğer oğullarını karakter olarak beğenmemektedir.⁵⁹⁰

Nitekim kardeşleri, Yûsuf (a.s.)'ı kıskançlıkları neticesinde öldürmemiş fakat onu bir kuyuya atmaya karar vermişlerdir.⁵⁹¹ Böylelikle şunu diyebiliriz ki; buradaki

⁵⁸³ Yûsuf 12/4-5.

⁵⁸⁴ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/441.

⁵⁸⁵ Yûsuf 12/6.

⁵⁸⁶ Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/217.

⁵⁸⁷ Yûsuf 12/6.

⁵⁸⁸ Karaman, v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/217.

⁵⁸⁹ Yûsuf 12/8.

⁵⁹⁰ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/443.

⁵⁹¹ Yûsuf 12/10.

düşünce hevâ ve hevesiyle hareket eden, dinden de tamamen kopmak istemeyen kişilerin psikolojisini yansıtmaktadır. Bu kimseler günah bir fiili işlerken öncelikle kendileri için engel olarak gördükleri unsurları yok etmek isterler. Bu durumu gerçekleştirmek için de vicdanlarının sesini bir müddet sustururlar. İşte Hz. Yûsuf'un kardeşleri de öncelikle Yûsuf engelini ortadan kaldırmak isteyen ardından da bu günahlarına tevbe ettikten sonra iyi bir insan oluruz anlayışına sahip olan kimselerdir.⁵⁹²

Kardeşlerinin müşterek kararlarıyla kurmuş oldukları tuzak neticesinde kuyuya atılan Yûsuf (a.s.)⁵⁹³ oradan geçmekte olan kervandaki sucular tarafından kurtarılmıştır.⁵⁹⁴ Kuyudan kurtulan Yûsuf (a.s.) düşük ücret karşılığında Mısırlı bir kişiye satılmıştır. Bu kimse onlara bir fayda sağlaması ya da onu evlat edinmek istemesi gibi düşüncelerle hanımına Yûsuf (a.s.)'a iyi bakmasını tembihlemiştir.⁵⁹⁵ İşte tüm bu yaşananlardan sonra Yûsuf (a.s.) olgunluk çağına ulaşmış ve Yüce Allah da kendisine hükmetme yetkisi ve ilim verir. Nitekim güzel davrananların bu şekilde mükâfatlandırıldığı da belirtilmiştir.⁵⁹⁶ Burada geçen "hüküm verme yetkisi ve ilim ile" Yûsuf (a.s.)'a peygamberlik ile ilim, peygamberlikten önce ise akl-ı selîm ile ilim ya da anlayış kabiliyeti ve ilim verildiği şeklinde farklı görüşler zikredilmiştir. Âyet-i celîlede geçen güzel davrananların ödüllendirilmesi ise Hz. Peygamber (s.a.s.)'e teselli ve mânevî güç verme niteliğindedir. Zira Yüce Allah nasıl ki Yûsuf (a.s.)'ı kardeşlerinin kötülüklerinden koruyup onu en yüksek konuma çıkarmışsa Rasûlullah (s.a.s.)'i de koruyarak onu en yüce mertebeye ulaştırmış, İslâm dinini onun (Rasûlullah) vasıtasıyla hâkim kılmıştır.⁵⁹⁷

Yûsuf (a.s.) nefsânî bir imtihanla karşılaşmış ve bu hususla ilgili birçok kez sınanmıştır. Bu sınanmanın neticesinde her zaman ilâhî irade ile hareket etmiş, Yüce Allah'ın yasaklamış olduğu fiillerden uzak durmuştur. Nitekim evinde bulunduğu hanım kendisine meyletmiş, ondan faydalanmak istemiştir.⁵⁹⁸ Kadının Yûsuf (a.s.)'a eğilimi neticesinde Cenâb-ı Hakk'ın delilini görmesiyle Hz. Yûsuf ondan uzak

⁵⁹² el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/445.

⁵⁹³ Yûsuf 12/15.

⁵⁹⁴ Yûsuf 12/19.

⁵⁹⁵ Yûsuf 12/20-21.

⁵⁹⁶ Yûsuf 12/22.

⁵⁹⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 4/341.

⁵⁹⁸ Yûsuf 12/23.

durmuştur, bu delili görmeseydi o da kadına meyledecekti.⁵⁹⁹ Yûsuf (a.s.)’ın kadına meyletmesi yaratılıştan gelen fitrî bir özellik sebebiyledir. Yoksa burada zinâyâ yönelmek istemesi gibi bir düşünce anlaşılmamalıdır. Bu şekilde yaratılıştan gelen bir eğilimden insan sorumlu değildir. Ancak insan, bu meylinin neticesinde nefsinin denetim altına almayarak fiilî olarak bunu gerçekleştirirse bundan yükümlüdür. Böyle bir hususla karşılaşan insanın kendi kontrolünü sağlaması, güçlü bir irade göstermesi, ise Yüce Allah tarafından takdir edilmeye lâyıktır.⁶⁰⁰

Yaşanan bu hâdiseden sonra evin hanımı istediğini elde edemeyince Yûsuf (a.s.)’a iftirada bulunmuş, isteğine karşılık vermediği takdirde onu zindana atmakla tehdit etmiştir.⁶⁰¹

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ

وَأَكُنُّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

Yûsuf (a.s.) bu istek karşısında Yüce Allah’a şöyle seslenmiştir: “*Ey Rabbim! Zindan bunların benden istediği şeyden daha iyidir. Eğer onların bu hilelerini benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve Cahillerden olurum.*”⁶⁰²

Rasûlullah (s.a.s.) “Yüce Allah’ın yedi sınıf insanı kıyâmet gününde arşının gölgesinde bulunduracağını bildirirken, bunlardan birinin de mevki sahibi güzel bir kadının davetine karşılık ‘ben Allah’tan korkarım’ diyerek uzaklaşan kimseler olduğunu ifade etmiştir.”⁶⁰³

Cenâb-ı Hak Yûsuf (a.s.)’ın duasını kabul ederek kadınların hilesini ondan uzaklaştırır.⁶⁰⁴ İhlâs ve samimiyetle yapmış olduğu duanın neticesinde Yüce Allah onun duasını kabul eder.⁶⁰⁵ Böylelikle Yûsuf (a.s.) kadınların teklif etmiş olduğu gayri ahlâkî isteklerini gerçekleştirmektense zindana girmeyi tercih etmiştir. Yüce Allah’a

⁵⁹⁹ Yûsuf 12/24.

⁶⁰⁰ el-Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 3/160.

⁶⁰¹ Yûsuf 12/25, 32.

⁶⁰² Yûsuf 12/33.

⁶⁰³ Buhârî, “Ezân”, 36; Müslîm, “Zekât”, 91.

⁶⁰⁴ Yûsuf 12/34.

⁶⁰⁵ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli-Âyi’l-Kur’ân*, 4/352.

yalvarması ve yakarmasıyla bu tuzaklardan kurtulmuş, iffetini ve temizliğini muhafaza etmeyi başarmıştır. Onların çağırdıkları şey kınanmış ve haram kılınmıştır. Dolayısıyla bu fiilin gerçekleştirilmesi âhirette de azâbı gerektirir. İnsanın bu çirkin fiilden kendini koruması, ondan sakınması dünyevî ve uhrevî güzel kazanımlara vesiledir. Böyle bir çirkinliğe düşmemek için insan dâima Allah Teâlâ'ya yalvarmalıdır. Ayrıca bu hususta her türlü sıkıntılar göze alınmalıdır. Zira bunun neticesi güzelliklere yol açar.⁶⁰⁶

İşte görüldüğü üzere Yûsuf (a.s.) için tuzaklar hazırlanmış, şartlar onu günah işlemeye çağırmaktadır. O, bu günahlar karşısında güçlü bir şekilde durmuş, takvâsıyla örnek bir tutum sergilemiştir. Zorlu bir imtihan neticesinde göstermiş olduğu bu takvâsı onda asla kibir hissi uyandırmamıştır.⁶⁰⁷

Yûsuf (a.s.) suçsuz olduğu ortaya çıktığı halde zindana atılmıştır. O, oradakileri Allah'ın varlığı ve birliğine çağırmış, yalnızca ona kulluk etmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰⁸ İsmen duyulduğu vakit olumsuz, şer olan bir hususu çağrıştıran zindan Yûsuf (a.s.) için hayra vesile olmuştur. O, zindanda insanları Hakk'a davet etmiştir. Görüldüğü üzere bazen şer gibi görünen şeylerin ardından bizim tahmin edemeyeceğimiz hayırlı olan güzellikler ortaya çıkabilir.

Netice itibariyle insanın dünyevî hayatta muhtelif imtihanlardan geçmesi kaçınılmazdır. Zira bu hususta sakınmamız ve dikkat etmemiz gereken unsurlar Yüce Allah tarafından belirlenmiştir. Sınandığımız zorlu durumlar karşısında yukarıda belirtmiş olduğumuz birçok noktada Yûsuf (a.s.)'ın hayatı ve onun bu doğrultuda ortaya koymuş olduğu örnek davranışları hatırıma gelmelidir. Nitekim Yûsuf (a.s.)'ın nefis mücadelesindeki çabası sonucunda başarılı olması, iffetten, hayâdan, edepten yana bir tavır ortaya koyması tüm insanlık adına önemli mesajları içermektedir. Bu mesajların doğru bir biçimde algılanması ve uygulanması günümüz toplumunda önem arz etmektedir. Dolayısıyla zorlu bir hayatın içerisinde dahi ilâhî iradeye bağlı bir duruş sergilemek, doğru olan yoldan sapmamak büyük önem taşır.

⁶⁰⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 3/1559-1560.

⁶⁰⁷ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/457.

⁶⁰⁸ Yûsuf 12/35, 38-40.

Yüce Allah’a inanan, dayanan, güvenen kulların karşılaşmış olduğu zorluklar neticesinde dahi Yûsuf (a.s.) gibi kuyudan ve zindandan tekrar Yûsuf olarak çıkabilmesi mümkündür. Böylelikle Yûsuf (a.s.)’ın hayatında karşılaşmış olduğu sıkıntı ve zorluklar neticesinde Yüce Allah’ın ilâhî tecellilerine kavuşmuş olduğu görülmektedir. O, şan, şöhret sahibi kimselerin arzu ve istekleri karşısında nefsi arzularına yenik düşmemiş, şeytana uymamış, edebin, iffetin, ahlâkın en üstün hâlini göstermiş örnek bir şahsiyettir. O’nun hayatını örnek alan iyi insan, güzel Müslüman bu doğrultuda yaşaması neticesinde çeşitli güzelliklere kavuşur.

İffet ve edebin kendisiyle bütünleştiği örnek/model insan Yûsuf (a.s.)’ın şu duasını şiâr edinmenin gerekliliği de ortaya çıkmaktadır: “...*Ey Rabbim! Beni Müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!*”⁶⁰⁹ Ayrıca imtihana tâbi olduğunda Yûsuf (a.s.)’ın babası Yakûb (a.s.)’ın üzüntüsünü ve derdini yalnızca Allah’a arz etmesi hâli de unutulmaması gereken örnek bir tavır olarak karşımızda durmaktadır.⁶¹⁰

2.6. Sabır ve Tahammül Timsali Hz. Eyyûb (a.s.)

Hz. Eyyûb (a.s.) Kur’ân-ı Kerîm’de ilâhî vahye muhatap kılınmış “sabır ve tahammülde” insanlığa model olarak sunulmuş bir peygamberdir.⁶¹¹

Eyyûb (a.s.) çeşitli boyutlarda ilâhî imtahanlara tâbi tutulmuştur. O, bunların neticesinde sabır, teslimiyet ve tevekkülün en güzel örnekliğini göstermiş model bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmıştır. Zira insanın türlü aşamalardan geçerek sınava tâbi tutulması gayet tabiidir. Bu bağlamda imtihanın içerisinde yer alan belâ ve musibetlere katlanmak da meşakkatli bir süreçtir. Bu zorlu yolda Cenâb-ı Hak Eyyûb (a.s.)’ı malıyla, eviyle, evlatlarıyla ve hastalığıyla sınamıştır. Bu sınanmaların sonucunda Eyyûb (a.s.) asla isyan etmeyerek yönünü Allah (c.c.)’tan çevirmemiş bilakis Allah Teâlâ’nın takdir etmiş olduğu durumlara rıza gösterip muttakî olmaya devam etmiştir. Sabır, şükür, teslimiyette insanlara güzel bir örnek olmuştur. Varlık sahibi olduğu

⁶⁰⁹ Yûsuf 12/101.

⁶¹⁰ Yûsuf 12/86.

⁶¹¹ en-Nisâ 4/163; el-En’âm 6/84; el-Enbiyâ 21/83-84; Sâd 38/41-44.

zamanlarda göstermiş olduğu tavır ne ise çeşitli musibetlerle karşılaşmış olduğu vakit göstermiş olduğu tavrı da asla değişmemiştir.

“Sabır” gibi güzel bir haslet, içerisinde tevekkül, teslimiyet ve şükrü de barındırır. İşte tüm bu hasletlerin kendisinde bütünlük arz ettiği örnek/model insan Eyyûb (a.s.) olmuştur. O’nun bu güzel meziyetlere sahip olması sebebiyle şeytanın ona sürekli vesvese vermiş olduğu âyet-i kerîmede şöyle beyan edilmiştir:

وَاذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ

“*Rasûlüm Kulumuz Eyyûb’u da an. O, Rabbine: Doğrusu şeytan bana bir sıkıntı ve eziyet vermektedir, diye seslenmişti.*”⁶¹² Eyyûb (a.s.)’ın buradaki seslenişiyle şeytanın ona vesvese vermesi, onu isyana zorlaması, baskı altına almaya çalışmasından bahsedilmektedir. Böylelikle bu âyet Eyyûb (a.s.)’ın şeytanın baskısı sebebiyle sıkıntıda olduğunu ve bu durumla mücadele ettiğini göstermektedir.⁶¹³

Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.s.)’e bu âyet ile tesellide bulunmuş olabilir. Böylelikle O’na Eyyûb (a.s.)’ın karşılaşmış olduğu belâ ve musibetler örnek gösterilmiştir. Dünyevî hayatta karşılaşılan durumlar insandan insana farklılık göstermektedir, insanın başına gelen sıkıntı veren hususlara sabredebilmesini daha iyi anlayabilmek için bu kimselerin durumuna dikkat çekilmek istenmiştir.⁶¹⁴

Eyyûb (a.s.)’ın daha sonra bildirilen ilâhî emri yerine getirmesiyle şifaya kavuştuğu görülmektedir. “*Ayağını yere vur! İşte sana hem yıkanacak hem de içilecek soğuk bir su dedik.*”⁶¹⁵ Bu suyla Eyyûb (a.s.) şifaya kavuşmuştur. Cenâb-ı Hakk’ın isteğiyle ayağını yere vurmuş ve oradan çıkan suyu içmesi yahut bedenini yıkamasıyla da hastalığından kurtulmuştur.⁶¹⁶

Eyyûb (a.s.)’ın hayatında akıl sahibi kimseler için alınacak dersler ve ibretler vardır.⁶¹⁷ İnsanoğlu hangi hâl üzere olursa olsun Allah’tan ümidini kesip asla isyan

⁶¹² Sâd 38/41.

⁶¹³ Karaman, v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/584.

⁶¹⁴ er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 26/211.

⁶¹⁵ Sâd 38/42.

⁶¹⁶ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 5/79.

⁶¹⁷ Sâd 38/43.

etmemelidir. Zira hayır ve şerrin yaratıcısı Allah Teâlâ olduğuna göre iyiden kötü hâle kötüden iyi hâle insanı dönüştürecek olan da Yüce Allah'tır. Bu durumda akıl sahibi kimseye düşen ise umduğunu Allah (c.c.)'tan beklemesidir.⁶¹⁸

وَحُذِّ بِيدِكَ ضِغْنًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ

Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hak "...Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı bir kul olarak bulduk. O, ne güzel kuldu, dâimâ Allah'a yönelirdi."⁶¹⁹ buyurarak Eyyûb (a.s.)'ın sabır gibi güzel bir hasletle ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Böylelikle o, Cenâb-ı Hak'ın övgüsüne mazhar olmuştur.

Eyyûb (a.s.) her dâim şifa bulmak için Cenâb-ı Hak'a "...Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisin, diye niyâz etmiştir"⁶²⁰ "Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik."⁶²¹ Ayrıca Yüce Rabbimiz Eyyûb (a.s.)'ın bu güzel sabrı neticesinde mükâfatlandırıldığını da belirtmiştir.⁶²²

Hiz. Eyyûb (a.s.) belâ ve musibetlere karşı sabretmesiyle ve tahammül gösterip teslim olmasıyla tüm insanlığa model olmuştur. Şüphesiz sabır ve tahammülün zirvesini yaşayan Eyyûb (a.s.)'ın hayatından çıkarabilecek dersler, örnek alınabilecek pek çok husus mevcuttur. O'nun hayatında görüldüğü üzere şeytanın vesveselerine aldanılmaması ve bu yolda kararlılık gösterilmesi gerekir. Ayrıca Eyyûb (a.s.) ile sabır, teslimiyet ve tevekkül ehli insanların Allah Teâlâ'nın lütfuna nâil olduğu da görülmektedir. Çünkü dünyevî hayatta karşılaşılan meşakkatlere sabır ve tahammül göstermek insanlara büyük sıkıntılar vermiş olmasına rağmen uhrevî hayatta ilâhî tecellilere ulaşılmasına imkân sağlar.

Dünyevî hayattaki sevginin tezâhürlerine baktığımız vakit sevilen kişiye büyük bir değer verildiği ve ondan gelen her türlü sıkıntıya katlanıldığı görülmektedir. Oysaki

⁶¹⁸ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 5/79.

⁶¹⁹ Sâd 38/44.

⁶²⁰ el-Enbiyâ 21/83.

⁶²¹ el-Enbiyâ 21/84.

⁶²² el-En'âm 6/84.

esas olan Cenâb-ı Hakk'tan gelen sıkıntılara şikâyet etmeden sabredebilmektir. Eyyûb (a.s.)'ın örnekliğinde görüldüğü üzere Yüce Allah, kendisinden gelen sıkıntılara katlanan kullarına merhamet ve şefkat nazarıyla yaklaşmış ve onlara en güzel lütufları bahşetmiştir. Bu mânâda Eyyûb (a.s.)'ın imtihan boyutundaki eziyetlere katlanması, sabır göstermesi Yüce Allah'a olan sevgisinin ve bağlılığının neticesidir. İşte bu noktada Allah Teâlâ'nın sevgisine mazhar olabilmenin yolu ondan gelenlere rıza gösterilmesinden geçtiği görülmektedir. Bu da ancak sağlam bir teslimiyet ve tevekkülü gerektirir.

2.7. Hayat Bahşeden Öğütleri ile Hz. Lokmân (a.s.)

Kur'ân-ı Kerîm'de model şahsiyet olarak karşımıza çıkan Hz. Lokmân (a.s.)'ın öğütleri ve bunların muhtevası mü'minlere örnek olması açısından mühim bir yer teşkil etmektedir. Hz. Lokmân (a.s.)'ın bu tavsiyeleri insanın ve toplumun şekillenmesine de önemli katkılar sunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bildirdiklerine baktığımız vakit bazı toplumların helâk sebebinin verilen öğütleri dinlememekten kaynaklandığı görülmektedir. *“Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.”*⁶²³ âyet-i kerîmesinde belirtildiği üzere öğüt vermenin mü'minler üzerindeki etkisine işaret edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Lokmân Sûresi'nin 13. âyet-i kerîmesiyle Lokmân (a.s.)'ın evladına olan öğütleri yer almaktadır. Lokmân (a.s.) evladına ilk olarak Allah Teâlâ'ya ibadet etmesini, ona hiçbir şeyi ortak koşmamasını tavsiye etmiştir. Daha sonra O, şirkin büyük bir zulüm içerdiğini belirtmiştir. Böylelikle oğlunun şirkten uzak durmasını istemiştir.⁶²⁴ Zira onun, bu hususu ifade ederken ki *“yavrucuğum (يَا بُعَى)”* hitabı da dikkat çekicidir. *“Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”*⁶²⁵ Şirk koşmak Cenâb-ı Hakk'a karşı adâletsizliği de ifade etmektedir. Nitekim insanın hayatını idâme etmesi için Yüce Allah insana çeşitli nimetler sunmuştur. İşte, insanın kendi hayatına hiçbir

⁶²³ ez-Zâriyât 51/55.

⁶²⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/336.

⁶²⁵ Lokmân 31/13.

katkısı bulunmayan varlıkları Allah’a ortak koşması O’na karşı yapılmış en büyük adâletsizliktir.⁶²⁶

Yukarıda zikretmiş olduğumuz âyetin ardından ise Lokmân (a.s.) oğluna anne ve babaya iyiliği tavsiye etmiştir:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفَصَّالَهُ فِيَ عَامَيْنِ

أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”⁶²⁷

Belirtmiş olduğumuz âyet-i kerîme ile annenin çeşitli meşakatlere katlanarak evladını bedeninde taşıması anlatılır. Ayrıca Mücâhid’in naklettiğine göre bu durum çocuğun güçsüz olması sebebiyle anneye vermiş olduğu sıkıntıyı ifade eder. Cenâb-ı Hak çocuğun yetişmesi esnasında annenin çekmiş olduğu sıkıntıları belirtir. Yüce Allah’ın bunu belirtmesinin sebebi annenin çocuk üzerinde gerçekleştirmiş olduğu iyiliklerin hatırlatılması içindir.⁶²⁸ Âyet-i kerîmedeki “dönüş banadır” ifadesiyle hesabın görülmesi hususunun Allah Teâlâ üzerinde olduğu belirtilmiştir. Böylelikle Cenâb-ı Hak katında anne-babaya iyilik hususuna riâyet etmeyenlerin hesabının muhakkak görüleceği kastedilmiştir.⁶²⁹

Allah Teâlâ kendisine şükredilmesinden hemen sonra anne babaya şükredilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim Yüce Allah kullarını yaratmış ve onlara çeşitli nimetler bahşetmiştir. Bu doğrultuda Allah Teâlâ hakiki mânâda olmasa bile anneye bu duruma benzer bir özellik vermiştir. Annenin evladını bedeninde taşıması, onun beslenmesini, bakımını gerçekleştirmesi ile Yüce Allah’ın da kullarına karşı bu hususları yerine getirmesi sebebiyle bu iki durum arasında bağlantı kurulmuştur. Bir

⁶²⁶ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 4/329.

⁶²⁷ Lokmân 31/14.

⁶²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 6/336.

⁶²⁹ en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t Te’vil*, 907.

çocuğun var olmasının hikmeti gerçek mânâda Allah Teâlâ'dandır. Fakat mecazî anlamda var olmasının kaynağı ise anne ve babasıdır. Bundan dolayıdır ki Yüce Rabbimiz “bana, ana-babana şükret” ifadesiyle önce kendisine ardından ana-babaya şükredilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunlara şükretmesinin mükâfatının da kendisine ait olduğunu belirtmiştir.⁶³⁰ Bu itibarla şunu diyebiliriz ki anne ve babanın evladı üzerindeki hakları göz ardı edilemez. Çünkü; anne ve baba evladının büyütülmesi, yetiştirilmesi hususunda müşterek bir sorumluluğu üstlenmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *“Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”*⁶³¹ Eğer anne babanın tutumunda Allah Teâlâ'ya itaatten uzaklaştırma gibi bir husus bulunmuyorsa onlara karşı iyilikle muamele etmek esastır.⁶³² Bu âyet-i kerîme Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.)'ın Müslüman olduktan sonra annesinin ona karşı vermiş olduğu tepki üzerine nâzil olmuştur. Zira annesi bu durumunun devam etmesi karşısında ona yeme ve içme fiillerinden uzak duracağını söylemiştir. Böylelikle annesi yeme ve içmeden uzak kalarak onun dininden dönmesini beklemiştir. Fakat Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.)'ın bu durumda kararlılık göstermesi neticesinde annesi böyle bir davranışı terk etmiştir. İşte tüm bunların zikredilmesinden sonra Allah'ın emirlerinin dışına çıkılmasını isteme hususunda anne ve babaya itaat edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca onlara karşı itaat ancak iyiliklerde söz konusudur.⁶³³ Görüldüğü üzere bu âyet-i kerîme anne-babaya itaat etmenin sınırlarını da çizmiş olmaktadır.

⁶³⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/147.

⁶³¹ Lokmân 31/15.

⁶³² er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 25/148.

⁶³³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/128.

Lokmân (a.s.) nasihatlerine şöyle devam etmektedir:

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا

اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

“Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”⁶³⁴ Lokmân (a.s.) bu âyet ile oğluna şunları hatırlatmaktadır; işlenen şeyin miktarı ne kadar küçük olursa olsun Allah Teâlâ katında günah ve zulümler açığa çıkarılacaktır. Kıyamet gününde yapıp edilen her şey hayır ve şer olarak karşımıza getirilecektir.⁶³⁵ Yapılan tüm iyilik ve kötülük çok ufak bir miktarda, gizli bir yerde dahi olsa Cenâb-ı Hak bunu muhakkak bilir. Zira Allah Teâlâ’nın bu gizliliklere ulaşması gayet kolaydır.⁶³⁶

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ

إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”⁶³⁷

Burada Lokman (a.s.) oğluna nasihat ederken “sabrı” ön plana çıkarmıştır. Zira “iyiliği emredip kötülükten men etmek” meşakkatli bir vazifedir. Çünkü bu hususta insanın pek çok eziyetle karşılaşması muhtemeldir. Bununla oğlunun karşılaşacağı musibetleri tahmin eden Lokmân (a.s.) oğluna sabretmesini emretmiştir.⁶³⁸ Bu yolda karşılaşılan zorluklarla mücadele etmek aciz ve korkak kimselere göre değildir. Zira bunu gerçekleştirmek cesur olmayı gerektirir.⁶³⁹

⁶³⁴ Lokmân 31/16.

⁶³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, 6/337-338.

⁶³⁶ el-Beydâvî, *Envâru 't-Tenzîl ve Esrâru 't-Te'vîl*, 4/215.

⁶³⁷ Lokmân 31/17.

⁶³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, 6/338.

⁶³⁹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 4/331.

Kötü ve çirkin bir haslet olan, örnek bir Müslüman olma yolunda engel teşkil eden vasıflardan “kibir” üzerine dikkatler çekilmiştir. “*Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.*”⁶⁴⁰ Âyet-i kerîmesinde ise kibirli ve kendini üstün gören insanların davrandığı gibi insanlardan yüz çevrilmemesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁴¹ Anlaşıldığı üzere Cenâb-ı Hakk’ın asla razı olmadığı davranış olan kibirden sakınmak gerekmektedir.

İnsanın yürüyüşünde mûtedil bir çizgide olması, zarâfet göstermesi gerekir. “*Yürüyüşünde tabî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.*”⁶⁴² Yürüyüşte orta bir hızla yürümek gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) hızlı bir biçimde yürümenin kişinin vakarını gidereceğini belirtmiştir.⁶⁴³ Zira konuşurken sesin fazlaca yükseltilmesi de hoş bir durum değildir. Nitekim yüksek bir ses diğer insanlara rahatsızlık verebilir. Bu hususta da ölçülü olmak gerekir.

Netice olarak yukarıda zikretmiş olduğumuz âyetlerde insanın uzak durması gereken kötü vasıflar ile insanın yerine getirmesi gereken sorumluluklar ele alınmıştır. Bu bağlamda şunu diyebiliriz ki Lokman (a.s.)’ın belirtmiş olduğu bu esaslar fert ve toplumları etkilemesi, onların değişimine sebep olması açısından büyük önem taşır. Örnek/model şahsiyetlerin nasihatleri her dâim önemlidir. Nasihatteki bu önem elbette ki Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına riâyet ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’e uygunluk ölçüsündedir.

Lokman (a.s.) oğluna vermiş olduğu öğütlerinde ilk temel esas olarak “Allah’a şirk koşmaması” gerektiğini belirtmiştir. Bunun ardından Lokman (a.s.) oğluna anne ve babaya iyilik etmesini, sonra Yüce Allah’a ardından da anne-babaya şükretmesini, onlara itaat etmesini, namazını ifâ etmesini, iyiliği emredip kötülükten sakındırmasını, kibirden uzak durmasını, yürüyüşünde mûtedil olmasını, çok yüksek sesle konuşmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu hususlara dikkat edilmesini ve onların yerine getirilmesini de istemiştir. Görüldüğü üzere bu öğütler mü’min bir kimsenin

⁶⁴⁰ Lokmân 31/18.

⁶⁴¹ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 4/215.

⁶⁴² Lokmân 3/19.

⁶⁴³ el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, 4/215.

hayatında yer alması gereken insanî ve ahlâkî öğretileri taşımaktadır. İyi insan, örnek Müslüman hayatının her noktasında bu öğretilere dikkat eder ve bunları uygular.

Lokman (a.s.)’ın husûsî mânâda oğluna sunmuş olduğu hayatî önem taşıyan değerler, nasihatler genel olarak tüm mü’minleri ilgilendiren hususlara sahiptir. Çünkü Lokman (a.s.)’ın oğluna vermiş olduğu bu nasihatler insanın yetiştirilmesi ve terbiyesi bağlamında önemli ilkeleri içermektedir. Özellikle bu âyetler anne-babaların evlatlarına, çocukların ebeveynlerine karşı olan sorumluluklarına da yer vermektedir. Lokman (a.s.)’ın oğluna “yavrucuğum” şeklindeki nâzik bir üslûp ile hitabı, anne ve babaların evlatlarıyla nasıl bir iletişim kurması gerektiğini belirleyen önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ilk olarak yumuşak bir hitap ile nasihatlere başlanması sözlerimizin tesirli olması açısından önemlidir.

Modern toplumların desteklemiş olduğu bireyselleşmeye doğru sürüklenen dünyamızda insanların bazı öğütleri duymazdan gelmeleri aşîkârdır. İnsanın verilen nasihatleri sadece duyması bazen yeterli gelmeyebilir. Bu nasihatlerin ağızdan çıkıp gönül dünyasına ulaştırılabilmesi gerekir. Zira gönüle hitap etmeyen, samimiyetle yapılmayan nasihatler etkili olmayabilir. İşte tüm bu noktalardan hareketle denilebilir ki; Hz. Lokman (a.s.)’ın hayat bahşeden öğütleriyle vermiş olduğu mesajlar tüm insanlığa tesir edebilecek muhtevaya sahip olması hasebiyle hem insanları hem toplumu etkisi altına alarak örneklik teşkil edebilecek bir niteliğe sahiptir.

2.8. İman ve Kararlılık Örneği Hz. Âsiye

Hz. Âsiye Kur’ân-ı Kerîm’de iman ve kararlılık örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. O’nun, imanında göstermiş olduğu bu kararlılık Cenâb-ı Hakk’a teslim olması açısından tüm insanlığa örneklik teşkil eder. Nitekim O, imanî kararlılığıyla cenneti kazanmış, mü’minlere model bir şahsiyet olarak sunulmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Âsiye ile ilgili şöyle buyrulmaktadır:

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةً فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ

فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

*“Allah, inananlara da Firavun’un hanımını örnek olarak gösterdi. O; Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun’dan ve onun kötü işinden koru; beni zâlimler topluluğundan kurtar! demişti.”*⁶⁴⁴ Yüce Allah bu âyet-i kerîmede, mü’min kullarına Firavun’un hanımı Hz. Âsiye’yi örnek göstermiştir.

Hz. Âsiye Cenâb-ı Hakk’a iman etmiştir. Onun, bir kâfir olan Firavun ile evli olması Allah Teâlâ’ya ve Hz. Mûsâ’ya iman etmesine engel olmamıştır. Onun böyle bir durumdayken imanında göstermiş olduğu kararlılık takdir edilmiştir. Böylelikle kimsenin başkasına âit günahı yüklenmeyeceği burada ön plana çıkmış olmaktadır. Firavun’un hanımı olan Âsiye iman ettikten sonra Yüce Allah’a şöyle yalvarmıştır: *“Rabbim, cennette benim için katında bir ev yap. Beni Firavun’un eziyetlerinden ve onun inkârcılığından kurtar. Ve beni, Allah’a inanmayan zâlim bir kavmin inkârcılığından ve uğrayacakları azaptan kurtar.”*⁶⁴⁵ Görüldüğü üzere Âsiye bâki olan cenneti arzulamış, Firavun’un sahip olmuş olduğu fâni olan hiçbir şeyi istememiş, bu yol üzere giden kimselerin düşeceği azaptan kendisini muhafaza etmesi için Yüce Allah’a yalvarmıştır. Allah Teâlâ onun bu yakarışına en güzel bir şekilde mukâbelede bulunmuştur.

Yüce Allah, Hz. Âsiye’nin duasını kabul etmiş ve ona cennette bir ev yapmıştır. Burada dikkat çeken husus Hz. Âsiye’nin zâlim, inanmayan bir insan olan Firavun ile evli olmasıdır. Hz. Âsiye Firavun’un hanımı olmasıyla Hz. Âsiye olma özelliğinden bir şey kaybetmemiştir. Nitekim onunla evli olması imanında sebatkâr olmasını engellememiş bilakis imanını daha da güçlü kılmasına neden olmuştur. İşte bu durum tüm mü’minlerin örnek alması gereken hususları içermektedir. Ayrıca Hz. Âsiye’nin hayatından yola çıkılarak özellikle böyle bir eşle evli olan kimselerin imanına sahip çıkması, bu konuda taviz vermemesi gerektiğine de işaret edilmektedir.

Hz. Âsiye Firavun’un küfründen ve zulmünden onu koruması için Rabbine sığınarak duada bulunmuştur. Yüce Allah’a karşı düşmanlığında ileri gitmiş bir kimse

⁶⁴⁴ et-Tahrîm 66/11.

⁶⁴⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 7/333; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/172.

olan Firavun'un karşısında inancında kararlılık gösteren Hz. Âsiye'nin Cenâb-ı Hak katındaki yeri ve değeri büyük önem taşımaktadır.⁶⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de Firavun'un dünyaya gelen erkek çocuklarını öldürme emri verdiği ve böylelikle zâlimlikte ileri gittiği görülmektedir: *"Firavun, (Mısır) toprağında iyice azmış, halkını çeşitli gruplara bölmüştü. Onlardan bazısını güçsüz buluyor, bunların oğullarını öldürüyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı."*⁶⁴⁷ Firavun'un doğan her erkek çocuğunu öldürtmesi görmüş olduğu bir rüyayı yorumlatması sebebiyledir. Rüyasının yorumunda ona İsrâiloğullarından doğacak bir çocuk eliyle saltanatını ve her şeyini kaybedip helâk olacağı söylenmiştir. O, bu yorum sebebiyle erkek çocuklarını öldürme kararı almıştır.⁶⁴⁸

Yüce Allah Mûsâ (a.s.)'in annesinin herhangi bir kaygı taşımamasını ardından da çocuğunu sandık içerisine koyarak denize bırakmasını istemiştir.⁶⁴⁹ *"Firavun'un hanımı, kocasına: Bu çocuk benim ve senin için göz aydınlığıdır. Onu öldürmeyin! Umulur ki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz, dedi. Hâlbuki onlar işin sonunu fark edemiyorlardı."*⁶⁵⁰ Firavun'un eşi onu alarak sarayda büyötmüştür. Oysa işin sonunda Firavun ve etrafındakilerin Mûsâ (a.s.)'in eliyle yok edileceğini fark etmeleri mümkün olmamıştır.⁶⁵¹

Göröldüğü üzere önemli bir model şahsiyet olan Hz. Âsiye'nin hayatından çıkarabileceğimiz mühim dersler mevcuttur. İnançtan yoksun bir kimseyle evli bulunması onu Cenâb-ı Hakk'tan uzaklaştırmamış bilakis onu Yüce Allah'a daha da yaklaştırmış, onu Allah (c.c.)'in övgüsüne mazhar kılmıştır. Zira Hz. Âsiye üzerinden günümüz insanına verilmek istenen mesaj açıktır. O, şefkati ve merhametiyle hareket etmiş bir kişidir. İnsanî değerlerden yoksun olan Firavun'a karşı Allah Teâlâ ona yardım etmiştir. Allah Teâlâ'nın dilemesiyle Firavun'un isteği gerçekleşmemiş bizzat kendi elleriyle sarayında erkek çocuk büyötmüştür. Bu durum Yüce Allah'a düşmanlık besleyen zâlimlerin asla felâha ulaşmayacağını göstergesidir. Ayrıca kulların yapmış

⁶⁴⁶ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 5/226.

⁶⁴⁷ el-Kasas 28/4.

⁶⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/6.

⁶⁴⁹ el-Kasas 28/7.

⁶⁵⁰ el-Kasas 28/9.

⁶⁵¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 6/9-10.

olduğu planların daha ötesinde Allah Teâlâ'nın planlarının geçerli olduğu da görülmektedir. Böylelikle iyi insan, örnek Müslüman hayatının her alanında Hz. Âsiye gibi imanında kararlılık gösterir. Ayrıca O'nu bu örneklığe ulaştıran, yüksek derecelerde elde etmesini sağlayanın ise inancı yanında göstermiş olduğu samimiyetten kaynaklandığı da unutulmamalıdır.

2.9. İffet ve İtaat Âbidesi Hz. Meryem

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Meryem iffet ve itaatiyle öne çıkmış, örnek vasıflarıyla model bir şahsiyet olarak sunulmuştur.⁶⁵² Hz. Meryem'in seçkin bir aileye sahip olduğu âyet-i kerîmede belirtilmiştir: *"Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı."*⁶⁵³ Ayrıca Hz. Meryem'in ismi Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmiştir: *"(Rasûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an..."*⁶⁵⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de İmrân'ın hanımı olarak zikredilen Hz. Meryem'in annesi evladını Rabbine adanmış, çocuğuna Meryem adını verdiğini belirtmiş, onu ve soyunu şeytandan koruması için Cenâb-ı Hakk'a dua etmiştir. Yüce Allah da onun bu duasına güzel bir mukâbelede bulunmuştur.⁶⁵⁵ Meryem'in annesi Allah Teâlâ'ya çocuğuna vermiş olduğu ismi belirtmiştir bunun sebebi ise Meryem isminin onlarda "ibadet ehli" mânâsını taşımasıdır. O, böylelikle Hz. Meryem'in Allah'a ibadet eden bir kul olmasını ve Yüce Allah'ın onu her yönden korumasını istemiştir.⁶⁵⁶ Meryem (a.s.) çokça ibadet etmiş, takvâsıyla, sabrıyla, iffeti ve teslimiyetiyle öne çıkmış örnek bir kimse olmuştur. Nitekim bu nitelikleriyle karşılaşmış olduğu imtihan sürecinden Yüce Allah'ın yardımıyla başarılı çıkmıştır.

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ

*"İrzını iffetle korumuş olanı (Meryem'i de an.) Biz ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir ibret kıldık."*⁶⁵⁷ Âyet-i kerîmedeki "ibret"

⁶⁵² et-Tahrîm 66/12.

⁶⁵³ Âl-i İmrân 3/33.

⁶⁵⁴ Meryem 19/16.

⁶⁵⁵ Âl-i İmrân 3/35-37.

⁶⁵⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/170.

⁶⁵⁷ el-Enbiyâ 21/91.

kelimesiyle Hz. Meryem ile oğlu İsa (a.s.)'ın hâli ve durumunun âlemlere ibret olması anlatılmak istenmiştir. Hz. Meryem'in "ırzını koruması" ise hayâ ve iffetini muhafaza etmesi demektir.⁶⁵⁸ Görüldüğü üzere âyet-i kerîmede Hz. Meryem'in bir insan için belki de en zor sınanma konusu olan iffetiyle imtihan edilmesi neticesinde bu husustaki başarısına vurgu yapılmıştır. Böylelikle o tüm insanlığa bu konuda örnek gösterilmiştir. Nitekim onun babasız bir evlat dünyaya getirmesiyle imtihan süreci başlamaktadır. Hz. Meryem bu süreçte birçok iftiraya ve çeşitli ithamlara maruz kalması sebebiyle bu durumdan sonra uzak bir yere çekilmiştir.⁶⁵⁹

Onun gözlerden uzak bir hayat sürmek istemesi iffetinin gereğidir. Böyle bir imtihana tâbi tutulan Hz. Meryem Allah Teâlâ tarafından her zaman korunmuştur. Kendisine atılan iftiralara cevap vermemesi, suskun kalması neticesinde Yüce Allah onu beşikteki Hz. İsa'yı konuşturarak mükâfatlandırmıştır.⁶⁶⁰

Hz. Meryem Cebrâil (a.s.) ile karşılaştığında ona şöyle demiştir. *"Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)."*⁶⁶¹ Buradaki ifadesi Hz. Meryem'in takvâ sahibi olduğunun göstergesidir.⁶⁶² Onun, bu durumda Yüce Allah'ı anması birden karşılaşmış olduğu fiil karşısında Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini umması ve O'na sığınmak istemesi sebebiyledir.⁶⁶³ Meleğin kendisine bir erkek çocuk bağışlamak üzere gönderildiğini bildirmesi⁶⁶⁴ üzerine Hz. Meryem bu durumu sorgulayarak şöyle demiştir: *"Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?"*⁶⁶⁵ âyet-i kerîmelerden hareketle şunu diyebiliriz ki Hz. Meryem iffetli ve muttakî bir şahsiyettir. Bu vasıfları ile Cebrâil (a.s.)'ın kendisine iletmış olduğu ilâhî emirler karşısındaki sabrı ve teslimiyeti dikkat çekmektedir. Kendisine vahyedilen susma emriyle⁶⁶⁶ de bu örnekliğini göstermiş olmaktadır. Ayrıca burada dikkat çeken bir

⁶⁵⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/281.

⁶⁵⁹ Meryem 19/16.

⁶⁶⁰ Meryem 19/30.

⁶⁶¹ Meryem 19/18.

⁶⁶² el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 4/7.

⁶⁶³ Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, 5/260.

⁶⁶⁴ Meryem 19/19.

⁶⁶⁵ Meryem 19/20.

⁶⁶⁶ Meryem 19/26.

diğer husus da Hz. Meryem'in Cebrâil (a.s.) ile muhatap olmasıdır. Bu durum Hz. Meryem'in hayatında önemli bir hususiyettir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Meryem'in belirgin vasıflarından biri de onun “doğru” bir kimse olmasıdır: “*Meryem oğlu Mesîh ancak bir rasûldür. Ondan önce de (birçok) rasûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır...*”⁶⁶⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Meryem'in seçilmişliği ve diğer kadınlara üstün kılındığı beyan edilmiştir. “*Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti.*”⁶⁶⁸ Âyette ifade edilen “seçilme ve üstün kılınmanın” iki kez zikredilme sebebi, birincisi ile Yüce Allah'a ibadet etmek üzere seçilmesi, ikincisi ile Hz. İsâ'nın doğumu üzere seçilmesinin kastedilmesidir.”⁶⁶⁹

“*Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, O'nun huzurunda eğilenlerle (rükû edenlerle) beraber sen de eğil (rükû et).*”⁶⁷⁰ Âyet-i kerîmede geçen “rükû edenlerle beraber rükû et” ifadesiyle Hz. Meryem'in cemaatle namaz kılması, “secde et” emriyle ise ferdî olarak namaz kılması gerektiği bildirilmiş olabilir.⁶⁷¹

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Meryem'in mümtâz bir aileye sahip olduğu, annesinin doğduğu vakit onu Cenâb-ı Hakk'ın hizmetine adadığı, nebevî bir terbiyeden geçtiği, iman, iffet, itaat, teslimiyet, takvâ ve sabırla özdeşleştiği, Yüce Allah'ın kendisini koruyup onu rızıklandırması, ibadet ehli olması, peygamber annesi olması gibi birçok vasıflarından bahsedilmektedir. Ayrıca Yüce Allah onun örnekliğine de vurgu yaparak tüm insanlığa onu model olarak göstermektedir.

Hz. Meryem'in hayatı üzerinden insanlara verilmek istenen pek çok mesaj ve gösterilmek istenen birçok ibretler mevcuttur. Zira burada Yüce Allah'ın Hz. İsâ'yı babasız olarak dünyaya getirmesi sebebiyle bu hususa inanan ve inanmayanlar arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Hz. Meryem'in iffetine, temiz ahlâkına karşı

⁶⁶⁷ el-Mâide 5/75.

⁶⁶⁸ Âl-i İmrân 3/42.

⁶⁶⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/126.

⁶⁷⁰ Âl-i İmrân 3/43.

⁶⁷¹ el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/129.

yapılmış olan her türlü iftiraların neticesinde Allah Teâlâ'nın hikmeti gereği beşikteki evladını konuşurarak o kimseler susturulmuştur. Görüldüğü üzere hayatta karşılaşılan bazı hâdiseler karşısında susmak gerekebilir. Zira haklı olduğu takdirde Yüce Allah'ın yardımıyla insan zaten felâha ulaştırılacaktır.

Özetle Hz. Meryem insan hayatında önemli bir yer tutan güzel hasletlerden olan iffeti kendisinde en güzel şekilde taşıyan model bir şahsiyettir. İyi insan, örnek Müslüman Hz. Meryem gibi iffet ve hayâ sahibi bir kimsedir. Ayrıca O, kendisini iffet ve hayâdan yoksun bırakacak tüm kötü hasletlerden de uzak durur. Hz. Meryem Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiş olan bu üstün meziyetleriyle, tüm insanlığın önünü açacak değerleriyle insana ve topluma örnek kılınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODEL İNSANIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Allah Teâlâ ile insan arasında kurulan ilişki neticesinde bu münâsebetin olumlu yönünü seçen ve yaşayan bir toplum meydana gelir. Bu olumlu yönler Yüce Allah'ı tanımak, emirlerine itaat etmek, cahiliye inançlarından tamamen kurtulmak suretiyle yalnızca Cenâb-ı Allah'a kul olmakla gerçekleşir. İnsanın Allah Teâlâ ile olan diğer münâsebeti ise Rabbinin nimetlerine şükretmesi neticesinde oluşan ahlâkî ilişkisidir. İşte tüm bu insanların oluşturmuş olduğu toplum özü itibariyle dinî bir toplumdur. “Ümmet” olarak isimlendirilen bu toplum daha sonra “İslâm Toplumu” mânâsını kazanmıştır.⁶⁷²

Model insan toplum üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İnsanın toplumda var olması onun bir kısım iyi olan davranışları ortaya koymasını gerektirir. İnsanın ortaya koyacağı bu davranışlar sadece kendisini değil, toplumda bulunan diğer insanları da ilgilendirmekte ve onları etkisi altına almaktadır. Böylelikle bu husus diğer insanların da düşünülmesini ve onların da dikkate alınmasını gerekli kılar. İşte tüm bu hususlarda insanın toplumda nasıl, ne şekilde yer alması ve hangi vazifeleri yerine getirmesi gerektiğini öğrenip uygulamasıyla o toplum “model toplum” olma özelliğine sahip olur. Nitekim bunun gerçekleşmesinin temel dayanağı şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’in öğretileri ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in uygulamalarıdır.

Eğer bir toplumda Cenâb-ı Hakk’ın emir ve yasaklarına riâyetsizlik varsa, dinî değerler zarar görüyorsa o toplum model toplum olma yolundan uzaklaşmıştır. A’râf sûresinde bir toplulukta kötülükten sakındıran kimselerin kurtarıldığı, zulüm edenlerin ise azaba çarptırıldıkları bildirilmiştir.⁶⁷³

Kur’ân-ı Kerîm’de geçmiş toplumların âkıbetlerinden misaller verilerek Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) bu konuda bilgilendirilmiştir. Âd ve Semûd kavminin başına gelenler insanlara bildirilmiş, insanlar bu hususla ilgili olarak ikâz edilmişlerdir. Cenâb-ı Hak bu kavimlerde doğru yolu tercih etmeyenleri cezalandırdığını, inananları

⁶⁷² İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, 71-72.

⁶⁷³ el-A’râf 7/164-167.

ise kurtardığını bildirmiştir.⁶⁷⁴ Nankörlük ettikleri için cezalandırılan⁶⁷⁵ Sebe kavminin başına gelenler⁶⁷⁶ mü'minlere bahsedilerek bu durumdan ders çıkarmaları istenmiştir.

İslâm, ahlâkî esasların yer aldığı bir toplum oluşturmayı hedefler. Dolayısıyla ahlâkî değerlerin kuvvetli olduğu, iyilik ve güzelliklerin yer aldığı toplum ahlâklı, temiz bir toplumdur. İnsanın güzel ahlâk yönünü geliştirdiği ve bu doğrultuda davranışlar ortaya koyarak gayri ahlâkî davranışları bertaraf etmesiyle oluşturduğu toplum “model bir toplumdur.” Kur’ân, ahlâkî özellikleriyle yücelen toplumlar ve helâk olan toplumları zikrederek ahlâklı temiz bir toplumun nasıl olması gerektiği hususunu açıklamıştır.

Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir ki çalışmamızın önceki bölümünde bahsetmiş olduğumuz model şahsiyetlerin hayatlarına bakılarak onların toplum üzerindeki etkileri öğrenilebilir.

1. MODEL İNSANIN TOPLUMA KATKI SAĞLADIĞI HUSUSLAR

Model insan toplumun inşâsında adâlet, iyilik ve takvâda yardımlaşma, kötülükten sakındırıp iyiliğe davet etme, amel-i sâlihe teşvik etme, kardeşliği ve dayanışmayı güçlü tutma, istişâreye önem verme ve benzeri pek çok hususların kalıcı hale gelmesinin zeminini hazırlar. Bunun neticesinde Kur’ân’ın öğretileriyle hayat bulan temiz, inançlı, ahlâkî ve insanî değerlerin yüksek olduğu örnek/model bir toplum ortaya çıkmış olur.

İslâm toplumu, insanlığı doğruluğa, iyiye ve güzele çağıran model bir toplumdur. Allah Teâlâ yeryüzünün halîfesi olarak yaratmış olduğu insana dinini tebliğ etmesi, koruması, yüceltmesi için bir kısım vazifeler vermiş ve onu topluma öncü kılmıştır. Nitekim Hz. Âdem (a.s.)’den Hz. Muhammed (s.a.s.)’e kadar gelen tüm peygamberler bu sorumluluğu yüklenmişlerdir.

⁶⁷⁴ Fussilet 41/13-18.

⁶⁷⁵ Sebe 34/17.

⁶⁷⁶ Sebe 34/18-19.

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: “*Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için orta yolda bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir.*”⁶⁷⁷ Âyette ifade edilen “orta yol” ile Müslümanların dinlerinde i’tidâl üzere orta yolu tutmuş oldukları belirtilir. Onlar aşırı gidip isyana düşmemişlerdir. Ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den rivâyetle Rasûlullah (s.a.s.) “Sizi orta yolu tutan bir ümmet kıldık” ifadesiyle adâletli bir ümmet kılınmış olduğunu kastetmiştir.⁶⁷⁸

Ayrıca İslâm’a hakiki mânâda bağlanıp ayrılmayın⁶⁷⁹ ilâhî emri gereğince İslâm toplumunda insanlar arası ilişkilerde birlik ve beraberlik unsurunun da önemli olduğu ön plana çıkmaktadır.

Model bir toplum oluşumuna katkı sağlayan hususlara uygun bir hayat sürdürülmesiyle model insanın toplumsal yansımaları meydana gelir. Bu kısımda belirlemiş olduğumuz bazı esaslara yer vereceğiz.

1.1. Adâletli Olma

Adâlet, “bir şeyi yerli yerine koymak, herkese hak ettiğini vermektir.” Zulüm ise “bir şeyi ait olduğu yere koymamak” olarak ifade edilir.⁶⁸⁰

إِنَّ اللَّهَ يُأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

Allah Teâlâ “*Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı, salih amelleri en güzel bir şekilde yapmayı, akrabalara yardım etmeyi emrediyor ve her türlü edepsizlik ve çirkinliği, haram ve kötülüğü, azgınlık ve zulmü yasaklıyor. İşte böyle düşünüp tutasınız diye Allah size öğüt veriyor.*”⁶⁸¹ buyurmaktadır. Abdullah b. Mes’ûd (r.a.) Kur’ân-ı Kerîm’de hayır ve şerri birleştiren âyet olması yönünden bunun dışında başka bir âyet

⁶⁷⁷ el-Bakara 2/143.

⁶⁷⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 1/412-413.

⁶⁷⁹ Âl-i İmrân 3/103.

⁶⁸⁰ Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, 103.

⁶⁸¹ en-Nahl 16/90.

olmasaydı bile bu âyet ile Kur'ân'ın her şeyi açıklayan ve doğru yolu gösteren olmaya yeterli gelebileceğini belirtmiştir.⁶⁸²

Âyet-i kerîmedeki adâlet ile Yüce Allah'ı bilmek bununla birlikte verdiklerine şükretmek anlamındaki insaflı olma hâli kastedilmiştir. Bu mânâda Cenâb-ı Allah'a şirk koşmak, O'ndan başkasına boyun eğmek insafsızlık, adâletsizlik olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca adâlet Cenâb-ı Hakk'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek olarak tanımlanmıştır.⁶⁸³ Anlaşıldığı üzere burada model bir mü'minin yapması gerekenler vurgulanmıştır. Bu âyetteki esasları kalplere yerleştirebilmek ve uygulayabilmekle insan kendisine ve Yüce Allah'a karşı vazifelerini yerine getirmiş olur.

Yüce Allah iman edenlere seslenerek adâletle şahitlik edilmesini istemiştir. Bir topluluğa olan öfkenin insanları asla adâletsizliğe sürüklememesi gerektiğini belirterek adâletin önemine dikkat çekmiştir.⁶⁸⁴ Kin ve öfke sebebiyle adâletten uzaklaşılması gerekir. Bu durum iftira ve öç alma gibi fiillere dönüşmemelidir. Yüce Allah bu hususları yasakladıktan sonra adâletten ayrılmamanın takvâyâ daha yakın olduğunu belirtmiştir.⁶⁸⁵

Toplum sevgiyle kaynaşır, adâletle ayakta kalır. Tüm insanları kapsayan bir adâlet uygulaması bireylerin birbiriyle kaynaşmasına vesile olur. Haksızlık ve adâletsizlik ise mutsuzluğa neden olur. Zira hiç kimse hakkının gasp edilmesinden hoşlanmaz.⁶⁸⁶ Ayrıca Cenâb-ı Hâk insanın hislerine uyarak adâletten uzaklaşmaması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸⁷

İslâm toplumunda hiçbir kimseye makam, mevki, soy, mal ve mülk yönünden bir üstünlük sağlanmaz. Bir toplumun sağlam bir şekilde ayakta kalabilmesi, örnek/model bir toplum olarak varlığını sürdürebilmesi Cenâb-ı Hakk'ın ve Hz.

⁶⁸² el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 3/238.

⁶⁸³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 4/551.

⁶⁸⁴ el-Mâide 5/8.

⁶⁸⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/281.

⁶⁸⁶ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 14.

⁶⁸⁷ en-Nisâ 4/135.

Peygamber (s.a.s.)’in beyan etmiş olduğu adâletten ayrılmaması ilkesine bağlı olmak suretiyle mümkündür.

Adâletten yoksun olan bir toplumun örnek olması düşünülemez. Bir toplumda adâlet kaybolursa orada zulüm ve haksızlıklar belirmeye başlar. Bu da Cahiliye toplumunun özelliklerindendir. Oysa adâletin tesis edildiği toplumlar da ise kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma, sevgi, saygı, birlik ve beraberlik gibi güzel değerler oluşur. Böylelikle adâlet ilkesini hakkıyla uygulayan örnek kimseler model toplum oluşumuna katkı sağlamış olurlar.

1.2. İyiliği Emretme, Kötülükten Nehyetme

“İyiliği/ma‘rûfu emredip, kötülükten/münkerden sakındırmak” örnek Müslümanın vazifelerindendir. İyi bir mü‘minin bu vazifeyi icrâ etmesi imanının gereğidir. Kötülüğe mâni olunması, iyiliğe teşvik edilmesi örnek/model insanın toplumsal sorumluluklarından biridir.⁶⁸⁸ “Emir bi’l-ma‘rûf nehiy ani’l-münker (iyiliği emretme, kötülükten nehyetme)” her türlü kötülüğün engellenmesi yolunda bireysel ve toplu çabaları ifade etmektedir.⁶⁸⁹

Hz. Peygamber (s.a.s.)’e de iyiliği emretme vazifesi emredilmiştir.⁶⁹⁰ Bir toplumda iyiliklerin olduğu gibi kötülüklerin de var olması mümkündür. Model insana düşen vazife ise kötülüklerin toplumda oluşturduğu tahribatı yok etmeye çalışmaktır. Toplumda iyiliği hâkim kılmak, kötülüğe engel olup onu gidermeye gayret etmek Kur’ânî bir emirdir.⁶⁹¹

Ayrıca “kötülüğün iyilikle giderilmesi” ilkesi de İslâm ahlâkında önemli bir yere sahiptir. Zira fıtratı ve özü itibarıyla insanî meziyetleri kaybolmamış kişileri ıslah edip, kötülükten uzaklaştırarak topluma katmanın yollarından biri de iyi olan davranışı gerçekleştirmektir.⁶⁹²

İlâhî bir emir olarak karşımıza çıkan bu hususta en güzel örnekliği sergileyen

⁶⁸⁸ Âl-i İmrân 3/111.

⁶⁸⁹ Mustafa Çağrı, “Emir bi’l-Ma‘rûf Nehiy ani’l-Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/141.

⁶⁹⁰ el-A‘râf 7/199.

⁶⁹¹ Âl-i İmrân 3/104.

⁶⁹² Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/63.

kimseler şüphesiz peygamberlerdir. Onlar, insanları kötülüğe yaklaştıracak olan tüm hususlardan insanlığı uzak tutmaya çalışmış, her dâim iyiliği tavsiye ederek hayatlarının her aşamasında bu vazifeyi ifâ etmişlerdir.

Yüce Allah insanların iyilik üzere yardımlaşmasını istemiş, günah olan hususlarda asla yardımlaşılmaması gerektiğini⁶⁹³ belirterek insanları uyarmıştır. Ayrıca Allah Teâlâ insanları iyi olana, hayra davet eder, kötü, şer ve çirkin olan her şeyden de uzak durmalarını emreder. Nitekim bu hususla ilgili Yüce Rabbimiz âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

*“Ey müminler! Siz insanları hayra çağıran, marufu, İslam'a ve akl-ı selime uygun olan iyi şeyleri emreden ve münkeri, İslam'a ve akl-ı selime aykırı olan kötü şeyleri men eden bir toplum olun. İşte bu kimseler var ya onlar, kurtuluşa erenlerdir.”*⁶⁹⁴

İyiliğe, güzelliğe çağıran örnek/model kimselerin toplumda çoğalmasını isteyen Yüce Allah onlara vadettiği mükâfatları da belirtmiştir.⁶⁹⁵ İyi bir işe aracılık edildiği takdirde ise o yönde bir nasip elde edilir.⁶⁹⁶

Bu doğrultuda iyilik kapsamında ele alabileceğimiz hususlardan biri de akraba, komşu, yetim ve yaşlıların hakkını gözetme gibi sorumluluklardır. Bu hususlarda olumsuz durumların yaşanmaması için Kur’ân’ın belirlemiş olduğu ölçüler bellidir. Böylelikle Kur’ân-ı Kerîm insanla ilgili vazifeleri belirtirken insanın akrabalarını, komşularını, toplumda yer alan yetimleri ve yaşlıları koruyup gözetmesi gerektiğini beyan eder. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: *“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş’a, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın; Allah kendini beğenen ve dâima övünen kimseyi sevmez.”*⁶⁹⁷ Böylelikle

⁶⁹³ el-Mâide 5/2.

⁶⁹⁴ Âl-i İmrân 3/104.

⁶⁹⁵ Nûr 24/55.

⁶⁹⁶ en-Nisâ 4/85.

⁶⁹⁷ en-Nisâ 4/36.

saymış olduğumuz bir kısım hususlara riâyet edilmesi ve insanların bu davranışlara yönlendirilmesi de iyiliğe teşvik kapsamındadır.

Ayrıca Cenâb-ı Hak yetimlerin haklarını vermede adâletin gözetilmesini istemiştir.⁶⁹⁸ Bunlara riâyet eden kimseler de kötü bir hesaptan korkarak Yüce Allah'ın yasaklarından sakınanlar olarak nitelendirilmişlerdir.⁶⁹⁹

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Müslüman bir toplumda bulunan evlerin en hayırlısı, kendisine iyilikle muamele edilen bir yetimin bulunduğu evdir ve Müslüman toplumundaki evlerin en şerlisi ise kendisine kötülük edilen bir yetimin bulunduğu evdir.”*⁷⁰⁰

Yetimlere karşı iyilikle muamelede bulunulması gerektiği⁷⁰¹ yetimlerin mallarını kendilerine vermemizin istendiği ayrıca onları kendimize aitmiş gibi kullanmamamız gerektiği üzerinde durulmuştur.⁷⁰² Haksız bir şekilde yetimlerin mallarını yiyenlerin cezaya müstehâk olacakları da belirtilmiştir.⁷⁰³

Hz. Peygamber komşu hakları üzerinde önemle durmuş ve bu hususta şöyle buyurmuştur: *“Cebrâil (a.s.) bana komşu hakkında çok nasihatte bulundu öyle ki komşuları birbirine mirasçı kılacak zannettim.”*⁷⁰⁴ Hadisten anlaşıldığı üzere komşuluk göz ardı edilemeyecek derecede önem arz eden bir konudur. İslâm toplumunda farklı inançlara sahip komşuların haklarına dahi riâyet edilmesi istenmiştir.⁷⁰⁵

Ayrıca toplumsal bağlamda yaşlı kimselere karşı iyi davranmaya yönelik teşvik de önemlidir. İyi insan, güzel Müslüman Yüce Allah'ın rızasını kazanmak üzere yaşlı kimselere sevgi, saygı ve hürmet göstermelidir, onlara ikramda bulunmalıdır. Gençlik dönemlerinde karşılaştıkları yaşlı kimselere hürmet edenler bunun karşılığını elbette göreceklerdir. Zira yaşlı kimseleri memnun etmek toplumun huzurunun artmasına ve

⁶⁹⁸ en-Nisâ 4/127.

⁶⁹⁹ er-Ra'd 13/21.

⁷⁰⁰ İbn Mâce, “Edeb”, 6.

⁷⁰¹ en-Nisâ 4/36.

⁷⁰² en-Nisâ 4/2.

⁷⁰³ en-Nisâ 4/10.

⁷⁰⁴ Buhârî, “Edeb”, 28; Müslim, “Birr”, 140.

⁷⁰⁵ Müslim, “Cihâd”, 3; İbn Mâce, “Cihâd”, 38.

insanların birbiriyle kaynaşmasına vesile olur. Böylelikle sevgi, saygı, ülfet ve muhabbetin artışı gösterdiği bir toplum meydana gelir.

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den rivâyetle Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *“Sizden herhangi biriniz bir kötülük görürse onu hemen eliyle değiştirsin, buna gücü yetmediği takdirde ise dili ile o kötülüğü düzeltsin eğer buna da gücü yetmez ise kalbiyle bu işin kötü olduğunu bilsin, işte bu durum imanın en zayıf derecesidir.”*⁷⁰⁶ Hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere bir kötülük görüldüğünde bu duruma duyarsız kalmak Rasûlullah (s.a.s.)’in asla tasvip etmediği bir davranıştır. Ayrıca Hz. Peygamber hadiste geçen davranış derecelerinin önemine de dikkat çekerek insanları bu noktada uyarmıştır.

Bu vazifenin yerine getirilmesinde bazı noktalara dikkat edilmesi gerekir. İnsanın ilk olarak kendi yaşamında Yüce Allah’ın emirlerini, iman, ibadet, ahlâkî ve benzeri konularda sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Zira insanın diğer insanlar üzerinde etkili olabilmesi öncelikle onun kendi hayatındaki vazife ve sorumluluklarını bizzat yerine getirmesiyle mümkündür.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

*“İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”*⁷⁰⁷ âyetinde buna işaret edildiği görülmektedir. Nitekim kendisini dinin temsilcisi konumunda gören kimseler için bu âyet uyarı mahiyeti taşımaktadır. Çünkü insanın başkalarına iyiliği tavsiye ederken kendi hayatında bunu tatbik etmemesi Kur’ân’ın öğretilerine zıt bir durumdur.⁷⁰⁸ Ayrıca yapmayacağımız şeyleri dile getirmemiz Cenâb-ı Hak katında hoş karşılanmaz.⁷⁰⁹

Allah Teâlâ mü’min erkekler ile mü’min kadınlara bu sorumluluğu yerine getirmeleri için hitap etmektedir.⁷¹⁰ İnsanın amelinin ziyan olmaması ve âkıbetinin hayır olması için izlemesi gereken yol Kur’ân’da bildirilmektedir: *“İnsan gerçekten*

⁷⁰⁶ Müslim, “İman”, 78; Tirmizî, “Fiten”, 11.

⁷⁰⁷ el-Bakara 2/44.

⁷⁰⁸ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/116.

⁷⁰⁹ es-Saf 61/3.

⁷¹⁰ et-Tevbe 9/71.

ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”⁷¹¹ âyeti ile Yüce Allah iman, sâlih amel, hakkı tavsiye ve sabrı teşvik etme fiillerini yerine getirenlerin dışında tüm insanlığın zarar içinde olduğunu belirtmiştir. İnsanın kurtuluşu bunların gerçekleşmesine bağlıdır. Böylelikle iyiliği emir, kötülükten sakındırma emrini kapsamı açısından Cenâb-ı Hak yapılması gerekenleri bildirmiştir.⁷¹²

Yüce Allah’a ve âhiret gününe hakiki mânâda inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Cenâb-ı Hak onların korku ve üzüntü çekmeyeceklerinin müjdesini vermiştir.⁷¹³ İman ettikten sonra faydalı iş yapanların cennetlik olduğu ve orada ebedî olarak kalacakları belirtilmiştir.⁷¹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de bu hususta dikkat çeken nokta sâlih amelin imandan sonra tekrarlanmasıdır.⁷¹⁵ Bu bağlamda ameli sâlihin Allah katında değerli olması imanla bağlantılıdır diyebiliriz. Zira sâlih amellerin yaygın olduğu toplumlar örnek olma yolunda ilerleme kaydeder.

Görüldüğü üzere iyiliğe teşvik, kötülükten sakındırma âyet-i kerîmelerde çokça vurgulanmaktadır. Dolayısıyla insanların birbirlerine karşı sorumlu tutuldukları görülmektedir. İnsanın toplumda iyiliği yaygınlaştırma ve kötülükten sakındırma vazifesini gerçekleştirirken nefsiyle hareket etmemesi gerekir. Nitekim nefsin hâkimiyetinden, istek ve arzularından uzak duran bir kimse “iyiliği emretme, kötülükten nehyetme” görevini daha sağlam bir şekilde icrâ edecektir. Çünkü bu vazife nefsimizin hevâ ve hevesiyle değil ancak Kur’ân ve Sünnet ölçüsünde gerçekleştirilir. Bu itibarla da Kur’ân’ın öğretilerine vakıf olunmalı ve bunlar hayatımıza yansıtılmalıdır. Zira bu görevi yerine getirmenin sağlam işlemediği toplumlar önüne geçilemeyecek kötü durumlara maruz kalabilirler.

Ayrıca insan sürekli olarak bir şeyler öğrenmeye muhtaç, eğitime açık bir konumda bulunur. Dolayısıyla insanî ilişkilerde doğru olanı tavsiye etmek, kötülüğe

⁷¹¹ el-Asr 103/2-3.

⁷¹² er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 32/89.

⁷¹³ el-Bakara 2/62, 277.

⁷¹⁴ el-Bakara 2/82.

⁷¹⁵ Meryem 19/96.

giden yoldan insanları uzaklaştırmak mühim bir vazifedir. Çünkü insan bazen hak çizgisinden sapma eğilimi gösterebilir bu doğrultuda kendisini iyiye yönlendiren insanların varlığına muhtaç olabilmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede belirtildiği üzere “*öğüt mü ’minlere fayda vermektedir.*”⁷¹⁶

Toplumda beliren, çoğalan kötü hasletlere kayıtsız kalmak model insana yakışan bir tavır değildir. Zira kötülüğün bertaraf edilmeyip yaygınlaştığı toplumlar gün gelir o insanı da zehirlemeye başlar. İnsanî ve ahlâkî değerler kaybolmaya başlar. Bu durumun engellenmesi “emri bi’l-ma’rûf nehiy ani’l-münker vazifesinin ihlâs ve samimiyetle icrâ edilmesiyle mümkündür. Model bir toplumda “iyiliği emretme, kötülükten nehyetme” hakiki mânâda yerine getirilirse o toplumun güvenilirliği artar ve huzurlu bir toplum haline gelir.

Toplumda bu vazifenin ihmâl edilmesi kötülüklerin, zulmün çoğalmasına sebep olur. Bu hususta âtıl bir halde beklemek, olan bitenden şikâyet etmek uygun bir davranış değildir. Toplumda aktif olarak yer almak suretiyle kötülüğe engel olunması gerekir. Çünkü engel olunmayan her bir kötülük zamanla kangren gibi tüm toplumu sarabilir. Bu da Müslümanın sorumluluğunu yerine getirmemesinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Netice olarak şunu diyebiliriz ki iyi insan, güzel Müslüman bu vazifesini hakkıyla yerine getirir, bu yolda karşısına çıkabilecek tüm engelleri de aşmaya çalışarak bu yönde gayret gösterir. Böylelikle örnek bir toplum oluşumunda iyiliğe teşvik vazifesinde önemli bir rolü de üstlenmiş olur.

1.3. Kardeşlik Bağlarını Güçlü Tutma

İslâm’ın toplum üzerindeki asıl etkisi/etkinliği inanç birliğine dayanan mânevî kardeşlik duygusu ile oluşmuştur. Kur’ân’ın belirlediği esaslara dayalı inanç ve değerlere bağlı bir kardeşlik ruhu ortaya koyulmuştur.⁷¹⁷

⁷¹⁶ ez-Zâriyât 51/55.

⁷¹⁷ Mustafa Çağrı, “Kardeşlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/486.

İnsanların birbirine “kardeşlik” duygusu ile bağlı olması Kur’ân’da şöyle zikredilir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Mü’minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki size rahmet edilsin.”⁷¹⁸ Arasında düşmanlık bulunanların barışını sağlamak dinin bağlayıcı ve kuvvetli ilkelerindendir. Başka bir görüşe göre insanın diğer kimselerle arayı düzeltmesi kalbin Allah ile olan ilişkisini düzeltmesiyle gerçekleşir. Kardeşliğin şartlarından biri de kardeşini senden yardım istemeye ihtiyaç duymadan onun hâlini anlayan ve böylelikle onun ihtiyacını bilip gidermendir.⁷¹⁹

Rasûlullah (s.a.s.) “mü’minler, birbirlerini destekleyerek güçlendiren bir bina gibidir” buyurmuştur.⁷²⁰ Görüldüğü üzere kardeşlik bağıyla mü’minler birbirlerine kenetlenirler ve bu doğrultuda kuvvetlenmiş olurlar. Hz. Peygamber’in kardeşleştirmeyi gerçekleştirmesindeki en önemli husus her şeylerini geride bırakan ve dinleri uğruna bulundukları yeri terk eden muhâciri her yönden destekleyip böylelikle yurtlarından ayrılmış olmanın verdiği hüznü üzerlerinden gidermektir.⁷²¹

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de kardeşliğin önünde engel teşkil eden, kardeşliği zedeleyen tüm hususlar yasaklanmıştır.⁷²² “Kardeşlik” mefhumu İslâm toplumunda önemli bir yere sahiptir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “ensâr ve muhâcir” arasında kurduğu bağ ile esas olanın dinî mânâda oluşan kardeşlik olduğu görülmektedir:

⁷¹⁸ el-Hucurât 49/10.

⁷¹⁹ Ebu’l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât*, nşr. İbrâhim Besyûnî, (Kahire: el-Heyetül-Mısıriyyetü el-Âmmetü lil-Kitab, 2000), 3/441.

⁷²⁰ Buhârî, “Edeb”, 36.

⁷²¹ Sarıçam, *H.z. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 167.

⁷²² el-Hucurât 49/11-12.

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا
أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ
فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

*“Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı sindirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler. Ayrıca onlara verilenlerden dolayı gönüllerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri ihtiyaç içinde bulunsalar dahi onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunmuşsa, işte onlar kurtuluşa ermiş kimselerdir.”*⁷²³ buyrulur bu noktaya dikkat çekilmiştir. Allah Teâlâ ensârın erdemlerinden, onların değerlerinden bahsederek kardeşlerine karşı herhangi bir kıskançlık duymayıp ihtiyaçları olmalarına rağmen kardeşlerini kendilerine tercih ettiklerini belirtmiştir.⁷²⁴

Ayrıca ensâr, kendilerine hicret edenlere sevgi göstererek, herhangi bir ayırım yapmadan onlara olan bağlılıklarını ortaya koymuşlardır. Böylelikle onlar, mü’min kardeşlerinin ihtiyacını kendilerinden üstün tutarak onları nefislerine tercih etmişlerdir. İşte bu durum ahlâkın ve tok gözlülüğün en yüce zirvesidir.⁷²⁵

Yüce Allah âyet-i kerîmede mü’minlere Allah’ın ipine sarılmalarını, bölünüp parçalanmamalarını emretmiştir. Cenâb-ı Hak, onları daha önce bulundukları düşmanlığın sebep olduğu ateş çukuruna düşmekten kurtarmıştır.⁷²⁶ Bu âyet Evs ve Hazrec kabileleri arasında geçen hâdisе üzerine indirilmiştir. Cahiliye döneminde aralarında düşmanlık bulunan bu iki grup İslâm ile müşerref olduktan sonra birbirleriyle kardeş kılınmışlardır. Bunların arasındaki sevgiye dayalı güzel ilişkiyi gören Yâhûdilerden bir kişi aralarını bozmak istemiş ve onlar da birbirlerine karşı hiddetlenmeye başlamışlardır. İşte bu esnada Hz. Peygamber (s.a.s.) durumdan haberdar olunca “ben aranızda iken hâlâ cahiliyye davası mı güdüyorsunuz? diyerek onları sakinleştirerek barışmalarını sağlamıştır.⁷²⁷ Buradan da anlaşıldığı üzere

⁷²³ el-Haşr 59/9.

⁷²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 8/69.

⁷²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 7/4843.

⁷²⁶ Âl-i İmrân 3/103.

⁷²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 2/90.

kardeşlik bağının oluşturulmasından sonra onu muhafaza edebilmek de önem taşımaktadır. Böylelikle kardeşliğin bozulmasına yol açan kin, düşmanlık gibi tüm hususlardan sakınmak gerekir.

Günümüz toplumunda “kardeşlik” bağı zayıflamış, değerini kaybetmeye başlamıştır. Oysaki insan, dünyaya gelirken kendi öz kardeşini seçme hakkına sahip değildir, kardeşinin istediği meziyetlere sahip olmasını da kendisinin belirlemesi mümkün değildir. Fakat insan kendi fitratına uygun, gönlünün ısındığı bir din kardeşini seçmesi, onunla gönül bağı kurması mümkündür. Çünkü insan ancak gönlünün ısındığı kimseyle ülfet ettiği zaman huzura kavuşur.

Kur’ân âyetlerinde de bu husus görülmektedir. Zira Hâbil ile Kâbil, Yûsuf (a.s.) ile kardeşlerinin biyolojik mânâda kardeş olmaları onların bir kısım olumsuzluklar yaşamalarına engel olmamıştır.⁷²⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) *“Sizden biriniz, kendi nefsi için sevdiği (istediği) şeyi kardeşi için sevmedikçe (istemedikçe) gerçek mânâda iman etmiş olamaz.”* buyurmuştur.⁷²⁹ Böylelikle Rasûlullah (s.a.s.) kardeşliğin nasıl olması gerektiğinin ölçüsünü de belirlemiş olmaktadır. Nitekim dünyevî ve uhrevî huzur kardeşlikle değer kazanır. Zira hakiki mânâda kardeşini düşünme de bu yönde olur.

Netice olarak İslâm kardeşliği sağlam temeller üzerine bina edildiği üzere dünyevî sebeplerle yıkılması mümkün değildir. Bu bağlamda kardeşlikle birlik ve beraberlik de oluşturulmuş olur. Kardeşlik insanlar arası ilişkilerde muhabbet ve meveddet duygularının oluşmasını sağlar. Böylelikle insanlar arasında oluşabilecek olumsuz yönde gelişen davranışları yok eder.

Görüldüğü üzere Medine’ye göç eden muhâciri kucaklayan ensârın göstermiş olduğu kardeşlik tüm insanlığa model teşkil etmektedir. Zira malını mülkünü geride bırakan muhâcirin bu sürece uyum sağlaması elbette kolay değildir. Bu durumu kolaylaştıran husus âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere “mü’minlerin kardeş olmasıdır.”⁷³⁰ Bu durumun hızlı bir şekilde olumlu bir havaya kavuşturulması

⁷²⁸ el-Mâide 5/27-31; Yûsuf 12/8-15.

⁷²⁹ Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71-72.

⁷³⁰ el-Hucurât 49/10.

“kardeşlik ve dayanışma” ile olmuştur. Bu husus muhâcir için bir yara olacak iken ensârın duruma ilaç olması süreci başarılı kılmıştır. Böylelikle ensâr, muhâcir kardeşleri üzerinde oluşabilecek bütün hüznün ve sıkıntıları bertaraf etmiştir.

Ayrıca değinmemiz gereken başka bir husus da göç edip gelen insanları yabancı olarak tanımlayıp ötekileştirmenin kardeşlik bağına zarar vermesidir. Bu insanların topluma uyum sağlaması için Asr-ı Saâdetteki gibi “muâhât (kardeşlik) uygulaması” örnek alınmalıdır. Kendi menfaatini önceleyen insanların artmış olduğu günümüz dünyasında ensâr-muhâcir kardeşliğinin göstermiş olduğu örneklige her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır.

Model insan kardeşlik bağını güçlü kılacak unsurlara önem verir, kardeşliği zarara uğratacak her türlü husustan uzak kalır. Böylelikle iyi insan, örnek Müslüman toplum üzerinde tesirini göstermiş olur.

1.4. Emânete Riâyet Etme

“Emânete riâyet etme” vazifesini yerine getirmek model bir toplum oluşum sürecine katkı sağlayan önemli hususlardandır. Zira bu hususa uygun hareket eden insanların oluşturmuş olduğu toplumlar emin ve güvenilirlerdir.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ
إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

“Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”⁷³¹ Âyette belirtilmiş olan “emânet” ile neyin kastedildiğine dâir müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmına göre Yüce Allah’ın kullarına emretmiş olduğu farzlar, diğer bazı müfessirlere göre ise insan ilişkilerinde birbirine emânet edilen şeylerdir.⁷³²

⁷³¹ el-Ahzâb 33/72.

⁷³² et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân, 6/204.

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de emânetlerin ehline verilmesi gerektiğini beyan etmiştir.⁷³³ Ayrıca Kur’ân’da mü’minlerin emânetlerine ve verilen sözlere riâyet ettikleri belirtilmiştir.⁷³⁴ Mü’minler kendilerine verilmiş olan emânetleri yerine getirirler. Bu mânâda “emânet” kavramı çok geniş olup, Yüce Allah’ın, toplum ve fertler tarafından kişilere vermiş olduğu her şeyi kapsamaktadır. İnsanlar arası tüm ilişkilerde yapılan anlaşma ve sözleri de içine alır.⁷³⁵

Ayrıca âyette emânetlerine sahip çıkanları ve verdikleri sözleri tutanları Yüce Allah cennetinde bol bol ikramda bulunacağını belirtmiştir. Bu kimseler kendilerine bir şey emânet edildiğinde asla ihânet etmezler, onlarla sözleşildiğinde ise sözlerini bozmazlar. İşte tüm bunlar mü’minlerin niteliklerinden olup tersi ise münâfıkların alâmetlerindendir.⁷³⁶

Hız. Peygamber (s.a.s.)’in en önemli vasıflarından biri “el-Emin” olarak anılmasıdır. Mekkeliler kendisine en değerli eşyalarını teslim etmiş, O da bunları en güzel şekilde muhafaza etmiştir. İşte İslâm toplumunun başarılı olmasında Hız. Peygamber ile özdeşleşmiş olan güvenilirlik ilkesinin önemi büyüktür.⁷³⁷

Hız. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Üç hususun bulunduğu insan münâfık olur. Konuştuğu vakit yalan söyler, verdiği sözden döner, kendisine emânet edildiği takdirde ona hıyânet eder.*”⁷³⁸ Görüldüğü üzere emânete riâyet etmeme Müslüman olma vasfına aykırı bir durumdur.

Ebü Hureyre (r.a.)’den rivâyet edildiği üzere Rasûlullah (s.a.s.) “*Emânet zâyi edildiği zaman kıyâmeti bekle!*” buyurmuşlardır. Emânetin zayı edilmesi nasıl olur diye kendisine sorulduğunda ise “*işin ehli olmayan kimseye verilmesidir*” diye cevaplandırmıştır.⁷³⁹

⁷³³ en-Nisâ 4/58.

⁷³⁴ el-Mü’minûn 23/8; el-Meâric 70/32.

⁷³⁵ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 3/404.

⁷³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 8/227.

⁷³⁷ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Eyvensel Mesajı*, 324.

⁷³⁸ Buhârî, “İman”, 24; Müslim, “İman”, 107-108.

⁷³⁹ Buhârî, “Rikâk”, 35.

İslâm toplumunun kalkınmasında, örnek bir hâle gelmesindeki en önemli etken emâneti muhafaza etmenin temelini oluşturan güvenilirlik ilkesidir. Nitekim bu vasfa sahip kimselerin çoğunlukta olduğu toplumlar ayakta kalmaya devam eder.

1.5. İstişâreye Önem Verme

İstişâre örnek/model bir toplumun oluşumuna katkı sağlayan önemli unsurlardandır. “Onların işleri, aralarında şûra (danışma) iledir.”⁷⁴⁰ âyetiyle bunun önemi vurgulanmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm bilmediğimiz takdirde bilenlere sormamız gerektiğini⁷⁴¹ belirterek istişârenin önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ bu hususta insanların birbirleriyle karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmalarını da istemiştir.⁷⁴²

İnsanın istişâreye karar verdikten sonra danışacağı kimsenin akıl, tecrübe, sağlam fikir gibi niteliklere sahip olması gerekir. Ayrıca istişâre edilecek kimsenin danışılacak mesele ile ilgili herhangi bir beklentisinin bulunmaması da önemli bir husustur.⁷⁴³

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber (s.a.s.)’e de istişâre etmesi emredilmiştir:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ

لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”⁷⁴⁴ Taberî (v.310/923)’ye göre Yüce Allah’ın Hz. Peygamber’den mü’minlerle istişâre etmesini istemesinin sebebi onları şeytanın vesveselerinden uzak tutup böylelikle onların gönüllerini hoşnut etmesi içindir. Ayrıca mü’minlerin zor anlarında nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğini de onlara öğretmektir. Böylece onlar Rasûlullah (s.a.s.)’den sonraki hayatlarında da

⁷⁴⁰ eş-Şûrâ 42/38.

⁷⁴¹ el-Enbiyâ 21/7.

⁷⁴² el-Bakara 2/233.

⁷⁴³ el-Mâverî, Edebü’l-Dünyâ ve’l-Dîn, 262.

⁷⁴⁴ Âl-i İmrân 3/159.

nefislerinin isteklerine kapılmadan zor konularda aralarında istişâre etmeleriyle doğru bir netice elde edebileceklerdir.⁷⁴⁵

İslâm toplumunda “istişâre” mühim bir yere sahiptir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.s.)’i model bir insan olarak göndermiştir. Bu bağlamda Rasûlullah (s.a.s.) ashabın da sonraki gelecek nesilleri eğitecek seviyeye yükselmesini sağlayarak örnek bir toplum oluşumunu hedeflemiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in o kimselere değer vermesi ayrıca onlarla istişâre etmesi istenmiştir. Böylelikle Müslümanlar, aralarında istişâre etmeleri neticesinde birbirlerine olan bağlılıkları ve sevgileri de artış göstermiş olacaktır.⁷⁴⁶

İstişâre İslâm toplumunu güçlendiren, bir kısım kolaylıklar sağlayan önemli bir esas olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu ilke toplumun düzenli ve iyi yönde işleyişine katkı sağlayan önemli bir husustur.

1.6. Selâmlaşma

“Selâmlaşma” Kur’ân-ı Kerîm’de önem verilen içtimâî hususlardan biridir. İnsanların birbirleriyle kaynaşmaları ve birbirlerine muhabbet duymalarının ilk basamağı selâmlaşmadır. Zira Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır:

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

*“Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın veya aynı şekilde karşılık verin.”*⁷⁴⁷ Âyette belirtildiği üzere selâm veren kimsenin daha güzel bir selâm ile buna karşılık vermesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Selâmlaşmak; Müslümanların iyi temennilerde bulunarak birbirlerine hayır dua etmelerini ifade eder. Bu bakımdan selâmlaşmak merhameti de kapsamaktadır.⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 2/353.

⁷⁴⁶ Karaman, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/701.

⁷⁴⁷ en-Nisâ 4/86.

⁷⁴⁸ İsmail Karagöz, *Allah İnsan ve Merhamet*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 98.

Cenâb-ı Hak inananlara seslenerek “Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek “Sen mü’min değilsin” demeyin.”⁷⁴⁹ buyurmuştur. İnsanların zâhirî durumlarına bakılarak muamele edilir. Onlarda hata aramaya kalkışmamak gerekir. Zira sırların gerçek sahibi Yüce Allah’tır.⁷⁵⁰

Ayrıca Yüce Allah herhangi bir eve gittiğimiz vakit orada bulunan kimselerden müsaade isteyip selâm vermeden o hâneye girmememiz gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵¹ Evlerimize girdiğimiz vakit evimizde bulunan kimselere de her dâim selâm vermemiz Cenâb-ı Hakk’ın tavsiye etmiş olduğu bir husustur.⁷⁵²

Rasûlullah (s.a.s.)’e “amellerin en hayırlısı hangisidir” diye sorulduğunda Rasûlullah (s.a.s.): “Yiyecek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermendir, buyurmuşlardır.”⁷⁵³ Ayrıca Hz. Peygamber selâm vermede önce davranmanın önemli bir erdem olduğuna da işaret etmiştir.

İslâm toplumlarında selâm önemli bir yere sahiptir. Böylelikle selâm mü’minlerin hayatında ayrılmaz bir parça hâline gelmiştir. Müslümanların birbirleriyle kaynaşması açısından da selâm vermek büyük önem taşımaktadır.

2. TOPLUMU OLUMSUZ ETKİLEYEN HUSUSLAR

İslâm toplumunun bozulmasına sebep olan, toplumun oluşumuna engel teşkil eden birçok faktör bulunmaktadır. Çalışmamızda belirlemiş olduğumuz bu hususların sadece bir kısmına yer vermiş bulunacağız. Bu konular insan hakları ihlâli ve zulüm başlığı altında ele alınmıştır.

Ayrıca gayri ahlâkî davranışların toplumlarda çoğalmasıyla da örnek toplum olma yolundan uzaklaşmış olunur. İşte bu durumların belirginleşerek yaygınlaşması neticesinde toplumlarda bozulmalar meydana gelmeye başlar. Bu itibarla bunların yaşanmaması için Hz. Peygamber’in örnek bir toplum oluşumunda önem verdiği hususlara dikkat çekilecektir.

⁷⁴⁹ en-Nisâ 4/94.

⁷⁵⁰ el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât*, 1/355.

⁷⁵¹ Nûr 24/27.

⁷⁵² Nûr 24/61.

⁷⁵³ Buhârî, “İman”, 20.

2.1. İnsan Hakları İhlâli ve Zulüm

Kur'ân-ı Kerîm'in insan için sunmuş olduğu temel haklar mevcuttur. Bu haklar ile insanın Yüce Allah'a ve diğer fertlere karşı olan sorumluluğu belirlenmiş olur. İnsanın yaratılış gâyesine uygun hareket etmesi bağlamında bu haklar büyük önem teşkil eder. Bunların ihlâl edilmesiyle toplumda insan haklarının yok sayıldığı bir durum ortaya çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'de bir mü'minin canına kast edenin azâbını göreceği,⁷⁵⁴ cana haksız bir şekilde kıymanın yasaklandığı⁷⁵⁵ âyet-i kerîmeler ile açıklanarak insanın yaşama hakkının son derece önemli olduğu vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm öncelikle insanın yaşama hakkına önem vermiş bu hususta bazı noktalara dikkat çekmiştir: *“Haksız yere bir cana kıyıldığı takdirde bütün insanların öldürülmüş gibi olduğu, bir canı kurtaranın ise tüm insanları kurtarmış gibi olduğu bildirilmiştir.”*⁷⁵⁶

İslâm öncesi dönemde kız çocuklarının hayat haklarının ellerinden alınması insan hakkı ihlâli olarak unutamayacağımız bir hâdise olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus âyet-i kerîmede şöyle belirtilmiştir:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

*“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!”*⁷⁵⁷ Cahiliye devrinde kız çocuğuna sahip kimseler bundan utanç duymuşlar ve insanlardan uzaklaşmışlardır. Bunlardan bir kısmı ise doğan kız çocuklarını diri diri gömerek öldürmüşlerdir. Onlar bunu kız çocuklarının başlarına olumsuz bir durum gelebileceği ve fakirleşme endişesiyle gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle Yüce Allah müşriklerin bu durumlarını kınamakta ve

⁷⁵⁴ en-Nisâ 4/93.

⁷⁵⁵ el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33.

⁷⁵⁶ el-Mâide 5/32.

⁷⁵⁷ en-Nahl 16/58-59.

bunun kötü bir şey olduğuna işaret etmektedir.⁷⁵⁸ Âyetten anlaşıldığı üzere insana bahşedilmiş olan hayatın yok edilmesi Yüce Allah tarafından kınanmıştır. Çünkü bu durum insanın hayatta kalma hakkının elinden alınmasıdır. Bu davranışı insana yapılmış olan bir zulüm olarak değerlendirmek de mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak zâlimler topluluğunu asla doğru yola iletmeyeceğini bildirmiştir.⁷⁵⁹ Ayrıca Allah Teâlâ'ya iftira ederek âyetlerini yalanlayan kimseler de zâlim olarak nitelendirilmişlerdir.⁷⁶⁰

Yüce Allah zâlim kimseleri hidâyete ulaştırmayacağını⁷⁶¹ bildirdiği gibi zulmedenlere de asla meyledilmemesini istemiştir.⁷⁶² Allah Teâlâ kullarına yararlı olanı emretmiş, zararlı olanı ise yasaklamıştır. Yüce Allah'ın emretmiş olduğu her şey insanı adâlete, yasakladığı ise zulme götürür. Bu doğrultuda insanın yararına olan emirleri terk etmesi, zararına olan yasakları işlemesi zulümdür.⁷⁶³

Bütün insanlar toplumda aynı haklardan aynı şekilde istifade etme hakkına sahiptir. Böylelikle bir toplumda insan haklarının ihlâlüne sebep olabilecek müdahalelerin gerçekleştirilmesi dinî ve insanî mânâda doğru bir yaklaşım değildir.

İnsan bütün farklılıklarıyla beraber tüm insanlarla eşit bir şekilde dünyaya gelir. Zira yaratılış esnasında hiçbir insanın diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Ancak Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uyanlar, takvâ sahibi kimseler Cenâb-ı Hak katında daha değerlidir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ

أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, övünmeniz için değil, birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün ve en değerli olanınız en muttakî olanınız, dinî emir ve yasaklara en çok riayet

⁷⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 4/528.

⁷⁵⁹ es-Saf 61/7; el-Cuma 62/5.

⁷⁶⁰ el-En'âm 6/21.

⁷⁶¹ el-Bakara 2/257-258.

⁷⁶² Hûd 11/113.

⁷⁶³ İsmail Karagöz, *Kur'ân'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1996), 117.

edeninizdir. Allah, her şeyi çok iyibilen ve her şeyden hakkıyla haberdar olandır.”⁷⁶⁴
Böylelikle insanlar arasında üstünlük göstergesi olan diğer hususların yasaklanması olduğu görülmektedir.

Ayrıca İslâm toplumunda ırkçılık/kavmiyetçilik yasaklanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de bir topluluğa olan öfkenin kişileri adâletten uzaklaştırmaması gerektiği belirtilmiş, böyle davranmanın takvâya daha uygun olduğu bildirilmiştir.⁷⁶⁵

İnsan haklarının yok sayıldığı bir toplumun ilerleme kaydetmesi mümkün değildir. Zira peygamberlerin bu noktada devreye girip insan haklarını hâkim kılmak üzere çabaladıkları görülmektedir. Böylelikle bu sorumluluğu gerçekleştiren model insanların varlığı da ortaya çıkmış olmaktadır.

İnsan haklarına değer verilmeyen toplumlarda zulümler belirmeye başlar. Zulüm bireysel başlayıp toplumlara yayıldığı takdirde zulmü başlatan tüm şahıslar bu hususla ilgili sorumlu olurlar. Çünkü zulmü başlatan da onu yapmış gibi olur. Ayrıca Kur’ân âyetlerinde görüldüğü üzere mazlum insanlar üzerinde zulümlerin uygulanması devamlılık göstererek günümüz dünyasına doğru uzanmıştır. Bu noktada model şahsiyetlerin kötülüklerle nasıl bir mücadele etmiş olduklarının bilinmesi ve vermiş oldukları mesajların doğru okunması gerekmektedir. Nitekim insan bir zulmü engellemeye güç yetiremiyorsa bile bu zulümden rahatsız olduğunu dile getirmelidir. Çünkü zulme sessiz kalmak, neme lâzımcı bir tavır göstermek İslâm toplumunun temel ilkeleriyle bağdaşmamaktadır.

3. TOPLUMUN GELİŞİM SÜRECİNDE MODEL İNSANIN ROLÜ

Şüphesiz bir toplumun gelişim sürecinde model insanın etkin bir rolü vardır. Zira toplumu oluşturan insandır. İnsan toplumda yaşaması sebebiyle birtakım davranışlar ortaya koymaktadır. İnsanın ortaya koymuş olduğu bu davranışları diğer insanlara da tesir etmektedir. Bu hususta Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Bir kimse İslâm’da güzel bir yol açar da, kendisinden sonra onunla amel edilirse, o kimseye bununla amel edenlerin eciri kadar sevap yazılır. Amel edenlerin ecirlerinde de bir şey eksilmez. Ve her kim İslâm’da kötü bir yol açar da kendinden sonra onunla*

⁷⁶⁴ el-Hucurât 49/13.

⁷⁶⁵ el-Mâide 5/8.

amel olunursa, o kimsenin aleyhine bununla amel edenlerin günahı kadar günah yazılır. Amel edenlerin günahlarından da bir şey eksilmez.”⁷⁶⁶

Bu bakımdan insan neye sebep olursa ondan sorumlu tutulmaktadır. Model insan Kur’ân’ın temel esaslarına uygun hareket ederse toplumda iyilik, güzellik ve doğruluk üzere bir yol açmış olur. Böylelikle peşinden gelen kimseleri de bu yola sevk eder. Buradan hareketle de iyi insan Kur’ân’ın hedeflediği model toplumun gelişimine katkıda bulunmuş olur.

3.1. Toplumun Değişim ve Dönüşümüne Etkisi

Model şahsiyetler toplumun değişim ve dönüşümüne öncülük etmişlerdir. Onlar, ilâhî öğretiler doğrultusunda model insandan hareketle model bir topluma doğru değişim ve dönüşümü sağlamışlardır.

Bizler için rol model olan Hz. Peygamber (s.a.s.) toplumun değişimini nasıl sağlamış ise model insan da toplumun değişiminde, insanların iyiye, hayra yönlendirilmesinde benzer bir yol izler.

Rasûlullah (s.a.s.) gelecek kuşaklara sadece Yüce Allah’ın birliğine dayanan bir din bırakmıştır. Daha önce olmayan yeni bir devlet kurmuştur. Toplulukların/kabilelerin birbiriyle savaştığı bir yerde, sürekli mücadele halinde yaşayan bir millete barış getirmiştir. Ayrıca Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) öğrettiklerini kendisi bütünüyle tatbik etmiştir.⁷⁶⁷

Kur’ân-ı Kerîm’in inmiş olduğu zaman dilimindeki toplumu gözden geçirdiğimizde model İslâmî bir topluma nasıl dönüşüm sağlandığı daha iyi anlaşılacaktır. Bir toplumda belli başlı şeyleri değiştirmek, insanların bu duruma alışmaları, değişim ve dönüşüme bir anda olumlu tavır sergilemeleri mümkün değildir. Bu hususta Hz. Peygamber değişim ve dönüşümü aşama aşama gerçekleştirmiştir, cahiliye döneminin izlerini silmiştir. Zira Hz. Peygamber bu doğrultuda mücadele vermiş böylelikle model bir toplum oluşturmuştur.

⁷⁶⁶ Müslim, “Zekât”, 69.

⁷⁶⁷ Muhammed Hamîdullah, *İslâm’a Giriş*, trc. Kemâl Kuşçu, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1973), 3.Baskı, 33-34.

Kur’ân-ı Kerîm’de “Onlara (müşriklere): Allah’ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, “Hayır! Biz atalarımızın üzerinde bulduğumuz yola uyarız” dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?”⁷⁶⁸ buyrulmaktadır. Bu âyette inanmayan kimselerin taklitçilikten uzaklaşamadıkları, doğru yolu benimsemedikleri görülmektedir. Onlar, Kur’ân’ın ve Hz. Peygamber’in uyarılarından rahatsızlık duyarak bu çağrıya cevap vermemişlerdir. Çeşitli zaaflarıyla insanlar farklı dönemlerde de taassuplarına yenik düşerek doğru olandan istifade etme imkânlarını kendi elleriyle ortadan kaldırmışlardır böylelikle Yüce Allah’ın bildirdiklerine uymayıp yanı sıra ısrar etmişlerdir.⁷⁶⁹

Toplumun değişim ve dönüşümü şu âyet-i kerîmeye dayanır:

لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِّنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا

بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا هُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَّالٍ

“İnsanın önünden ve arkasından takip eden melekler vardır. Bu melekler insanı Allah’ın emriyle korurlar. Şüphesiz bir toplum kendisinde bulunan nimet ve iyi hasletleri değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir topluma kötülük dilediği zaman artık onu geri çevirebilecek hiçbir kimse yoktur. Onlar için Allah’tan başka hiçbir dost ve yardımcı da yoktur.”⁷⁷⁰ Yüce Allah tüm insanların neler yaptığını gözleyerek yaptıklarını bütünüyle bilir. Herkese onların gözetimini yapan, amellerini kayda geçiren koruyucular tayin eder. Âyet ile istediklerini yapmakta serbest oldukları düşüncesiyle hareket eden, yapıp ettiklerinden hesaba çekilmeyeceklerini söyleyen kimseler uyarılmıştır. Uyarıyla aslında bir topluluğun karşılaşacakları cezayı kendilerinin davet ettiği görülmektedir.⁷⁷¹

“Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır.”⁷⁷² âyetiyle getirilen ilâhî öğretileri kabul eden, doğru olanı benimseyen kimselerden bahsedilmiştir. İşte burada görülmektedir ki bu kimseler Rasûlullah

⁷⁶⁸ el-Bakara 2/170.

⁷⁶⁹ Karaman, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 1/255-256.

⁷⁷⁰ er-Ra’d 13/11.

⁷⁷¹ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 2/513.

⁷⁷² ez-Zümer 39/33.

(s.a.s.)’ın getirdiğini onaylamak suretiyle değişimi de kabul ederek kötülükten sakınan örnek kimseler olmuşlardır. Böylelikle Peygamber (s.a.s.) her türlü çirkinliğin sergilendiği ilkel toplumu her yönden geliştirerek en ulvî vasıflara sahip model bir toplum hâline getirmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) ezan ile alay eden bir genci dahi değiştirip dönüştürerek müezzin olarak tayin etmiştir. Bu genç Ebû Mahzûre idi. Ebû Mahzûre alaylı bir biçimde ezan okurken Hız. Peygamber (s.a.s.) onun sesini duyduğunda “güzel sesli birisinin ezan okuduğunu işittim” demiştir. Böylelikle onu azarlamamış, sesinden hoşnut olduğunu bildirerek onu müezzin olarak vazifelendirmiştir.⁷⁷³ Zira Rasûlullah (s.a.s.)’ın bu hassas yaklaşım metoduyla bir insanı nasıl kazandığı görülmektedir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) Medine’ye hicreti esnasında ilk olarak mescid yapımıyla yeni devletin temelini atmıştır. Bu durum İslâm toplumunda mescidin ne kadar önemli bir yer teşkil ettiğini gösterir. Nitekim Rasûlullah (s.a.s.) ilk olarak mescid inşasını gerçekleştirmesiyle birbirine bağlı, sağlam bir İslâm toplumu oluşturmayı hedeflemiştir. Çünkü İslâm toplumunda mescid, inanç, düzen, adâb, birlik, beraberlik, kardeşlik ve sevginin yaygınlaşması açısından önemlidir. Böylelikle mescitte her vakit düzenli olarak bir araya gelen Müslümanlar aralarında dostluk ve kardeşlik bağlarını da oluşturmuş olmaktadır.⁷⁷⁴ Bu bakımdan mescidin model insan oluşum sürecindeki rolüne de dikkat çekmek gerekir.

İnsanın örnek/model bir hale gelmediği yerde model bir toplumun varlığından söz etmemiz mümkün değildir. Çünkü insanın bozulmaya başlamasıyla toplum da tahrip olmaya başlar. Bu bağlamda insan, Kur’ân’ın öğretileri ve Nebevî uygulamalarla kendisini eğiterek bunları hayatında tatbik eder ayrıca toplum üzerinde güzel etki bırakır. Böylelikle diğer insanlara da örnek olarak toplumun değişim ve dönüşümünü sağlamış olur.

⁷⁷³ İbn Mâce, “Ezan”, 2.

⁷⁷⁴ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu’s-Sîreti’n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr-Muâsır, 1991), 143-144.

3.1.1. İnanç Yönünden Değişim ve Dönüşümüne Etkisi

Model bir toplumda dikkat edilmesi gereken en önemli husus “şirkten” uzak durulmasıdır.⁷⁷⁵ Cenâb-ı Hak kendisine şirk koşulmasını asla affetmeyerek böyle kimselere cenneti haram kılmıştır.⁷⁷⁶ Yüce Allah şirk koşmanın dışında dilediği kimsenin günahlarını bağışlar.⁷⁷⁷

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ هُمُ الْآمَنُونَ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ

*“İman eden kimseler ve imanlarına şirk karıştırmayanlar var ya işte güven onla-rındır ve onlar doğru yola ulaştırılmış olanlardır.”*⁷⁷⁸ Hidâyeti bulmuş mü'minler imanlarına haksızlık bulaştırmayan ve ibadeti sadece Allah'a karşı yapan, hiçbir şeyi ona ortak koşmayanlardır.⁷⁷⁹ Taberî (v.310/923)'ye göre; âyette geçen imanlarına zulüm karıştırmayanlardaki zulüm kelimesi “şirk” mânâsını ifade etmektedir.⁷⁸⁰

İnanç yönünden bozulmaların olduğu toplumlarda ilk olarak bu hususta değişim sağlanması için gayret edilmiştir. Zira önceki bölümlerde vurgulamış olduğumuz model şahsiyetlerin hayatlarına baktığımız vakit ön plana çıkarmış oldukları en temel hususun toplumda tevhid akîdesini yerleştirmek ve bu yönde mücadele verilmesi olduğu görülmektedir. Böylelikle onlar insanları Allah Teâlâ'nın varlığına ve birliğine davet ederek putperestliğin son bulması için gayret göstermişler, sağlam bir inancın toplumlarda yerleşmesini sağlamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği üzere Yüce Allah'tan başka tapılan varlıkların kendileri yaratılmış olduklarından herhangi bir şeyi yaratmaları mümkün değildir. Bu bakımdan onlara asla meyledilmemesi gerekir.⁷⁸¹ Ayrıca Allah Teâlâ'ya ortak koşan kimselerin amellerinin boşa gideceği ve hüsrana uğrayacağı bildirilmiştir.⁷⁸²

Rasûlullah (s.a.s.) toplumda ilk olarak bozulan inanç sistemini düzenlemekle vazifesini yerine getirmeye başlamıştır. Nitekim cahiliye devrine bakıldığında

⁷⁷⁵ et-Tevbe 9/31.

⁷⁷⁶ el-Mâide 5/72.

⁷⁷⁷ en-Nisâ 4/48.

⁷⁷⁸ el-En'âm 6/82.

⁷⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/294.

⁷⁸⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*, 3/292.

⁷⁸¹ en-Nahl 16/20.

⁷⁸² ez-Zümer 39/65.

insanların ibadet ve iman esaslarındaki yanlış olan inanışlarının kademe kademe Kur’ânî ölçülerle, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in rehberliğinde değiştirildiği görülmektedir. Zira âyette belirtildiği üzere her toplumun bir rehberi (uyarıcısı) vardır.⁷⁸³

Rasûlullah (s.a.s.)’den önce gelmiş olan bütün peygamberler de toplumlarını Allah Teâlâ’nın varlığı ve birliğine, tevhîd inancına davet etmişlerdir. Nitekim insan zaman zaman bazı şirk oluşturabilecek hususlardan dolayı tevhîd çizgisinden uzaklaşma eğilimi gösterir. İşte tevhîd akîdesinden uzaklaşanların yanlış inançlarını Hz. Peygamber (s.a.s.) sonrakilere örnek olacak bir yol izleyerek değiştirmiştir.

Allah Teâlâya ortak koşmak ve O’nun hakkında bilinmeyen şeyleri söylemek haram kılınmıştır.⁷⁸⁴ Cenâb-ı Hak kendisine yönelen kullarını müjdelemiştir.⁷⁸⁵ Yüce Allah, kendisine ortak koşulmasının dışında dilemiş olduğu kimselerin günahlarını affeder.⁷⁸⁶ Âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı üzere insanların şirkten ve şirk oluşturabilecek tüm hususlardan sakınması gerekir. Böylelikle inanç yönünden sâlih kimselerin oluşturmuş olduğu sağlam toplumlar meydana gelir.

İslâm öncesi dönemde cahiliye insanları dünya hayatından başka bir hayatın varlığını kabul etmemişlerdir.⁷⁸⁷ Kur’ân-ı Kerîm, dünya hayatını tercih eden bu insanları ikâz ederek âhiret hayatının daha hayırlı ve ebedî olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁸ Ayrıca cahiliyedeki insanların putlarına kurban kestikleri de âyette görülmektedir.⁷⁸⁹ Bunlardan yola çıkarak şunu diyebilmek mümkündür. Allah Teâlâ model insanların rehberliğinde cahiliyede inanç noktasında gerçekleşmiş olan bozuklukların giderilmesini sağlamıştır. Böylelikle onlar hakiki mânâda iman edip inançlarına sahip çıkan kimseler haline geldiklerinde Allah Teâlâ’nın şu müjdesine muhatap olmuşlardır: *“Allah Teâlâ sağlam sözle iman edenleri gerek dünya gerekse âhiret hayatında sapasağlam tutar.”*⁷⁹⁰

⁷⁸³ er-Ra’d 13/7.

⁷⁸⁴ el-Arâf 7/33.

⁷⁸⁵ ez-Zümer 39/17.

⁷⁸⁶ en-Nisâ 4/116.

⁷⁸⁷ el-Câsiye 45/24; el-En’âm 6/29.

⁷⁸⁸ el-A’lâ 87/16.

⁷⁸⁹ el-En’âm 6/136.

⁷⁹⁰ İbrâhîm 14/27.

Kur’ân-ı Azîm insanın iyi ve hayırlı yönde değişimini istemektedir. Bu bağlamda Rasûlullah (s.a.s.) putperest, şirke bulaşmış, inançtan yoksun bir toplumu şirkten uzaklaştırarak inançlı hale getirmiştir. Cehâletin yaygın olduğu toplumu ise ilmî bir topluma dönüştürmüştür. Mü’minlerin her hususta Cenâb-ı Hakk’tan yardım ve başarı isteyip sadece O’na dayanıp güvenmeleri gerekmektedir. Zira başarı ve yardım ancak Allah’tan gelir. Bunun dışında kurtuluşa ve selâmete ulaştıracak bir yol yoktur.⁷⁹¹ “Allah inananlarla beraberdir.”⁷⁹² Muhakkak ki Allah mü’minlerle beraberdir. Zira bu beraberlik kayıtsız şartsız değildir. Bu beraberlik başta kâmil mânâda bir iman ile onun şartlarını yerine getirmekle mümkündür.⁷⁹³

Örnek/model bir insanın en temel vasfı şüphesiz inancının gereğini yerine getirmesidir. İyi Müslüman böylelikle bu yönde tüm insanlara örnek olarak toplumdaki etkinliğini göstermiş olur.

3.1.2. İlim ve Bilgi Yönünden Değişim ve Dönüşümüne Etkisi

Model insanın toplum üzerindeki etkilerinden bir diğeri de Kur’ân’a dayanan ilim ve bilgiyi öğrenmesi böylelikle topluma yön vermesidir. Şu hakikati de belirtmemiz gerekir ki ilim ve bilgidен yoksun bir kimsenin örnek/model insan olması mümkün değildir. Müslümanların ilmî anlamda kendilerini geliştirmeleri, bilgilerini artırmaları İslâmî bir emirdir. Zira insan ancak ilim ve bilgiyle aydınlanır. Böylelikle örnek kimseler diğer insanları da aydınlatarak toplumun ilmî olarak gelişimini de sağlamış olurlar.

Kur’ân-ı Kerîm “ilim ve bilgi” yönünden gelişmiş insanların yer aldığı model bir toplum oluşturmayı hedefler. Zira Kur’ân’ın ilk âyetlerinde bu husus müşahade edilmektedir. Bu itibarla “oku” emriyle ilmin önemine,⁷⁹⁴ bilenlerle bilmeyenlerin hiçbir zaman aynı olmayacağına⁷⁹⁵ dikkat çekilmiştir.

Dinî, dünyevî ve uhrevî hususlar ile iş, meslek gibi meselelerde de insanın öğrenmesi gereken bilgiye “ilim” denir. İnsana lâzım olan tüm bilgilerin özellikle de

⁷⁹¹ Âl-i İmrân 3/160; Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 1/488-499.

⁷⁹² el-Enfâl 8/19.

⁷⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/2382.

⁷⁹⁴ el-Alak 96/1-5.

⁷⁹⁵ ez-Zümer 39/9.

Kur’ân’ın, Allah Teâlâ’nın bildirmiş olduğu emirlerin, helâl ve haramların bilinmesi farzdır.⁷⁹⁶ Tüm ilâhî öğretiler rol model şahsiyetler olan peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirilmiştir. İnsanlar bu mânâda peygamberler aracılığıyla ilim ve bilgi yönünden gelişmiş ardından değişerek dönüşmüşlerdir. Bunun neticesinde model toplumun oluşum sürecine katkı sağlamışlardır.

Kur’ân-ı Azîm’de Cenâb-ı Hak, kulları içinden ancak âlimlerin hakkıyla Allah’tan korktuğunu,⁷⁹⁷ ilim verdiği kimselere pek çok hayrı da bahşettiğini,⁷⁹⁸ “Rabbim, benim ilmimi artır” diyerek duada ilmin talep edilmesi gerektiğini,⁷⁹⁹ kendilerine ilim verilenlerin derecelerinin yükseltileceğini⁸⁰⁰ beyan ederek ilmin değerini vurgulamıştır. Nitekim ilim insanın karanlıktan kurtulmasını, doğru ile yanlış ayırt etmesini sağlar, insanın kötü yollara sapmasını engeller.

Rasûlullah (s.a.s.) de hadîs-i şerîflerinde Yüce Allah’ın hayrını istediği kimseyi dinde derin anlayış sahibi kılacağını,⁸⁰¹ ilim için yola çıkan kimsenin dönünceye kadar Cenâb-ı Hakk’ın yolunda olduğunu⁸⁰² ve bu kimseye Allah Teâlâ’nın cennete giden yolu kolaylaştıracağını⁸⁰³ bildirerek insanları ilme ve ilim öğrenmeye teşvik ettiği görülür. Ayrıca Peygamber (s.a.s.) ilmin kadın ve erkek farkı gözetmeden tüm insanlara farz olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁴

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) ilmî yönden düşük seviyede olan kimseleri ilim sahibi hâle dönüştürmüştür. O, kötü ahlâklı, katı kalpli kimselerin değişimine vesile olmuş, en güzel terbiyeye ulaşmalarını sağlamıştır. Böylelikle O, ömrünü insan yetiştirmekle geçirmiş, kâmil mânâda model insanı oluşturmuştur.

İlim insana Cenâb-ı Hak tarafından verilmiş bir emânettir. Bu bakımdan insan ilminden sorumludur. Bu sorumluluğunu ilmini hayırda ve iyilikte kullanarak yerine

⁷⁹⁶ İsmail Karagöz, *Peygamberimiz ve Güven Toplumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 17.

⁷⁹⁷ Fâtır 35/28.

⁷⁹⁸ el-Bakara 2/269.

⁷⁹⁹ Tâhâ 20/114.

⁸⁰⁰ el-Mücâdele 58/11.

⁸⁰¹ Buhârî, “Kitabu’l-ilm”, 15.

⁸⁰² Tirmizi, “Kitabul-ilm”, 7.

⁸⁰³ Ebu Davûd, “İlm”, 1.

⁸⁰⁴ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

getirmiş olur. Nitekim insan ancak ilmiyle amel ettiği ve bildiklerini de diğer insanlarla paylaştığı takdirde ilim emânetine riâyet etmiş olur.⁸⁰⁵

Model insan Kur'ân'ın hak ve hakikatlerini, Rasûlullah (s.a.s.)'ın beyan ettiklerini öğrenerek diğer insanlara da bunları öğretir ve bu doğrultuda gayret gösterir. İlim ve bilgidен yoksun toplumlar cahiliye toplumu gibi yok olmaya mahkûm olur. Fakat ilmi ve bilgisi sayesinde doğru, iyi, güzel ve hayır olanı ortaya koyanların artış gösterdiği, ilmiyle âmil olanların oluşturmuş olduğu toplumlar ise ayakta kalmaya devam eder.

İlimde belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri de edeptir. Zira ilim ve edep birbiriyle irtibatlıdır. İlmin insanı edepli kılması ve ilimle hemhâl olanı terbiye, terbiyeli kimseyi de ilmin süslemesi gerekir. Fakat bugün bu anlayış değişime uğramıştır. Nitekim ilmiyle âmil olmayanların ve ilminin kendisinde kibir oluşturduğu insanların varlığına büyük ölçüde rastlamış bulunmaktadır. Bu bağlamda ilmiyle âmil olan örnek Müslümanlara ihtiyaç artmıştır.

Ayrıca dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus da dünyevî şeyleri elde etmek ve gösterişte bulunmak için ilim öğrenmenin doğru olmadığıdır. İlim ancak Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak niyeti ile elde edilir ve insan ilmini yaşantısının her alanına yansıtır. Böylelikle insan söz ve davranış bütünlüğünde ilmini ortaya koymuş olur. Zira kişinin söylediği yaptıklarıyla çelişirse sözünün muhatap üzerinde olumlu bir etkisi olmaz. Bu bağlamda günümüz insanının bu konudaki eksiklikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca bu durum ilme ve gerçek ilim ehli kimselere zarar vermektedir. Bu davranış insanların ilimden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Böyle durumların önlenmesi hususunda model insana büyük sorumluluklar düşmektedir.

⁸⁰⁵ Karagöz, *Peygamberimiz ve Güven Toplumu*, 18-19.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm insana büyük önem vermiş, onun yaratılış gâyesini gerçekleştirmek üzere çıkmış olduğu yolda örnek, iyi bir insan olmasını istemiştir. İnsan diğer insanlar üzerinde etki sahibidir. Nitekim onun bu etkisi Kur'ân'ın öğretilerine ve değerlerine ters düşmediği müddetçe iyi yönlü bir etkidir. İnsan güzel meziyetlerle yaratılmış olmasına rağmen aynı zaman da hata işleyebilen de bir varlıktır. Bu doğrultuda Kur'ân, insana nasıl bir yol izlemesi gerektiğini bildirerek model şahsiyetlerin rehberliğinde onları hatalara düşmekten uzak tutmak istemiştir. Bu insanlar toplumun ve insanlığın önünü aydınlatacak değerleri ortaya koyan kimselerdir. Kur'ân'ın sunmuş olduğu bu şahsiyetlerin ortaya koymuş olduğu değerler, verilmek istenen mesajlar, insanlar ve toplumlar değişse de geçerliliğini her dâim koruyacak, tüm insanlığa yön vermeye devam edecektir.

Çalışmamızda elde etmiş olduğumuz bilgiler neticesinde şunları söyleyebilmemiz mümkündür: Günümüzde “örnek insan” tanımı sürekli olarak kullanılmaktadır. Bu tanımla model insan nasıl olunur, bunun ölçüleri nelerdir sorularına cevaplar arayarak bazı neticelere ulaşılmış ve şunlara değinilmiştir: İnsana kendimizce yüklediğimiz anlamlar doğrultusunda model insan olunamayacağı gayet açıktır ayrıca insan hayatı boyunca örnek alma eğilimine de sahiptir. Nitekim iyi insan olmanın sınırlarını belirleyen Kur'ân'dır. Buna göre insan bir gâyeyi gerçekleştirmek üzere yaratılmıştır. Böylelikle o, ilk temel esas olarak iman etmesiyle varoluş maksadına adım atar. Ayrıca iman etmesiyle kişinin sorumluluğu başlamış olur ve bu yönde hareket eder. İnanç, ibadet ve ahlâkından yansıyan en güzel davranışlarla hayatını düzenler, Müslüman olmasının gereğini yerine getirir ve böylelikle iyi insan olma vasfını elde etmiş olur.

Model bir mü'min olarak güzel bir hayat sürmek için Cenâb-ı Hakk'ın razı olacağı davranışları ortaya koymak gerekir. Örnek insan hayatının her aşamasında iyi davranışlarını devam ettirir. Sâlih insan, ilim, irfân, davet ve üslûbu ile tüm insanlığa yol gösterici, bilinçli, duyarlı, muttakî, muhsin, istikâmet üzere, iffetli, güvenilir bir mü'min olarak yaşar. Böylelikle insan temiz bir hayatın ulvî değerlerine de sahip olmuş olur. Bu güzel vasıflara sahip olmasıyla o, Yüce Allah'a hakiki bir mü'min, iyi

bir Müslüman olarak yaklaşır. Allah’a olan bütün sorumluluklarını yerine getirir. Cenâb-ı Hakk’ın emir ve yasaklarına riâyet eder. Yüce Allah’tan gelen herşeye rıza gösterir ve o, iyi insan olma yolunda gerçekleştirmesi gereken bütün hususları hayatında uygular. Örnek insan, kendisini model olma yolundan uzaklaştıracak tutum ve davranışlardan sakınır; her dâim yalan, riyâ kibir, hırs, cimrilik, alay etme ve benzeri kötü hasletlerden uzak durur. O, İslâm ahlâkıyla ahlâklanır, helâlinden kazanır, kazandığını Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak üzere harcar, musibet ve imtihanlara sabreder, hilm ve ihlâsı ile hareket eder. Değişen şartlar ve zaman onu model insan olma vasfından uzaklaştırmaz. Böylece o, iyi insan olmanın dünyevî ve uhrevî kazanımlarını elde etmiş olur.

Yaptığımız araştırmanın neticesinde model insanın her konumda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İyi insan ailede, toplumda, çevrede hangi konumda bulunursa o konumda her zaman güzellikler ortaya koyar böylece dünya üzerinde iyilikleri tüm insanlığa şâmil kılar. Âhiret hayatının varlığını hatırlanarak çıkarmayarak uhrevî kazanımlarını elde etmek için gayret gösterir, herkesi hayra sevk eder, beşerî ilişkilere önem verir. İyi Müslüman iffet, hayâ, doğruluk, sabır, cömertlik, tevâzu, merhamet, affedici, güler yüzlü, yumuşak huylu olmak gibi güzel hasletlere sahiptir. Örnek/model insandan sâdır olan güzel hasletler neticesinde toplum kötülüklerden arınır. Böylece iyi Müslüman, toplumda hayrın, huzurun ve güvenin artmasına yol açar.

İnsanların dünyevî ve uhrevî huzurunu sağlamak üzere gönderilen şahsiyetlerin hayatlarında uyguladıkları esasların örnek alınmasıyla, onların yolundan gidilmesiyle güzel insan olunur. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in beyanıyla “*kişi sevdiğiyle beraberdir*” müjdesine nâil olmak için rol model alınacak, yolundan gidilecek kimseler büyük önem arz etmektedir. Böylelikle bu kimselerin insan üzerindeki tesiriyle topluma doğru uzanan bir etki de görülebilecektir.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.)’in cahiliye toplumunu Asr-ı Saâdet toplumuna değişim ve dönüşümünü sağlama aşamasında izlemiş olduğu metod da insanlığa örneklik teşkil etmektedir. Zira O, çeşitli güçlük ve zorluklarla karşılaşmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatına bakıldığı takdirde güzel niteliklerin hepsinin kendi şahsında mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim O, bu özellikleriyle cahiliye

toplumundaki olumsuz etkileri, ilkel tutum ve davranışları bertaraf etmeyi başarmıştır. Ayrıca çalışmamızda bahsetmiş olduğumuz model şahsiyetlerin onlarla özdeşleşmiş olan vasıfları, insanlara yol gösterici davranışları, vermiş oldukları mücadeleler tüm insanlık adına örneklik oluşturmaktadır. Bu şahsiyetlerin toplum içerisinde vermiş oldukları mücadele hep aynı gâyeye ulaşmak üzere devam etmiştir. Böylelikle insanları da gayret göstermiş oldukları bu yöne sevk etmişlerdir. Zira onların hassasiyetle üzerinde durmuş oldukları bu öğretiler insan üzerinde bıraktığı etki açısından yeniden dikkate alınmalı ve tahlil edilmelidir.

Kur’ân’da, Hz. Nûh, Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhîm, Hz. Eyyûb, Hz. Yûsuf, Hz. Peygamber, Hz. Hacer, Hz. Âsiye, Hz. Meryem ve çalışmamızda yer veremediğimiz nice örnek şahsiyetlerin sunmuş olduğu yol haritasını, tevhîd ve iman ile insanlığı aydınlatan bu kimselerin hayatlarını öğrenmek gerekli bilgiler arasında yer almaktadır. Nitekim geçmişte yaşanılmış benzer hâdiseler ile günümüzde de karşılaşılması mümkündür. Bu hâdiselerin tekrar yaşanmaması ve giderilmesi hususunda model insanların rehberliği gerekli olmakta, takip etmiş oldukları yöntemler insanlığın önünü açmaktadır. Ayrıca bu şahsiyetlerin beşerî münasebetlerde göstermiş oldukları tavırları ile bulundukları toplumlardaki davranışları da değerlendirilmesi gereken hususlardandır.

İslâm toplumu bir kısım nitelikleriyle örnek olma vasfına sahiptir. Bu toplumu ayakta tutan, gelişimine katkı sunan faktörler Kur’ânî ölçüler ve Nebvî ilkelerle belirlenmiştir. Kur’ân “iyilik ve takvâda yardımlaşan, iyiliği emredip kötülükten nehyeden, emanete riâyet edilen, istişâreye önem verilen, akrabalık bağlarının (sıla-i rahim) kuvvetli olduğu, komşu, yetim, çocuk ve yaşlıların haklarının gözetildiği insan haklarının ihlâl edilmediği, ırk üstünlüğünün bulunmadığı, haksızlık, zulüm ve zinânın olmadığı, adâletin hâkim olduğu” bir toplumun oluşumunu hedefler. Örnek bir toplum, adâletli, hakkı üstün tutan, imanlı, yardımsever, dayanışma bilincinin geliştiği, insanî değerlere saygılı, ahde vefalı, kardeşliğe dayalı esasları ihtiva eder. İslâm toplumunu oluşturan bazı fertler belirtilen bu esaslara göre hayatlarını tanzim ettikleri için model bir toplum ortaya çıkmıştır.

Netice itibariyle bugün İslâm toplumunda bir kısım etkenler sebebiyle örnek insanların varlığı azalmıştır. İnsan ve toplumların doğru olana ulaşmasının önünde birçok engel yer almaktadır. Bu duruma çare olacak model insanların harekete geçmesi, toplumda etkinliğini arttırması gerekmektedir. İnsana düşen sorumluluk ise Kur'ân'ın model insanlar vasıtasıyla sunmuş olduğu güzel değerlere, mirasa sahip çıkması ve günümüz toplumunda bunların uygulanması/yaşatılması için gayret göstermesidir. Ayrıca model şahsiyetlerin hayat bahşeden mesajlarını öğrenmek, bunlarla hayatımızı düzenlemek bizim maddî ve mânevî açıdan güçlenmemize de katkı sağlayacaktır. Böylelikle insanın model insan olma yolunda karşılaşabileceği güçlükleri de aşabilmesi kolaylaşacaktır.

Nitekim insan için asıl olan ölüm gelmeden âhiret hayatını kazanabilecek iyi, güzel ameller gerçekleştirmesi böylelikle ebedî hayata yatırımlar yapmasıdır. Nasıl ki eve misafir geleceği zaman etrafın temiz ve düzenli olmasına dikkat ediliyorsa ölüm de bir misafir gibi düşünüldüğü takdirde onu temiz bir yaşantıyla güzel bir biçimde karşılamak gerekir. Böylelikle temiz yaşayan insan sonunun da temiz olmasıyla ilâhî lütufları da elde etmiş olacaktır. Kendini günahlardan muhafaza eden model insan hayatını sâlih amellerle tezyîn ettiği gibi diğer insanları da bu yöne sevk eder. O, hesap gününe göre hayatını tanzim eder. Fânî bir hayat için bâkî olandan vazgeçmez. Model insan, güzel yaşamasının neticesinde böylelikle güzel bir hayata da adım atmış olur.

KAYNAKÇA

- Akseki, Ahmet Hamdi. *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı (Ahlâk Dersleri)*. sad. Ali Arslan Aydın, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.
- Aydın, Ali Arslan. *İslâm İnançları ve Felsefesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.
- Aydın, Mehmet S.. “İnsân-ı Kâmil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/330. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 2/2. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Büyük İslâm İlmihali*. nşr. Ali Avni Bilmen, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1962.
- , *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1964.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ’îl b. İbrâhîm el-Cu‘fî. *Sahîhu’l-Buhârî*. Riyâd: Dâru’s-Selâm li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 1.Baskı, 1417/1997.
- el-Bûtî, Muhammed Said Ramazan. *Fıkhu’s-Sîreti’n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru’l-Fikrul-Muâsır, 1991.
- , *Kur’ân’da İnsan ve Medeniyet*. çev. Resul Tosun, İstanbul: Risale Yayınları, 1987.
- el-Beydâvî, Ebû Saîd Nâsirüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1.Baskı, ts.
- Cemâli, Muhammed Fâzıl. *Kur’ân’a Göre Eğitim Felsefesi*. çev. Ahmed Serdaroğlu, Rahmi Özer, İstanbul: Özdemir Basımevi, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kur’ân-ı Kerîm’den Öğütler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Coşan, Kadri Ziyaettin. “Hz. İbrâhîm’den Hz. Muhammed’e Allah Teâlâ’ya Güvenme ve İtaat Etmenin Çağlar Üstü Neticeleri”. Uluslararası Hz. İbrâhîm (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu. ed. Atilla Yargıcı v.dğr. 1/345. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2019.
- , *Hitab Açısından Kur’ân-ı Kerîm’in Zaman ve Mekân Boyutu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

- Çağrııcı, Mustafa. “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/141. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- , “İhsan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/544-545. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- , “Sabır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- , “Kardeşlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/486. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Demircan, Adnan. *Tebliğ ve İrşatta Model Olarak Hz. Peygamber*. Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu. ed. M.Akif Özdoğan v.dğr. 2/38. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 6.Baskı, 1984.
- Draz, Muhammed Abdullah. *İslâm’ın İnsana Verdiği Değer*. çev. Nureddin Demir, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, 1993.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1428/2007.
- Ebussuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Amadî. *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’u li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006.
- el-Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Letâifu’l-İşârât*, nşr. İbrâhim Besyûnî, Kahire: el-Heyetül-Mısriyyetü el-Âmmetü lil-Kitab, 3. Baskı, 2000.
- el-Mâverdî, Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü’d-Dünyâ ve’d-Dîn*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1978.
- el-Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ. *Tefhîmu’l-Kur’ân*. trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. İstanbul: İnsan Yayınları, 2.Baskı, 1996.
- en-Nesefî, Ebu’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b.Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t Te’vîl*. thk. Seyyid Zekerîyyâ. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, ts.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü’s-Sâlihîn (Peygamberimiz’dan Hayat Ölçüleri)*. trc. ve şrh. Mehmet Yaşar Kandemir v.dğr. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

- er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- er-Râzî, Fahreddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Kur'ân'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*. çev. Suat Cebeci-Bilâl Delice. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, ts.
- , *Safvetü't-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli-Âyi'l-Kur'ân*. thk. İsam Faris el-Harastânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1.Baskı, 1415/1994.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. Riyâd: Dâru's-Selâm li'n-Neşri ve't-Tevzî' 1420/1999.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem ve Dâru's-Şâmiyye, 1415/1995.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyu'ni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009.
- , *Esâsu'l Belâga*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. *İslâm'da Şahsiyet Hakları*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm'a Giriş*. trc. Kemâl Kuşcu. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1973.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- İbn Kayyım el-Cevziyye Ebû Abdillâh Semsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkı el-Hanbelî. *Zâdü'l-Meâd fî Hedyî Hayri'l-İbâd*. nşr. Şuayb el-Arnaût-Abdülkadir el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav'b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkı eş-Şâfîî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. Riyâd: Dâru't Tayyibe, 1420/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Murşid v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. *Örneklerle İslâm Ahlâkı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Karagöz, İsmail. *Allah, İnsan ve Merhamet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- , *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- , *İnsanın Allah'a, Peygambere ve Kur'an'a Karşı Görevleri*. Ankara: TDV Yayınları, ts.
- , *Kur'an'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1996.
- , *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri Açıklamalı ve Kırık Meâli*. Ankara: Kar Yayınları, 1. Baskı, 2020.
- , *Kur'an'da Dört Kavram: Adalet, İhsan, Birr, Takva*. Ankara: Kar Yayınları, 2015.
- , *Peygamberimiz ve Güven Toplumu*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4.Baskı, 2012.
- Kardaş, Nevin v.dğr. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. Ankara: MEB Yayınları, 1995.
- Kaya, Süleyman. “Kur'an'ın İnsana Atfettiği Değer”. 2. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Düşüncesinde İnsan”. ed. Abdulcebbar Kavak. 236. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2018.
- , *Kur'an'da İmtihan*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/241-242. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kutluer, İlhan. “İnsan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kutub, Muhammed. *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi*. trc. Ali Özek. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1975.
- Müslim b. el-Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. Riyâd: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1.Baskı, 1427/2006.

- Oğuzkan, Ferhan. *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2.Baskı, 1981.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v)*. Konya: Selâm Yayınevi, ts.
- Saraç, Tahsin. *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 1976.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- , *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Şeker, Mehmet. *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Topaloğlu, Bekir v.dğr. *İslâm'da İman Esasları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- , "Ölüm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Topçu, Nurettin. *Psikoloji*. haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1.Baskı, 2003.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslâm'da Zekât Müessesesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.
- Zeydân, Abdülkerîm. *Usûlü'd-Da've*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2002.